

GÖMÖRORSZÁG

az északi magyar peremvidék fóruma
HONT • NÓGRÁD • KIS-HONT • GÖMÖR • TORNA • ABAÚJ

KIEMELT TÉMÁNK: REFORMOK KORA

„Nemzetiség kiemelkedés nélkül a' Magyarnek az,
mi éhezőnek aranyhalom Zahara pusztáján.”

(gróf Andrássy György)

A TARTALOMBÓL:

Kiss László

A „legnagyobb magyar” Hont megyei kapcsolatai
150 éve hunyt el gróf Széchenyi István

Zsámboki László

„Vérrel, vassal, értelemmel”
Gróf Andrássy György (1797–1872) és az Andrássyak
az ország fölemelkedéséért

Hanvay Zoltán emlékezete

Születésnap i beszélgetés Ferdinandy Györggyel

XI. ÉVFOLYAM
3. SZÁM

2010
ŐSZ

Tartalom

VEZÉRCIKK

„Hass, alkoss, gyarapíts!” (B. Kovács István) 1

LÁSSÁTKOK, FELEIM!

Kiss László: A legnagyobb magyar Hont megyei kapcsolatai
150 éve hunyt el gróf Széchenyi István 3
Ádám Éva: A polgári Rimaszombat II. Közigazgatás 9
Dr. Manczel Jenő naplója. 2. rész 22
Kiss László: Palócföld orvosai 11.
Hazai orvosképzésről álmódott: Perliczi János Dániel 28
Merényi-Metzger Gábor: Csernus Emánuel születése 31
Motesiky Árpád: Emlékezés az ebtenyésztő, vadászíró Hanvay
Zoltánra 32
Bettes István: Hanvay Zoltán és Tompa Mihály barátságáról . . . 40

FUTÁRSZALON

Bettes István: Ipafai esztétikai patika 41
Bacskai Béla: Forró szél, Lila táj, Olvadás, Táj fénnel, Téli vihar
(akvarellek) 42
Tózsér Árpád: Mi a szülőföld? 43

EMLÉKEZETÜNKRE

Zsámboki László: „Vérrel, vassal, értelemmel”. 45
Méltóságos Csik Szent Királyi és Krasznahorkai gróf Andrásy György
ünnepélyes beiktatása alkalmával elmondott beszédek 54
Andrássy György: Sáros megye főispáni tisztségébe történt beikta-
tásakor elmondott beszéde 59

EMBEREK – MŰVEK – ESEMÉNYEK

Törköly József sírjánál (szerk.) 63
Pásztorok öröksége – Pásztorok áldomása. II. Pásztortalálkozó
Várhosszúrétten (Badin Ádám) 65
Gömöri emlékek a Szentendrei Skanzenben (b. Kovács) 67
X. Ipoly Menti Művészeti Fesztivál (Puntigán József) 70
A KITÁSZ Rimaszombatban (Balassa Zoltán) 71
Szepsi templom – megújult szentély és sekrestye (szerk) 74
Könyvről könyvre – lapról lapra 77

AGÓRA

Két hír az Európa Parlamentből (Puntigán József) 78
Még mindig nem sajtóítottuk el a demokrácia játékszabályait. Születés-
napi beszélgetés Ferdinandy Györggyel (Juhász Dósa János) 80
Ferdinandy György: Mutti 83

HETED-HÉT MAGYAR ORSZÁG

Nagy ez a család (Bettes István) 85
Kitartó hívás (Balázs Emese) 91

A címlap Holló Barnabás: A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása
(1893) c. domborművének a felhasználásával készült.

A képen (balról): Andrássy (IV.) György, Vay Ábrahám és Széchenyi István
Kovács Hajnalka felvétele

A lap fővédnöke: Tózsér Árpád
Főszerkesztő: B. Kovács István
Szerkesztő: Kövesdi Károly

Lapunk a világhálón is elérhető.
www.gomorszag.sk

Megjelenik: negyedévenként

Nyilvántartási szám: MK SR EV 1013/08 • ISSN 1335-6410

Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület
a Patrióta Kiadó (Rimaszombat) által

Felelős kiadó: Dr. Kovács István

A szerkesztőség címe: Železničiarska 1, 979 01 Rimavská Sobota

Tf.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@gmail.com

Nyomdai előkészítés: Patrióta Kiadó (Kovács Szabolcs)

Nyomta: ProArtDesign, Martin

Ára: 2,50 EUR /600 Ft

Előfizethető a szerkesztőség címén

Vychádza: štvrtročne

Číslo registrácie: MK SR EV 1013/08 • ISSN 1335-6410

Vydáva Gemer-malohontský muzeálny spolok
prostredníctvom vydavateľstva Patrióta (Rimavská Sobota)

Zodpovedný vydavateľ: Dr. István Kovács

Adresa redakcie: Železničiarska 1, 979 01 Rimavská Sobota

Tel.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@gmail.com

Tlačiarenská príprava: Vydavateľstvo Patrióta (Kovács Szabolcs)

Tlač: ProArtDesign, Martin

Cena: 2,50 EUR /600 Ft

Objednávky na adrese redakcie

„Hass, alkoss, gyarapíts!”

Széchenyi István halálának 100. évfordulójára emlékezünk ebben az évben.

Rimaszombat azzal tisztelgett előtte, hogy halálát követően, még 1860 áprilisában róla nevezték el az 1824-ben alapított Városkertet. Utóbb mellszobrát is elhelyezték itt. (Ezt 1919-ben ledöntötték, 1939-ben ugyan visszahelyezték, de 1945 után ismét eltávolították – további sorsa ismeretlen.)

Mi most azonban kortársairól, két jeles földinkről szólnak.

Gömör a korabeli Magyarország egyik legfejlettebb megyéje. Nyersanyag-gazdagság, fejlett bányászat és ipar, viszonylag jó utak, képzett munkaerő jellemzi a megyét abban a korban, amelyhez az utókor a „reform” jelzőt kapcsolta.

Ott találjuk a gömörieket a gazdaság, a politika és kultúra terén egyaránt. A Rimaszombatból elszármazott, **Ferenczy Istvánt**, nemzeti szobrászatunk megteremtőjét, minden idők tán legnagyobb magyar ötvösét, **Szentpétery Józsefet**, a *Tudományos Gyűjteményeket* szerkesztő jolsvai **Thaisz Andrást**, az egyik első esztétánkként számon tartott, serkei református lelkészként elhunyt **Balogh Sámuel**t, a kiváló építész, **Miks Ferencet**, és sok más jelezt.

A pozsonyi diéta kerületi vitáján, 1825. november 3-án az ellenzéki vármegyei és városi követek szenvedélyes hangon emeltek szót művelődéspolitikánk hiányosságaival szemben, s újra felvetették a *Magyar Tudós Társaság* alapításának gondolatát, követelve a megyék és a főrendek anyagi hozzájárulását.

Ezt hallván, gróf Széchenyi István – egyébként a főrendház tagja – a követek elé járult, és felajánlotta „minden jószágának egy esztendei egész jövedelmét az említett intézet” javára.

Felajánlásához három követ is csatlakozott.

Egyikük gróf **Andrássy György**, a székely származású gömöri patrióta, aki Torna vármegyét képviselte. Ekkor alig 28 éves ifjú.

Saját költségén tizenkét ifjút vitt fel Pozsonyba, az országgyűlésre. (Nyilván, kissé másképpen értelmezte az asszisztensi munkát, mint némely kései utóda...) **Kölcsey Ferenc** jegyezte fel, hogy vendégszerető asztalánál gyakran gyűltek össze a híres reform-országgyűlés legkiválóbb tagjai. Széchenyi István és **Wesselényi Miklós** mellett ő volt a közélet hangadó, ma úgy mondanánk, véleményformáló személyisége. Az országgyűlésen ugyan csak ritkán szólalt fel, de mondandójának mindig nagy súlya volt.

Az 1830. szeptember 13-i kerületi ülésen ő kezdeményezte egy országgyűlési újság gondolatát. (A későbbi *Országgyűlési Tudósítások*-at utóbb, Kossuth elfogatása után a gömörmihályfalusi **Bodon Ábrahám** is szerkesztette).

„Midőn – 1838-ban – a Duna bőszi hullámai elöntötték a testvérvárost, Andrássy György nemcsak tevékeny részt vett a mentési munkálatokban, nemcsak temérdek segínyt nyújtott a szerencsétlen károsultaknak, de pályadíjat is tűzött ki annak a megvitatására, miként lehetne egy esetleges újabb veszedelmet elhárítani?” (Az említett pályadíj költségeire egyébként a gömöri főispáni tisztségbe történő beiktatási ceremónia tervezett kiadásait ajánlja fel.)

A mérsékelt konzervatív politikusok közé tartozott, 1846-ban a Konzervatív Párt egyik alapítója volt.

A *Vasárnapi Ujság* címlapján (véltetően a szerkesztő, a rosznyói **Pákh András**) méltatja 1859 októberében, egyebek közt ezekkel a szavakkal:

„Hazánk szellemi jólétének az anyagi érdekek ápolása általi fejlesztése képezte az ő törekvéseinek főtárgyát. Az anyagi jólét eszközeinek, az ipar és kereskedés száz meg száz módjának tökéletesítését, fölfedezését, teremtését tűzte gróf Andrássy György mindenképp előtérbe céljai közé, azokkal tartván, kik ezen alapot hiszik a szellemi nagyság épületének fölépítéséhez is mulhatlanul szükségesnek. Több ízben kezefogva láttuk őt járni azon fényes uton, mellyen ama halhatatlan gróf Széchenyi István vitte elől a lángoló szövétnket.” [...]

Sorait így zárja:

„Magyarországon most csak egy párt van: a magához hű magyar párt s ennek táborában látni olly értelmes és tapasztalt férfiakat, minő gr. Andrássy György, egyaránt szolgál örömünkre és vigasztalásunkra.”

Amikor 1842-ben Sáros megye főispáni tisztségébe iktatják, az őt elkísérő gömöri földijeinek címezve megjegyzi, hogy továbbra is feladatának tekinti „csékély erőmhöz képest részt venni Gömör dísze, becsülete emelésében”.

Volt mire szerénynek lennie!

1827-től haláláig elnöke a gömöri és szepesi bányászati vállalkozókat tömörítő *Felsőmagyarországi Bányapolgárságnak*.

Az 1828-ban megalakult *Pesti Kaszinó* után, 1831. november 19-én alakul meg az ország első vidéki kaszinója, a *Rozsnyói Társalgási Egylet*, amely őt választja díszelnökéül.

Ugyanazon évben tesz javaslatot a megyebeli vasipari egyesülések képviselőinek az összefogásra, a *Gömör Megyei Vasművelő Egylet* létrehozására. Nem rajta múlt, hogy ez utóbbi csak bő másfél évtized múltán alakul meg.

1834-ben **Forgách Antal** gróf, a magyar nyelvet kitűnő szorgalommal tanuló, nem magyar ajkú növendékek ösztönzésére, **Szász Coburg góthai Ferdinánd** herceg és Andrássy György gróf pedig a tanítók szorgalmának jutalmazására szánt adományaikkal lerakják a „nemzeti pénztár” alapjait.

VEZÉRCIKK

1838. március 3-ától szülővármegyéje, Gömör és Kis-Hont főispáni helytartója, szeptember elsejétől főispánja. A tisztséget 1844-ig tölti be.

Vélhetően általa került 1839-ben Gömörbe az építész **Miks Ferenc**, akivel Pesten ismerkedett meg, s aki – oroszlánkörmeit megmutatva – **Clark Ádámmal** párhuzamosan szintén tervet készít a Lánchíd építésére. Miks, miután Rimaszombatban telepedik le, megtervezi – megannyi más épület mellett – a gömöri klasszicizmus legrepresentatívabb épületét, a *Rimaszombati Vigadót*.

Andrássy György az, aki 1841-ben kezdeményezi a megyében fiók gazdasági egyesület létesítését, s akinek elnöklete alatt 1843. szeptember 6-án tanácskozást tartanak a gömöri vasművelők Várhosszúréten. Ennek eredménye lett a fentebb már említett *Gömör Megyei Vasművelő Egyetem* megalakulása, később pedig Gömör ipari fővárosának, a borsodi Ózdnak a kiépítése.

A vármegyei monográfia ezt így értékeli: „Nagy munkássága majdnem félszázadon át azonos Gömör vármegye haladásával...”

Megjegyzésre érdemes, hogy az Akadémia megalapítását, illetve a pesti árvizet megőrkítő bronz domborműveket a szintén gömöri (alsóhangonyi) születésű **Holló Barnabás** készítette. (Csak zárójelben: kevésbé ismert, hogy az előbbinek az eredeti gipszmintája, darabokra törve, a *Gömör-Kishonti Múzeum* raktáraiban hever...)

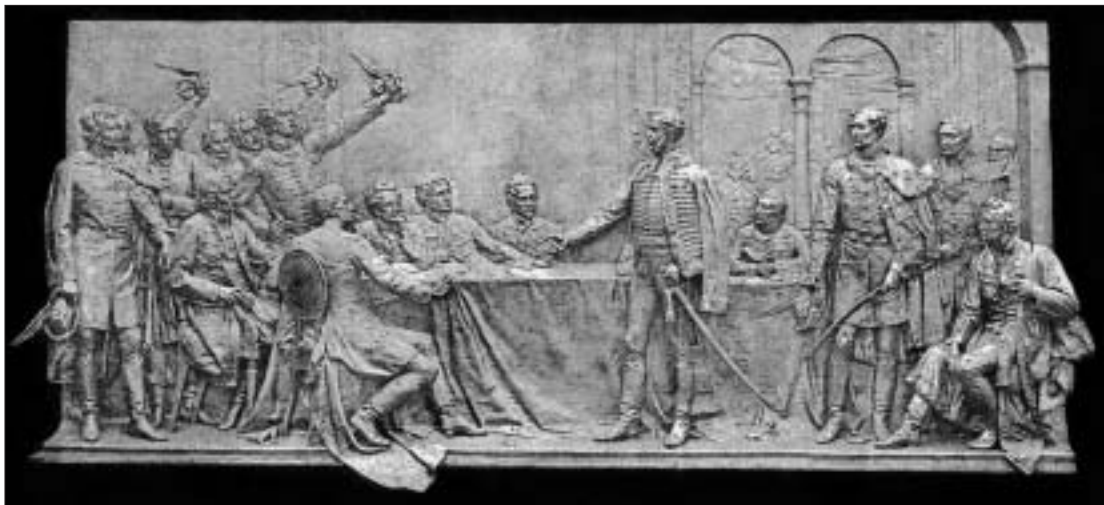
Andrássy (III.) Károly a reformkor másik kimagasló politikusa – nem csak Gömörben. 1825-től valamennyi reformországgyűlésen részt vett, előbb megyei követként, majd a formálódó főrendi ellenzék tagjaként. Kossuth egy ideig az ő feleségének, **Szapáry Etelkának** a birtokán volt ügyész.

Politikai hitvallásának egész életében a liberalizmust tartotta. (Nem azt, amit napjaink „liberalizmusa” jelent.) Vármegyéjében, Gömörben a reformellenzék egyik vezéralakja volt. Mint reformpolitikus különösen kitűnt szereplésével az 1839. és az 1843–44. évi országgyűléseken, melyeken Gömör vármegye követként vett részt. Reformprogramjáról 1833-ban Londonban könyvet jelentetett meg. Szívén viselte vármegyéje gazdasági fejlődését, és sokat tett a tulajdonában lévő vas-hámorok és huták fejlesztése érdekében. Külföldi útjain behatóan tanulmányozta a vas-, gép- és cukorgyárakat. Nagy gondot fordított a közlekedési utak kiépítésére is. Programját előbb a *Társalkodóban*, majd egy Rozsnyón 1837-ben napvilágot látott munkájában hirdette meg. **Dessewffy Marcell** gróffal szövetségbe létre hozta a szabolcsi *Tisza-szabályozó Társulatot*, melynek, mint tiszadobi birtokos, elnöke volt. A folyószabályozási munkálatok elindítása végett beutazta Hollandiát és Franciaországot, megismerve az ottani vízművek működését.

„Egy nemzet ereje a kiművelt emberfők sokaságában rejlik.” – mondotta Széchenyi. Pályatársa, Andrássy György ezt így fogalmazta meg: „Nemzetiség kiemelkedés nélkül a' Magyaroknak az, mi éhezőnek aranyhalom Zahara pusztáján.”

Fölöttébb elgondolkodtató ez szűkebb pátriánkban, ahol manapság – szemben az ő korokkal – az infrastruktúra elmaradottsága, a szakképzett munkaerő, a felkészült, felelős politikai képviselő, s nem utolsó sorban a „jövőkép” hiánya is egyre inkább nyomaszt bennünket.

B. János képe

Álló alakok (balról jobbra megítélve):
Kollonits Miklós, Balogh Pál, Szabolcsi Pál István, Békessy István, Tolnay György, Cs. Károly György, K. Pálffy Dénes,
Egri István, Szabolcsi István, országgyűlési követ, Tolnay István, Tolnay György, Tolnay György, Tolnay György, Tolnay György,
Eli alakok (balról jobbra megítélve):
Miklós István, Nagy Pál, Cs. Donnelly János, Cs. Andrássy György, Vaj Ádám, Pálffy Mihály, Cs. Ernő István,
a balról jobbra: Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István,
a balról jobbra: Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István, Tolnay István,
E. Wessely István.

A MAGYAR TUDOMÁNYSOKSÁG AKADEMIA EMLÉKTÁBLÁJA.
Bécsi Munkácsy szobrász.

Kiss László

A legnagyobb magyar Hont megyei kapcsolatai 150 éve hunyt el gróf Széchenyi István

A Húsvét, Krisztus feltámadásának emléknapja ősidők óta örömnép. Másfél évszázaddal ezelőtt azonban a Húsvét vasárnap nem a nagyheti gyász végét jelentette, hanem egy újabb, országos gyász kezdetét. Gróf **Széchenyi István**, akit még az „ellenfél”, **Kossuth Lajos** is a „legnagyobb magyarnak” nevezett, 1860. április 7-ről 8-ra virradó éjszaka – máig tisztázatlan körülmények közt – a döblingi idegszanatóriumban föbe lőtte magát.

A magyar polgári reformmozgalom szellemi atyját sok szál fűzte a Felvidékhez. Legismertebb a pozsonyi kapcsolat – közülük kiemelkedik az 1825. november 3-i felszólalása a diétán (országgyűlésen), amikor is birtokainak egy évi jövedelmét ajánlotta fel a létesítendő Akadémia céljaira. A 2010-es esztendő kiemelkedő évfordulója apropóján megpróbáljuk – korábbi írásaink, kutatásaink anyagát felhasználva – csokorba fűzni azokat a szálakat, amelyek Széchenyit a történelmi Nagy-Hont vármegyéhez fűzik.

Széchenyi Hont megye táblabírája

Széchenyi valószínűleg élete 34. évében, 1825-ben került először kapcsolatba Hont megyével. A már említett, s a reformmozgalom kezdetének tekintett pozsonyi diétán ismerkedett meg a megye „követeivel” (mai fogalmakkal: országgyűlési, parlamenti képviselőivel): **Gudics Jánossal** és **Majthényi Antallal**. Naplójában kétszer is, október 4-én, majd 7-én említi Gudics nevét, aki az országgyűlési napló szövegének ellenőrzésére megválasztott bizottság tagja volt¹. A két követ – aki tanúja volt Széchenyi országos visszhangot kiváltó, Akadémiát alapító ajánlásának – bizonyára a gróf Hont megyei kultuszának megteremtői közé tartozhatott. E kultusz egyik legfontosabb mozzanata Széchenyi kinevezése a megye táblabírájává. A nevezetes eseményre 1830-ban került sor, amikor a gróf személyesen vett részt Hont vármegye tisztújító közgyűlésén. A megye reformkori történetének krónikása, **Gyürky Antal** (1817–1890), így ír közel félévszázad múltán a jeles eseményről: „Az ekkép megválasztott tisztikar az esküt letévén, a főispán táblabírákat nevezett, és pedig elsőnek gróf Széchenyi Istvánt, kit viharos éljenekkel üdvözöltek a megye rendei, mi szépen visszatükrözi a megye akkori szellemét²”. Gyürky – aki az eseménykor mindössze 13 éves volt, így aligha lehetett jelen személyesen – állításának két szépséghibája is van. Egyrészt szeptember 30-ára teszi a valóságban március 29-én lezajlott eseményt. E pontatlanság következtében az 1907-ben megjelenő megyei monográfia, Gyürkyre hivatkozva, ugyancsak e dátumot szerepelteti a tisztújítás napjaként³. Másrészt Széchenyit nem, csupán megválasztásának tényét üdvözölhették a rendek viharos éljenzéssel. E két kiigazítást a legilletékesebb, Széchenyi tanúbizonysága alapján tesszük meg (a megye 1830-as jegyzőkönyve, sajnos, ma már nem lapozható fel

– valószínűleg a „felszabadító” Vörös Hadsereg katonái égették el 1944/45 telén a megyei levéltár feldúlásakor). Széchenyi ugyanis 1830. március 28-án ezt jegyezte be naplójába: „– Minden zugban Abdera. A régi megyeháza egy fabarakk. Az új megyeháznak egy negyede van készen ... a pénz elfogyott – valószínűleg ellopták! Sár, szegénység, hívság, és imitt-amott egy nevetségesen felcifrázott és hattüprémmel⁴ szegett atilla!”⁵.

Az idézett sorokban nem szerepel sem Ipolyság – 1806-tól Hont megye székhelye s így a tisztújítások színhelye – sem Hont megye neve. Az eredeti naplószövegben azonban bizonyára szerepelt, a – ugyanis arra utal, hogy a „Minden zugban Abdera” előtti szöveget **Tasner Antal**, a Széchenyi-hagyaték gondozója olvashatatlanná tette. Így tett eleget a gróf azon kívánságának, hogy naplójának kényesebb részletei ne kerüljenek a nyilvánosság elé. Tasner buzgalma érthető, hiszen a meghagyott, s fentebb idézett jellemzés cseppet sem hízog az ipolyságiak számára. Abdera ugyanis azon görög város neve, melynek lakói ostobaságukról híresek. (Csupán az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy „Abdera” minősítésű szerepeltetése még a 19. század végén is megszokott volt: amikor irodalmunk „ellentmondásokkal teli költőjét”⁶, **Komjáthy Jenő** tanárt (1858–1895), az iskolaszék elnöke elüldözte Balassagyarmatról, a költő *Búcsú Abderától* c. versével mondott véleményt). Nem szolgált a hontiak dicsőségére a vármegyeházukkal kapcsolatos meglátás sem, hogy t. i. az építéséhez szükséges anyagiakat szétlopkodták. A sáros, falusias külsejű megyeszékhely lakóinak tehát kevés okuk volt a „hívságra” és a „hattüprémmre”.

Nem sokat változik Széchenyi véleménye másnap, március 29-én sem: „Tisztújítás. A personalis jó beszédje – s úgy mindha fogat is csikoríthatna. Úgy tűnt föl nekem, túlságosan is Majthényi mellett volt. – Minő könnyű csekély súlyú törvényhozó intelligencia! Ó jól kiművelt emberfőben több praktikus tudás és intelligencia búvik meg, mint minden száz magyar koponyában. Tizenkét óráig vártunk. Semmit sem határoztak – el kellett mennünk”⁷.

A mindössze pár héttel korábban megjelent *Hitel* legfontosabb mondanivalója – „a tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma” – köszön vissza a napló ipolysági soraiból! A magyar irodalom huszadik századi óriása, az orvosból lett író, **Németh László** írja Széchenyi-könyvében, hogy mióta a gróf a Hitelt megírta, folyton szidja a magyarokat, s erre példaként éppen az Ipolyságon írt sorokat idézi⁸. Nos, látva a tisztújító megyegyűlés határozatlanságát, Széchenyinek Ipolyságon sem lehetett oka honfitársai dicsérésére.

Ha a március 28-i naplórészlet Ipolyságra, Hontra vonatkoztatása megkérdőjelezhető is, a másnapi bejegyzés eloszlatja kétségeinket. A Széchenyi által említett „persona-

lis” ugyanis nem más, mint **Majláth György** (1786–1861) királyi személynök, az 1825-ös diéta alsó táblájának elnöke, aki 1828-tól Hont vármegye főispánja is. Őt a király nevezte ki a megye élére, a többi tisztségviselőt, s így a megye tulajdonképpen vezetőit, az alispánokat is, a közgyűlés választotta meg – ez volt a sokat emlegetett „tisztújítás” (restauráció). A personalis által is támogatott Majthényi pedig azonos azzal a **Majthényi Antallal**, aki 1825-ben a megye követeként bekerült Széchenyi Naplójába is⁹. Talán a „personalis jó beszédjének” is köszönheti, hogy ő nyeri el az első alispáni széket. Gyürky idézett könyve hozza a többi tisztségre megválasztottak lajstromát is, mi most csupán egy névre hívjuk fel a figyelmet. A Bozóki járás főszolgabírójává **Luka Sándort** választották meg – vele még találkozunk a későbbiek során. Mint az idézett naplórészletből kiderült, Széchenyi nem várta meg a szavazás végét. Valószínűleg ezért nem található utalás a táblabírává való kinevezéséről naplójában, hiszen arra – mint Gyürky írja – csak a tisztikar megválasztása után került sor. Talán e tény is közrejátszhatott abban, hogy Széchenyi Hont megyei táblabíróvá nem vált közismertté. Naplójának 1978-as, szlovákiai (!), kiadásához csatolt *Széchenyi István életrajzának főbb adatai* c. összeállítás sem említi ezt, holott a honti kinevezés másfél évvel megelőzte Pest vármegye hasonló gesztusát. Az 1991-ben kiadott „történelmi-művelődéstörténeti kronológiában” már szerepel a honti táblabírótság ténye is¹⁰, miután e sorok írója levélben hívta fel Gazda figyelmét a korábbi összeállítások e hiányosságára.

Széchenyi tehát Hont vármegye táblabírája lett!

Napjainkban hajlamosak vagyunk a „táblabírótságot” lekicsinylő hangnemben, a magyar konzervativizmus jelképeként emlegetni. A táblabírák eredetileg az ítélkező táblák tiszteletbeli bírói voltak. Széchenyi korában táblabírónak nevezték a közügyeket tiszteletbeli, tehát nem fizetett állásban intéző nemeseket is. Ilyen értelemben kel védelmükre **Jókai Mór** *A régi jó táblabírák* c. regényében: *„A táblabíró volt az ország közigazgatása, törvényhozója, bírója, ügyvédje, orvosa, költője, tudósa, könyvcsinálója és könyvmegvédője”*. E tiszteletbeli „hivatal” fejében a táblabíró részt vehetett az illető megye közgyűlésein, és – ha nem is volt a megyében birtoka – szavazhatott is. Nem tudjuk, élt-e Széchenyi ezzel a joggal, valószínűleg nem. A megyéhez fűződő szálai azonban nem szakadtak meg 1830 után sem, sőt 1832-ben újra Hont megyébe látogatott.

„Legjobb barátomat vesztettem el”

1832. július 10-én Széchenyi az alábbi sorokat jegyezte be naplójába: *„Vácra. A püspököt elkerültem. Migazzi kastélya angyalian bájos. Gyalog Nógrádra. Tisztességes vendéglősre akadtam – de rossz. A régi vár szóra sem érdemes – és romjaiból látni, hogy a magyar mindig és minden időben néhány évszázaddal más népek mögött kullogott. Éjszaka Szemerédre Steinlenhez. Csinos táj – keskeny ágyak – tűrhető ház – kiváló emberek”*¹¹.

A korabeli sportokat – lovaglást, úszást, vívást – rendszeresen űző, 41 éves Széchenyi számára nem lehetett nagy megterhelés a Vác és Nógrád közti mintegy 15 km-es gyaloglás. Tett ő ettől hosszabb gyalogtúrát is; 1819-ben pl. Bécsből gyalogolt haza, Nagycenkre, 14 és fél óra alatt. Valószínű azonban, hogy Nógrádból már lovon vagy kocsin folytatta útját a Börzsöny vadregényes tájain keresztül. Naplójából nem derül ki, hol kelt át az Ipolyon. Az ipoly-sági kőhidat is elkerülhette, hiszen nyáridőben az Ipoly, még alsó szakaszán is, bárhol átgázolható. Az éjszakát – mint olvashattuk – már a Nógrád megyével határos Hont megyében töltötte, annak is egy kis falujában, Felsőszemeréden (ma: Horné Semerovce).

1715-ig két Szemeréd terület el egymás tőszomszédságában. Ekkor azonban az alsószemerédiek, hogy megszabaduljanak a falu mellett gyakran elvonuló katonaság fosztogatásaitól, elköltöztek a Selmec patak völgyéből. A magára maradt Felsőszemeréd Széchenyi látogatása idején 50–60 házból álló, mintegy 600 lelket számláló kisközség. Semmi nevezetessége nincs a falunak, **Fényes Elek** 1847-es *Magyarország leírása* még a nevét sem említi majd. Annál híresebb a tőszomszédságában fekvő Szalatnya, amely a reformkorban a megye leghíresebb fürdője. Ma már csak a „Slatina” néven palackozott „savanyúvize” emlékeztet egykori hírnevére. Széchenyi azonban mégsem Szalatnyára, hanem Szemerédre látogat el azon a forró júliusi napon. Miért? Kihez?

„*Steinlenhez*” – találjuk meg a szűkszavú választ magában a naplórészletben. A többször idézett 1978-as kiadásához csatolt Névmutató sem bőbeszédűbb: *„Steinlein Eduárd báró (1785–1833) – Bajorország bécsi követé”*¹². Hogyan kerül azonban egy bajor báró a Hont megyei sárfészekbe? Felesége, **paczolai Hellenbach Zsuzsanna** (1794–1881) révén. A környék legcsinosabb kisasszonyának számító Zsuzsanna **Hellenbach János Gottfried** (1659–1728) ükunokája volt. Hellenbach orvosdoktor volt, és az osztrák császár, **I. Lipót** sikeres gyógyításáért kapott bárói rangot. Ennek ellenére a Rákóczi-szabadságharc idején a fejedelem oldalára állt, aki teljhatalmú selmeci bányagróffá nevezte ki őt. Hellenbach a háborús körülmények közt is kemény kézzel igazgatta a bányákat, nem riadt vissza még a katonaság bevetésétől sem a „sztrájkoló” bányászok ellen. Bizonyára a kemény kéz és a szakértelem egymásra találása Hellenbach személyében „feledtetni el” Béccsel doktorunk kuruc múltját, mert 1711 után a császár ismét Hellenbachot nevezi ki selmeci bányagróffá. Érdemei elismeréséért kap földesúri jogot a Selmecbányához közeli Felsőszemeréden, ahol egy csinos kastélyt is építtet¹³. E kastély vendége volt Széchenyi 1832-ben.

A kastély ura ekkor már Steinlein báró, aki valószínűleg Bécsben ismerkedett meg az ott bálozó Zsuzsanna kisasszonnyal. A sok udvarló közül (egyikük, egy francia „álgróf” szemerédi kalandjait **Vay Sarolta** dolgozta fel *Svindler* c. írásában¹⁴) végül is Bajorország bécsi követségének titkára, **Steinlen Ede** nyerte le a szép Zsuzsanna kezét. Házassága révén magyarországi

földbirtokos lett Steinleinből, s így megnyílt az út a honfiúsításhoz. A honfiúsításról csak az országgyűlés dönthetett. Steinleinnek évekig kellett várnia, hiszen **I. Ferenc** császár 1811 óta 14 éven át országgyűlés nélkül uralkodott. Végre 1825-ben a már bevezetőnkben említett híres diétán került sor a honfiúsításra, melyről Széchenyi is beszámol Naplójában. Szeptember 26-i bejegyzése idézi azokat az érveket, melyek a két honfiúsításra javasolt személy „indigenátusának” megszavazása mellett szóltak. E szerint **Metternich** herceget „*az államnak tett nagyérdemű szolgálataiért*” tartják érdemesnek a honfiúsításra, míg Steinlein báró csak mint „*honfitársa és pártfogoltja a császárnénak*” nyeri el a rendek beleegyezését¹⁵. (**Karolina** bajor hercegnő a negyedik felesége volt I. Ferenc császárnak).

Lehet, hogy Széchenyi éppen itt, a pozsonyi diétán barátkozik össze Steinlein báróval (naplójában következetesen Steinleinnek írja a nevét). Steinlein egyébként rászolgált a rendek bizalmára: nem csak a császárné pártfogoltjaként kívánt tetszelegni, hanem aktívan részt vett a közéletben is, különösen a barátja által kezdeményezett akciókban. A Széchenyi által 1832. február 10-én létrehozott *Budapesti Hidegyesület* február 28-án az elnökévé választotta „*a Bécsben nagy befolyással rendelkező indigéna Steinlein Saalmenstein Eduárd bárót, aki a megtisztelő megbízást azzal a kikötéssel fogadta el, ha Széchenyi vállalja az alelnöki tisztséget*”¹⁶. Lehet, hogy éppen a Lánchíd ügye is szóba került az elnök és alelnök szemerédi találkozásán. Sajnos, Széchenyi naplójából nem derül ki, meddig tartózkodott a gróf Szemeréden, ill. hogy az ott éjszakázáson túl milyen programot szervezett számára barátja. A következő, szintén Steinleint érintő bejegyzés ugyanis már csak 1833. január 23-án kerül be a Naplóba. Széchenyi aznap érkezik meg Pozsonyból Pestre, részt vesz egy „piknikbálon” s ott éri a tragikus hír: „*Steinlein a végét járja, fél tizenkettőkor meghalt!!! Legjobb barátomat vesztettem el.*”¹⁷ S hogy e sóhajt és minősítést nemcsak a friss gyász mondatja Széchenyivel, arra bizonyíték egy két évvel későbbi naplóbejegyzése. 1835. május 14-én Fekete gróf halála kapcsán írja Széchenyi: „*Istenem, hány jó barátunkat veszítettük el néhány esztendő óta? Két Keglevich, Csáky István, Steinlein, Gyulay, most Fekete. Az ellenségeink szívósabbak!*”¹⁸ Az elhunyt Steinlein helyét a hidegyesület élén **Szegedy Ferenc**, a Hét-személyes tábla bírója foglalta el¹⁹.

Sajnos, Széchenyi 1832-es újabb Hont megyei látogatása, felsőszemerédi éjszakázása gyorsan feledésre merült – a már idézett Gyürky sem említi. Valószínű, hogy nem tudott e látogatásról Felsőszemeréd híres szülőtte, **Ivanka Imre** (1818–1896) sem, pedig ő 1848 nyarán, mint Batthyány miniszterelnök nemzetőrségi titkára, igen szoros kapcsolatban állott az akkor közlekedésügyi miniszterként működő Széchenyivel. 1881-ben kiadott emlékiratában, amely értékes adalékot szolgáltat Széchenyi forradalom alatti szerepléséhez, bizonyára említette volna Széchenyinek szülőfalujában, Szemeréden tett látogatását is – ha tudott volna róla.

„...képe a Gyűlés Teremében fel függesztessen...”

Széchenyi az 1830-as évek közepén jut népszerűsége csúcspontjára. Az általa kezdeményezett *Magyar Tudós Társaság* (Akadémia) orgánuma, a *Tudománytár* 1835-ben megjelent V. kötete pl. így tanúskodik e népszerűségről: „*Nemzetünk valódi férfiúját gróf Széchenyi Istvánt legujjobban ismét hazánk több vidékei siettek érdemeiért megtisztelni... Nagy-Hont martius 20.d. tartott közgyűlésében a grófnak képét gyűlési termében fel függeszteni rendeli*”. Módunkban volt az 1944-es dűlást a csodával határos módon „túlélő” 1835. évi „protokollumot”, a megyegyűlések kézzel írott jegyzőkönyvét átlapozni, és így e kurta hírt a leghitelesebb forrásból bővítjük ki.

Az 1835. március 20-i közgyűlés egyik fontos pontja az ún. követi utasítások pótlása volt. Ehhez tudni kell, hogy minden megyét két-két követ képviselt a pozsonyi országgyűlés alsótábláján – ennek elnöke volt a már említett Majláth „personalis”. A követek feladata volt azon törvényjavaslatok támogatása, melyekkel az őket megválasztó megyei közgyűlés is egyetértett. Ritkán előfordulhatott az is, hogy a követ nem értett egyet megyéje utasításával, s inkább lemondott követi tiszteréről, semmint elveivel nem egyező ügyre szavazzon. Így távozott éppen az 1835-i diétáról Szatmár megye követe, a *Himnusz* költője, **Kölcsey Ferenc**. Nos, az eredetileg már január 19-i közgyűlés által megfogalmazott utasítások mellé e „pótló utasítások” 4. pontja megismétli a már valószínűleg januárban megszületett javaslatot: Hont vármegye követei indítványozzák Széchenyi István koronaórré való kinevezését. Sajnos, az említett jegyzőkönyv januárra vonatkozó lapjai hiányoznak, s így velük az indítvány januári „születése” nem bizonyítható. A januári dátum mellett szól azonban Széchenyi naplójegyzése 1835. február 24-én: „*Hont vármegye - mindenki másnak, hogy koronaőr leszek*”²⁰. A „mindenki más” a többi 51 megyét jelenti, kiknek „pártolását” Hont megye körlevélben kérte ki.

Ugyanezen (márciusi) közgyűlés elrendeli azt is, hogy „*aláírások útján a Megyébe szerzendő Költségen a tisztelt Gróf lefestetvén, annak képe a Gyűlés Teremébe fel függesztessen*”. A megvalósítással megbízott két főszolgabíró a „*gróffal magokat Levelezésbe tevén*”, a június 20-i közgyűlésen felolvasták Széchenyi válaszát. A gróf egyrészt a koronaőri hivatalt „*serényen magától elhárítván*”, másrészt közli, nincs ellene „*képe mássa*” lefestésének. A két honti indítvány sorsa ennek megfelelően alakul. November 12-én **Szilassy Józsefet**, Torna megye főispánját választja meg az országgyűlés koronaőrnek, 1836-ban pedig „*az első művészetéből megélni tudó*” magyar festő, **Barabás Miklós** (1810–1898) megfesti Széchenyi képét Hont megye számára. A kép ünnepélyes leleplezésére 1837-ben kerül sor, és a festmény az 1920-as évek elejéig díszítette az ipolysági megyeház üléstermét. Mai holléte ismeretlen.

„...én is kapjak macskazenét...”

A harmincas években Széchenyi és Hont megye kapcsolata, amint láttuk, felhőtlen volt. Az új évtized azonban

egyre több ürmöt csepegtet az addig örömteli viszonyba. Az 1839-40-es országgyűlésen sikerült elfogadtatni néhány jelentős reformtörvényt, kiszabadulnak a politikai foglyok – köztük Kossuth Lajos. Széchenyi úgy látja, ideje felhagyni az ellenzékieskedéssel, a további haladás csak Béccsel együtt lehetséges. Ezért ragad tollat, amikor az 1841-től megjelenő *Pesti Hírlap* hasábjain, annak szerkesztője, Kossuth továbbra is Bécs ellen „izgat”. Kiadja *A Kelet népe* c. röpiratot, melynek Kossuth-ellenes hangneme a haladás táborának élénk, nemcsak szóban, de vitairatokban is megnyilvánuló reakcióját váltja ki. Az egyik legélesebb hangú támadás éppen Hont megyéből éri Széchenyit!

1841 utolsó napjaiban kerül ki a nyomdából *A Kelet népe felnyitotta szeméit egy Nyugotfinak* c. röpirat. A kis kötet a szerző megnevezése nélkül, pontosabban **Nyugotfi** álnév alatt jelent meg. 1986-ban Kossuth, báró **Éötvös József** és **Fáy András** Széchenyinek címzett vitairata mellett Nyugotfi írása is újra kiadásra került egy reprint-kötetben, anélkül, hogy a kötet szerkesztője nevére nevezte volna „Nyugotfit”²¹. Talán egy teljesen anonim szerzőről van szó, kinek kilétét még ma is homály fedi? Korántsem! „Nyugotfi” valódi neve s kiléte ismert volt a leginkább érintett Széchenyi előtt is, aki naplójába már 1841. november 30-án – tehát még a röpirat megjelenése előtt – ezt jegyezte be: „Pongrácznak hívják azt a férfit, ki ellenem a gyalázkodó írást írta”²². Másnap, báró **Mednyánszky Alajos**, a kor ismert kultúrpolitikusa ígéri meg Széchenyinek, hogy átnézi Pongrácz kéziratát, majd közli a gróffal, hogy „Pongrácz Lajos könyvéből minden személyes töröltetett”²³.

Ki volt ez a magát „Nyugatfiának” nevező Pongrácz Lajos, aki „gyalázkodni” mert gróf Széchenyi ellen? A válasznak témánk szempontjából legérdekesebb része: **Pongrácz Lajos** (1815–1899) Hont vármegye esküdtje és Kossuth Hírlapjának Hont megyei „levelezője” volt. Az életútja iránt érdeklődő figyelmébe ajánlom monográfiámat²⁴, ill. a vitairatát részletesen tárgyaló, a Széchenyi-konferencián elhangzott előadásom szövegét²⁵. Talán Pongrácz honti származása is közrejátszott abban, hogy a már ekkor „a legnagyobb magyarnak” tartott Széchenyi, Hont megye táblabírája, egyedül Nyugotfi vádaskodásaira reagált írásban. Pongrácznak szánt válaszát maga Kossuth tette közzé hírlapja hasábjain!

Tovább hidegült Széchenyi és Hont viszonya 1842 után, amikor Hont megyében is az ellenzék került hatalomra. Széchenyi, aki a kormánypártiakkal (konzervatívokkal) való szövetségben látja reformjai megvalósításának lehetőségét, barátai közé fogadja a honti konzervatívok vezérért, Luka Sándort. Azt a Lukát – Széchenyi táblabírává választása kapcsán már említettük őt –, aki az 1832–36-os országgyűlésen még az ellenzék sorait erősítette, és még 1837-ben is Kossuth Törvényhatósági Tudósításainak volt honti levelezője! 1841-től egyre sűrűbben bukkan fel neve Széchenyi naplójában. „Hosszan beszélek Lukával ... legyen alnádor etc.” – írja pl. 1842. november 26-án.²⁶ 1845-ben pedig ismételtelen foglalkozik „Luka nevezetes fáklyazenéjével”. Luka ugyanis közben egyike lett azok-

nak a kormányhű adminisztrátoroknak, akiket Bécs 1843 tavaszán az ellenzéki megyék nyakára ültet. Az egykori ellenzéki Luka – köpönyeget fordítva – 1845 tavaszán botrányos körülmények közt megbuktatja az addig uralmon levő honti ellenzék. A „honti állapotok” néven elhíresült eset részletei a Boronkay-monográfiában²⁷ olvashatók.

A konzervatívok, hálájuk kifejezésekként, szeptember 6-án, fáklyás felvonulással kívánták megtisztelni szeretett adminisztrátorukat. A honti ellenzék azonban szövetkezve a Pilvax kávéház – a későbbiek során „márciusi ifjak” néven ismertté vált – ifjúságával, Luka pesti lakásának ablakai alatt macskazenévé változtatta a „fáklyazenét”. Ezzel kapcsolatban jegyzi be naplójába Széchenyi, két héttel a Luka-eset után: „Nálam volt Morvay Károly, hogy fölfedje egy macskazene összeesküvését ... Azt mondtam neki: Bizony nem bánom. Jó volna tán – Oportet, ut scandala fiant (= Kell, hogy legyenek botrányok). – Később megtudom: Luka és Ürményi óhajta, hogy én is kapjak macskazenét s így egy sorba kerüljenek velem.”²⁸

Luka macskazenés megleckéztetése bekerült a szépirodalomba is. Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* c. regényének ellenszenves adminisztrátorát, **Rideghváryt** két élő személyről mintázta: **Tisza Lajos** Bihar megyei és **Luka Sándor** honti főispáni helyettesekről. Jókai azon megjegyzésének pedig, hogy az adminisztrátor korteseit „felviszi Pestre s fáklyászenét adat velük magának a főváros közepette” az irodalomtörténész véleménye szerint egyértelműen a Luka-eset szolgált alapul.²⁹

„...meg fogok fizetni érte...”

Amitől Széchenyi 1841 óta retteg, 1848 tavaszán bekövetkezik. Kitér a forradalom, és egyre nyilvánvalóbbá válik a szakítás Béccsel. Ennek ellenére még miniszteri tárcát vállal az első felelős magyar minisztériumban, és már miniszterként fogadja április 15-én Hont vármegye küldöttségét. A hontiak arra kérik táblabírájukat: győzze meg gróf **Teleki Lászlót** (1811–1861)³⁰, fogadja el Hont megye főispáni tisztjét, a forradalmi események miatt távozó adminisztrátor, Luka székét. Széchenyi lakonikusan jegyzi be naplójába Teleki választát: „nem akar”³¹.

A honti küldöttek ismerős arcok Széchenyi számára, megismerkedik azonban egy addig nem látott, Hontból származó huszár főhadnaggyal is. Nevét már szülőfalujával, Felsőszemeréddel kapcsolatban említettük: ő **Ivánka Imre, Batthyány Lajos** miniszterelnök nemzetőrségi titkára. A kortársak megítélése szerint 1848 őszén **Görgy Artur** mellett ő volt a legesélyesebb a magyar sereg fővezéri posztjának betöltésére. Széchenyi is gyakran tárgyal a kitűnően képzett katonával – pl. július 3-án³² –, bár fél annak forradalmi elszántságától. „Ivánkához túl nyílt vagyok. Meg fogok fizetni érte” – jegyzi be naplójába 1848. augusztus 15-én³³. S amikor augusztus 31-én hírt veszi, hogy Ivánka a váci nemzetőrök élén Pestre készül, újra felcsendülnek fülében Ivánka korábbi, magabiztos szavai: „Majd ott veszünk, ahol van! Excellenciádnak igen szép négy lóva van Pesten. Azt vélem, ha meg fog

kéretni, kettőt át fog adni a hadseregnek”³⁴. A lovakat rekviráló, mindent vérbe borító háború víziója, s nem utolsó sorban Ivánka fentebb idézett szavai végleg összeropantották Széchenyi lelkierejét³⁵. Ismételt öngyilkossági kísérletek után orvosa a döblingi intézetbe szállítja, melyet többé életében el sem hagy.

„...te tolvaj vagy, bezáratlak...”

A kezdetben betegsége miatt kikényszerített, a későbbi évek során azonban már inkább önként vállalt döblingi remeteség nem jelentette a honti szálak végleges megszakadását. Az utolsó honti kapcsolat alanya a felső-szelényi születésű Gyürky Antal (1817–1890) lett, aki 1845 és 1848 között Hont megye konzervatív beállítottságú főjegyzője volt. A Bach-korszakban már ismert borászati szakíró, a *Borászati Lapok* szerkesztője. Életútját bővebben az 1861-es Borászati szótárának reprint kiadásában közreműködő **Csáky Károly** írta meg.³⁶ Borásként került kapcsolatba Széchenyivel, aki 1859–60-ban öt levelet írt Gyürkyhez. A levelek Széchenyi utolsó hónapjainak dokumentumait közreadó *Diszharmónia és vakság* c. kötetben olvashatók.³⁷

A gróf egy eredetileg Cenken létesítendő borpince vezetését kívánta Gyürkyre bízni, és ezért 1859 kora őszén fia, **Széchenyi Béla** társaként borfelvásárló körútra küldi őt. Gyürky személyesen is meglátogatta a döblingi remetét október 4-én, s így nem csoda, hogy a gróf figyelemmel kíséri a honti „bortudós” magánéletét is. 1859. október 20-án ezt írja Gyürkyről bizalmasának, Tasner Antalnak: „Az mondják, igen-igen csinos neje van ... kérem, tudja meg ... felesége milyen lény. Külséjére és belsejére nézve, mert oly halovány legény, mint Gyürky Anti ... könnyen kerül papucs alá – és ha ezen papucs egy kissé »költő« ... könnyen dugába dül ... borügyünk”³⁸.

A látszólag tréfás figyelmeztetés komoly aggodalmat rejt. Széchenyi ugyanis előző nap küldött 6000 forintot Gyürkynek, s attól tart, nehogy Gyürky ifjú neje (pénz)költő legyen... (Gyürky Antal második felesége, ipolybalogi **Baloghy Antónia**, mintegy húsz évvel volt fiatalabb férjénél). Ez az aggodalmaskodó gyanú később is megjelenik kapcsolatukban, és megrontja a Széchenyi és Gyürky közti kezdetben bizalmas viszonyt. Széchenyi túl drágának találja a Gyürky által felvásárolt bort, „*idomtalán nagy*”-nak a hordókat, „*előbb borokat küld a cenki pincébe – fele romlott, fele kifolyt*” – panaszkodik Paúr Ivánnak, 1859. december 8-i levelében³⁹. S megismétli gyanúját: „*A mostani neje ... úgy mondják, oly csinos ... márpedig a csinos nőknek – sok mindenféle kell*”.

Valószínűleg Gyürky gyakorlatiasságának hiánya készteti Széchenyit arra a kifakadásra, melyet minden egyéb kommentár nélkül jegyez be naplójába 1859. december 28-án: „*Gyürkynek: Te tolvaj vagy, bezáratlak!*”⁴⁰. 1860. január 7-én meg is írja utolsó levelét Gyürkynek, „*Barátom Gyürky*”-nek szólítva őt. December végi dühe lecsillapodott. Igyekszik kultúrált módon megszabadulni a nem eléggé gyakorlatias „bortudóstól”. Arra hivatkozva, hogy Cenken csak egy „*igen ronda és roskadt imoda*

létez”, a borvásárlásra szánt pénzt a jövőben templom-építésre kívánja fordítani⁴¹.

Több levélváltásra valószínűleg már nem került sor Széchenyi és Gyürky közt. 1860. március 3-án a rendőrség többórás házkutatást tart Széchenyinél, számos kéziratát elkobozzák. Széchenyi írásbeli tiltakozására a rendőrminiszter, báró **Thierry** levélben figyelmezteti, hogy Döbling megszűnt számára menedékhely lenni⁴². A hetvenedik életévében járó Széchenyi nem lát más kiutat: 1860 húsvét éjjelén önkéntes halállal szabadul meg üldözőitől. Utolsó útjára a nagycenki temetőben mintegy tízezer főnyi tömeg kísérte el. Nem tudjuk, voltak-e köztük hontiak. Azt azonban tudjuk, hogy Hont megyében csupán egy hónap múltán, május 8-án búcsúztak el megyéjük egykori táblabírájától. 1882-ben éppen az utolsó honti kapcsolat alanya, Gyürky Antal örökölte meg a honti végtisztesség krónikáját: „*1860-ik év május 8-án Hont megye értelmisége gróf Széchenyi István a legnagyobb magyar halála feletti részvételének s gyászának kifejezést kívánván adni, az ipolysági kaszinóban gyászünnepélyt rendezett. [...] Az ünnepély oly fényes és impozáns volt minőt még alig látott Ipolyság*”⁴³. A kaszinóban a reformkori Hont köztisztületben álló szereplője, Kossuth egykori kormánybiztosa, az osztrák börtönből csak nemrég szabadult Boronkay Lajos mondott beszédet, majd a katolikus templomban volt gyászszerartás. Ennek végeztével „*Hazádnak rendületlenül légy híve, oh, magyar*” szózatot énekelve vonultak át a zsidó imaházba, ahol a rabbi tartott gyászbeszédet.

Ami Széchenyi posztumusz honti kapcsolatait illeti, mindenképpen említésre méltó a város szülöttének, a tragikus sorsú (a holokauszt áldozata lett) **Vértess József** (1861–1944?) szakírónak 1939-ben megjelent cikksorozata, amely a legnagyobb magyar első szereplésével, szerelmi világával, katonai pályájával és fiával, a török basává lett **Széchenyi Ödönnel** foglalkozott⁴⁴.

Egy optimistább epilógus...

Amikor húsz évvel előtől, az azóta sajnos megszűnt, pozsonyi lap hasábjain megjelentettem – az e dolgozat alapjául is szolgáló – *Húsvéti gyász* című kétrészes írássomat⁴⁵, „*epilógus helyett*” ezt írtam: „*Ma a történelmi Hont vármegye székhelyén, Ipolyságon, semmi sem emlékeztet a megye egykori táblabírájának, a legnagyobb magyarnak a városhoz fűződő kapcsolatára. Sem utcanév, sem emléktábla az egykori megyeház falán. Ma is érvényesek lennének Széchenyi István prófétai szavai: Minden zugban Abdera?*”.

Nos, mostani írásunkat derűlátóbban zárhatjuk. Ma már van, ami emlékeztet Széchenyire, legalább Ipolyságon. Egy 1993-as, Komáromban keltezett tudósításból idézünk: „*Április 7-én, gróf Széchenyi István halálának évfordulóján nagy jelentőségű eseményt rendeztek Ipolyságon. A magyar egyházi alapiskola falán, az egykori Honti Kaszinó, majd később az 1913-ban megalapított gimnázium épületén felavatták Széchenyi István*

emléktábláját. Az emléktáblát a budapesti Széchenyi Társaság adományozta Ipolyság városának⁴⁶. Az emléktáblát dr. **Kálmán Attila**, a Közoktatási és Művelődési Minisztérium politikai államtitkára és **František Mikloško**, a szlovák parlament egykori elnöke leplezte le.

JEGYZETEK

- ¹ B. Kovács István: Gömörország. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat, 2004. 85 o.
- ² Gyürky 1875. (I.) 171.
- ³ Borovszky 1907. 380.
- ⁴ „A nyakravaló egészen fehér mint a hó és jól vastagon van a nyak körül csavarva. Ily nyakravaló 10-12 rőf (1 rőf: 65-85 cm - KL) hosszú, melyet összehengergetve kellett egy kézbe venni, úgy, hogy bátran lehessen a nyak körül forgatni mindaddig, míg a 12 rőf szép körben a nyakra simul“ (Gyürky, I., 125).
- ⁵ Napló, 633.
- ⁶ Csáky 1992. 23.
- ⁷ Napló, 633.
- ⁸ Németh 1989. 93.
- ⁹ Napló, 412.
- ¹⁰ Gazda 1991. 37.
- ¹¹ Napló, 711.
- ¹² Napló, 1511.
- ¹³ Kiss 2003.
- ¹⁴ Vay 1986. 197-201.
- ¹⁵ Napló, 399.
- ¹⁶ Horváth 2004. 111.
- ¹⁷ Napló, 734.
- ¹⁸ Napló, 789.
- ¹⁹ Horváth 2004. 112.
- ²⁰ Napló, 782.
- ²¹ Fébő 1986.
- ²² Napló, 960.
- ²³ Napló, 961.
- ²⁴ Kiss 1994.
- ²⁵ Kiss 2004.
- ²⁶ Napló, 991.
- ²⁷ Puskás 2001. 120-125.
- ²⁸ Napló, 1083.
- ²⁹ Varga 1964. 619.
- ³⁰ Ha elfogadja, Hont megye 1861-ben történelme egy újabb tragikus sorsú szereplőjét búcsúztathatta volna: Teleki is öngyilkos lett.
- ³¹ Napló, 1228.
- ³² Napló, 1276.
- ³³ Napló, 1306.
- ³⁴ Ivánka 1881.
- ³⁵ Kiss 1988.
- ³⁶ Csáky 2004.
- ³⁷ Fenyő 1988.
- ³⁸ Fenyő 1988. 149.
- ³⁹ Fenyő 1988. 171.
- ⁴⁰ Napló, 1339.
- ⁴¹ Fenyő 1988. 185.
- ⁴² Napló, 1353.
- ⁴³ Gyürky 1882. II. 47.
- ⁴⁴ Vértess 1939.
- ⁴⁵ Kiss 1990.
- ⁴⁶ Tarics 1993.

IRODALOM

Borovszky Samu

1907: Hont Vármegye és Selmeczbánya sz. kir. Város. Országos Monografia Társaság, Budapest

Csáky Károly

1992: Nógrádi tájakon. Honismereti olvasókönyv. Madách Könyvkiadó, Bratislava

2004: Gyürky Antal élete és munkássága. In: Gyürky Antal: Borászati szótár. Betűrendben. Kellő magyarázattal ellátva. Pest, 1861 - hasonmás kiadás: Lilium Aurum, Dunaszerdahely

Fenyő Ervin (szerk.)

1988: „Diszharmonia és vakság” Széchenyi István utolsó napjainak dokumentumai. Helikon Kiadó, Budapest

Fébő László (szerk.)

1986: A „Felelet” és más vitairatok Széchenyi István A Kelet népe című könyvére. (A társadalomtudományok magyar klasszikusai.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Gazda István

1991: Széchenyi napjai. Történelmi-művelődéstörténeti kronológia. Budapest

Gyürky Antal

1875: Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-tól 1874-ig. Első rész - Első kötet 1820-tól 1850-ig. Vác

1882: Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-1874. Második kötet. Az újabb események todalékával. I., II. rész. Vác

Horváth Attila

2004: Széchenyi által alapított részvénytársaságok. In: Pelyach et al.

Ivánka Imre

1881: Négyhavi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végig. Budapest

Kiss László

1988: Az utolsó csöpp a pohárba: Ivánka. Orvosi Hetilap, 28. Sz., 1488-1489.

1990: Húsvéti gyász. Adalék a 130 éve elhunyt Széchenyi István felvidéki kapcsolataihoz. A Hét, 15. és 16. sz.

1994: Pongrácz Lajos. Hont megyei portré a reformkorból. Dh-Press, Pozsony.

2003: A Nagyságos Fejedeleme „pénzügyminisztere”: Hellenbach János Gottfried. Múltunk Emlékei, II. évf., 10. sz., 6-7.

2004: Nyugotfi, alias Pongrácz Lajos vitairata a kelet népe ellen 1841-ben. In: Pelyach et al, 159-164.

Németh László

1989: Széchenyi. Vázlat. Bolyai Akadémia. Budapest

Pelyach István et al. (szerk.)

2004: Széchenyi Magyarországa és Európa. Tudományos konferencia. Magyar Tudományos Akadémia és Budakeszi 2000. szept 21-23. Széchenyi Társaság, Budapest

Puskás Péter

2001: Boronkay Lajos Kossuth honti kormánybiztosa. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta dr. Kiss László. Kémence (magánkiadás)

Széchenyi István

1978: Napló. Madách Könyvkiadó, Bratislava

Tarics Péter

1993: A legnagyobb magyar emlékére. Felavatták Széchenyi István emléktábláját Ipolyságon. Magyar Fórum, június 17-i szám, 6.

Varga János

1964: „A kőszívű ember fiai”-nak történelmi mintái és forrásai. Irodalomtörténeti Közlöny, 5-6. szám.

Vay Sarolta

1986: Régi magyar társasélet. Magvető Kiadó Budapest

Vértess József

1939: Tükördarabok a legnagyobb magyar életéből. Sopronvármegye, 53., 59., 65., 71. sz.

Ádám Éva

A polgári Rimaszombat II. Közigazgatás

Rimaszombat, jogállását tekintve 1848 előtt ún. „szabadalmas” mezőváros, amely a 18. század folyamán – két részletben – megváltotta magát földesuraitól.

A szabad királyi városi ranggal nem rendelkező községek jogállását az 1848. évi XXIV. törvénycikk rendezte. Ennek értelmében Rimaszombat ún. rendezett tanácsú városként megyei fennhatóság alá került. Az országgyűlési választásokon annak választókerületeibe tagozódott be. Lakosságát tekintve az ún. „kis város” kategóriájába tartozott. A törvény értelmében a mezővárosok választásaira az 1848. évi XXIII. tc. rendelkezéseit kellett alkalmazni. Ennek értelmében az első helyhatósági választásokat május 22–23-én tartották. Első nap megválasztották a polgármestert, főbíró, főkapitányt, a 10 tanácsost, továbbá két írnokot, két levéltárost, jogászt és orvost. Rimaszombat első polgármestere **Káposztás József** lett. Másnap választották meg a 43 tagú képviselőtestületet.¹

Az 1848. évi áprilisi törvények elfogadását követően **Szentiványi Károly** lett a vármegye főispánja. Az alispáni tisztséget **Szentmiklóssy Antal** töltötte be. Mindketten fegyvert ragadva, nemzetőrként védték a szabadságot. Miután 1849 tavaszán Szentiványi Károlyt, mint felsőházi tagot teendői tartósan elszólították, a megye irányítására, kormánybiztosi minőségben **Ragályi Miksa** kapott megbízatást.²

Az abszolutizmus időszakában a községi és megyei önkormányzatot felszámolták.

1860-ban, az Októberi Diploma kibocsátását követően részben helyreállították a megyerendszert. Az uralkodó **Andrássy Aladárt** (1861–1865), majd **Kubinyi Rudolfot** (1865–1867) nevezte ki főispánnak. Az alispáni tisztséget előbb **Szentmiklóssy Antal** (1860–1861), majd **Török Sándor** (1861) töltötte be.

Az 1867-es kiegyezés után Rimaszombat a megye kétfokozatú közigazgatási rendszerén belül szolgabírói járásként működött. 1908-ban az országgyűlési képviselőkre szavazó polgárok száma 542, a községi választóké 389 fő volt.³

A városi tanács és a képviselő-testület főleg arra összpontosította figyelmét, hogy Rimaszombat megőrizze vezető szerepét a gömői városok között. Itt működött már előbb is a szolgabírói hivatal, törvényszék, járásbíró, királyi ügyészség, börtönkórház, majd felállították a bányabíró-ságot is, s az ötvenes években telekkönyvi hatóságot és úrbéri törvényszéket is létesítettek. Az államhivatalok (adó- és illeték-hivatal, csendőrség és pénzügyőrség) nagyobb részt az abszolutizmus időszakában keletkezett, ezek sorát bővítette később az államépítészeti hivatal, királyi tanfelügyelőség, királyi közjegyzőség – mint megjegyzik –, valamennyi a nagyközönség kényelmére.⁴

Rimaszombat város határa a 19. század 80-as éveiben ugrásszerűen megnőtt. Míg 1869 és 1880 között területe

2 860 katasztrális hold, 1890-ben már 6 172 holdra (kb. 3 552 hektár) bővült.⁵ Ebből 5 612 hold számított mezőgazdasági területnek. Ide soroljuk az erdőket, szántókat, réteket, legelőket, szőlőket. A maradék 560 holdon terült el maga a város: lakótelkek, parkok, kertek, temetők, vasútvonalak, utak, terek és vízterületek. Az első világháború előtt a város területe 5 032 katasztrális holdra csökkent.⁶ Rimaszombat határához tartoztak a puszták: Kurinc, Szabadka, Bakti és Gernyő is.⁷

A város igazgatásáról 68 tagú városi képviselőtestület rendelkezett. Ennek csupán a felét alkották választott képviselők, a mandátumok másik felét a legtöbb adót fizetők – ún. „virilisták” – foglalták el. Az utóbbiak főleg a szabad foglalkozásúak közül kerültek ki. 1908-ban a városi képviselőtestület 28 virilista tagja ekképp oszlott meg: 8 földbirtokos, 5 kereskedő, 1 jegyző, 1 orvos, 1 tanító, 1 pap, 1 gyógyszerész, 1 mérnök és 4 ügyvéd. A jogi személyek aránya pedig a következőképpen alakult: pénztintézet (3 személy), egyház (1 személy), egyéb intézményi címmel pedig szintén 1 személy volt képviselve. Ugyanezen évben a képviselőtestület 28 választott tagja a következőképpen oszlott meg foglalkozás szerint: 2 földbirtokos, 2 asztalos és ács, 3 hentes, 4 egyéb iparos, 2 kereskedő, 1 megyei tisztviselő, 1 pénztintézeti tisztviselő, 2 orvos, 2 tanító, 2 pap és 7 nyugdíjas személy.⁸ Mint látszik, a város iparosai és kézművesei egyenlő arányban képviseltették magukat a földműves polgárokkal. A képviselő-testület tagjai közt tartották számon a 12-fős törvényhatósági szervezeti tagot (főjegyző, aljegyző, előadó, rendőrkapitány, mérnök, közigazgatási tanácsos, számvevő, gazdasági tanácsos, pénztárnok, ügyész, orvos és erdőtiszt) is.⁹

A városi képviselő-testület választotta meg a városi tanácsot, amely azután magisztrátust hozott létre. A gazdasági és képviselői funkciókkal ellátott alkalmazottak, valamint a közrendfenntartás és vagyonvédelem területén dolgozók mellett ugyanígy a városi magisztrátus részét képezték az egyes szakágak képviselői, mint az orvos, mérnök, jogász, állatorvos, és a társadalmi élet egyéb területén – egészségügy, szociális ellátás, kultúra – tevékenykedő szakemberek.

Thirring Gusztávnak a magyar városok statisztikai adatairól készült munkájából kitűnik, hogy Rimaszombat városát 1908-ban 24 fő „szolgált” – a közigazgatásban 23 fős apparátus működött (tanács, ügyészség, levéltár, rendőrség, adóhivatal, pénztár, mérnökök, orvosok, állatorvos, stb.) –, és további 1 fő a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás területén.¹⁰

A város polgármestere 3 600 korona évi törzsfizetést kapott, ehhez még 500 korona értékű pénzbeli lakástámogatás is járt. Őt követték a ranglétrán a főkapitány és a főjegyző 2 900 illetve 2 400 koronával és 400 korona összegű lakástámogatással. Egy megyei vagy városi tisztvi-

selő, hivatalnok, orvos vagy mérnök évi bére 1 600–2 000 korona körül mozgott, amit kiegyésített a 350–300 koronát kitevő lakpénz.¹¹

A város biztonságáról és nyugalmaról a városi magisztrátuson kívül a rendőrség, a tűzoltóság és az itt állomásozó katonaság gondoskodott.

A rendőrőrsön 15 alkalmazott teljesített szolgálatot – 2 tisztviselő, 2 altiszt és 11 legény. Az 1908-as évben összesen 115 nyomozást indítottak, és 44 feljelentett bűncselekményt vizsgáltak ki, leggyakrabban lopásról és vagyon ellen elkövetett bűntényről volt szó.¹²

Ami a tűzoltóságot illeti, az első egységek még önkéntes alapon jöttek létre a helyi lakosság férfitagjaiból. A 19. század második felétől óriási népszerűségnek örvendtek a tűzoltóegyletek, és ez nem csupán az önkéntes tűzoltásnál és mentésnél tett erőfeszítéseiknek köszönhető. Az egyenruhás tűzoltók díszszemléi és ünnepei mindig magukra vonták a közönség figyelmét. Rimaszombat három ízben is megpróbálkozott tűzoltóegylet alapításával: az 1877-es¹³, 1883-as¹⁴ és 1898-as¹⁵ évben. Az 1906. évre kiadott *Gömörvármegyei Naptár* is megemlíti a Rimaszombati önkéntes tűzoltó-egyesületet, melynek élén **Farkas Zoltán** elnök és főparancsnok áll.¹⁶ Végül 1912-ben jött létre a *Gömörmegyei Tűzoltó-Egyesület*, élén **Kovács László** polgármesterrel.¹⁷ A városi tűzoltócsapat 20 hivatásos tűzoltóból állt, munkájuk alapos végzésére 5 fecskendő, 2 tűzoltókocsi, 1 tűzoltó állomás és 2 tűzjelző készülék állt rendelkezésre.¹⁸

Findura Imre 1894-es monográfiája szerint Rimaszombat a 25. számú hadkiegészítési kerülethez tartozott, s a 16. számú honvéd-feldandár egysége alá volt beosztva. Méntelepe volt Szabadkán és tüzérségi laktanyája a külső vásártéren.¹⁹ A 19. század végén az osztrák–magyar katonai parancsnokság újabb tüzérséget tervezett elhelyezni Rimaszombatban, melynek érdekében laktanyák felépítésére kérte a várost. A város vezetősége végül elutasította azt. Negatív hozzáállását azzal magyarázta, hogy a nagyszámú katonaság ittléte csupán a vendéglősök és kocsmárosok bevételeit gyarapítaná, jövedelemadó kiírására készítené a várost, és nem utolsó sorban veszélyeztetné a helybéli nők erkölcsi tisztaságát.²⁰ Mindezek ellenére a városban állandóan állomásozott bizonyos létszámú katonaság. 1890-ben 390 katona, 10 évvel később már csak 73 fő.²¹ Az utolsó, 1910-es népszámláláskor 98 katona tartózkodott Rimaszombatban. Élszállásolásukra a város 2 235 korona körüli összeget költött évente.²²

A város gazdaságos működéséhez megfelelő anyagi fedezetre volt szükség.

Az 1902. évi helyzetet így summázza a megyei monográfia:

„A város néhány évtized előtt még egyike volt Felső-Magyarország leggazdagabb városainak; fékvő birtokainak s házáinak értéke a 80-as évek elején jóval meghaladta a 2 millió 600.000 koronát, melynek jövedelméből a 200.000 koronát elérő évi kiadásokat, pótdó kivételével, kényelmesen fedezhette. De mióta az italmérségi jog az állam tulajdonába ment át: egyik legnagyobb jövedelmétől esett el. E jelentékeny

jövedelemvesztéshez hozzájárulván a város egyéb értékeinek csökkenése s ez által némely tőkék felhasználásának kényszerítő szüksége: a polgárság jelenleg abba a sajnos helyzetbe jutott, hogy a város költségvetéséhez évenként 47 százalékkal kell hozzájárulnia.

A város vagyona a következő:

1. Ingatlanokban	1.555.542 kor. 84 fill.
2. Ingóságokban	420.688 kor. 91 fill.
3. Nem jövedelmező ingatlan	123.360 kor. 00 fill.
4. Nem jövedelmező ingó	26.431 kor. 70 fill.
Összes vagyonérték	2.126.023 kor. 45 fill.

Teher:

1. Földhitel-intézeti kölcsön	125.264 kor. 16 fill.
2. A r. k. pléb. javára bekebelezett tőke	36.000 kor. 00 fill.
Összesen:	161.264 kor. 16 fill.
A cselekvő tehermentes vagyon értéke	1.964.759 kor. 29 fill.

Az 1903-ik évre elfogadott költségvetés főbb tételei a következők:

1. Szükséglet	194.855 kor. 11 fill.
2. Fedezet	154.144 kor. 26 fill.
Hiány	40.710 kor. 85 fill.,

melyet pótdóval kell fedezni.

A szükségletben az adók 16.000, az iskolák fenntartása 27.000, a rendőri kiadások 24.000, a rendszeresített állások után járó fizetések 41.000 koronával szerepelnek.²³

A rendszeres évi jövedelmet a város saját ingatlanjaiból származó bevételek, a polgárok adói, különféle igazgatási díjak, rendszeres állami támogatások, a városi forgalomból és a vásártartási díjakból származó bevételek jelentették. Bevételek számított bizonyos városi jogok bérbe adása is. 1899–1908 között a város vagyona 2 027 400 és 2 458 600 korona között mozgott.²⁴

Az ingatlanbirtokot erdők, mezőgazdasági földek, 2 malom, 4 vendéglő, jégverem, vágóhíd, városi uszoda és egyéb ingatlanok alkották. Mindezek rendszeres használatának biztosítása rengeteg anyagi és szellemi hozzájárulást követelt, beleértve az érintettek szervezőképességét is.

A város kiadásai a közigazgatási apparátus és maga a közigazgatás (diéta, útiköltség, fizetések, fűtés, világítás, irodai felszerelések stb.), a kultúra és az oktatás kiadásainak fedezésére irányultak. Ehhez még hozzájárultak a jótékonyági alapok és ajándékozások. A város négy, jelentős összeggel rendelkező alappal is rendelkezett. Ezek voltak: nyugdíjalap (34 378 korona), szegényintézeti alap (40 386 korona), kisedővő-alap (17 656 korona) és a 7 éven felüli elhagyott gyermekek megsegítésére kiállított alap (1 036 korona).²⁵

Rimaszombat sokat költött befektetésekre, amelyek fedezésére hitelt vett fel. Thirring szerint az 1905–1908 közötti időszakban a város két alkalommal is kölcsönt vett fel iskola és laktanya építésére, valamint egyéb ingatlan megvételére.²⁶ 1879 és 1908 között a városnak hitelből és egyéb jövedelemből sikerült befejeznie a város tereinek és utcáinak karbantartó munkálatait, a vasút kiépítését, a vízvezeték bevezetését, közigazgatási épületek, szegényház és fürdő megépítését, valamint visszafizetnie adósságait.²⁷

A város kiadásait a közmunkák is jelentősen gyarapították, amit többnyire a legszegényebb lakosok végeztek.

Rimaszombat modernizációs törekvéseivel egyértelműen összefügg a pénzügyi és hitelintézetek, fogyasztási szövetkezetek, takarékpénztárak és bankok létrejötte. Rimaszombatban négy hitelintézet működött: a *Rimaszombati Takarékpénztár* (1861), *Gömörmegyei Nép- és Iparbank* (1870), *Gömörmegyei Takarékpénztár és Hitelbank* (1897) és a *Gömörmegyei Kereskedelmi és Közgazdasági Bank* (1907).²⁸ Alaptőkájük 200 000–300 000 korona körül mozgott. Ezekon kívül volt még egy hitelszövetkezet, a városban székel az *Osztrák-Magyar Bank* fiókja, ill. megalakult a *Munkásbiztosító Pénztár* is. Ez utóbbi tagjainak száma 1908-ra 3 660 főre emelkedett (ebből 328 nő!).²⁹ Kiadásai táppénzre, egészségügyi ellátásra, valamint kórházi, gyógykezelési és orvosi költségekre irányultak.

Gömör vármegye és a Kis-honti kerület első ízben 1786-ban egyesültek törvényesen. E korszak azonban meglehetősen rövid ideig – mindössze 4 évig –, **II. József** haláláig tartott. Mivel azonban a törvényes egyesülés mind Gömörnek, mind Kis-Hontnak egyaránt kedvezett, 1803. január elsejével másodszor is létrejött az egyesült Gömör és Kis-Hont vármegye, amely 1922-ig fennmaradt.³⁰ Az ismert magyar statisztikus, **Fényes Elek** ekképp jellemezte az akkori megyét: „*Olyan, mint »Magyarország kicsiben«, mely a vasiparban az élen jár, az iparművészet, kereskedelem, mezőgazdaság, valamint a gyümölcsstermesztés és a méhészet terén kitűnő eredményeket ér el.*”³¹

Az eredetileg kis-honti Rimaszombat, illetve a gömöri Pelsőc 1803-tól váltakozva töltötték be az egyesült vármegye székhelyének szerepét.

A városnak a megyeközponttá válás érdekében tett erőfeszítéseit így foglalja össze a megyei monográfia munkatársa:

„*A tanácsnak és képviselőtestületnek együttes működése 1867 óta legfőként arra irányult, hogy Rimaszombatnak, mint megyei székhelynek hegemoniáját a többi gömöri városok felett biztosítsák, s miután hosszabb időn át a székhely kérdése vita és versengés tárgya volt, Rimaszombat lett a győztes, mi leginkább azon áldozatoknak tulajdonítható, melyeket a város célja elérésére hozott. Ez áldozatok között jelentékenyebbek a következők: a régi megyeház szűk épületéért cserébe átengedte a kétszeres értéket is jóval meghaladó Sas vendéglőjét, melynek tágas termeiben a vármegye összes központi hivatalait kényelmesen elhelyezhette; 130.000 forintot felépítette a kir[ályi], törvényszéki palotát, melynek árát az állam tíz év alatt kamat nélkül visszatérítette; kaszárnyát épített az állami mentelep számára, melynek évi bérösszege nem fedezi a befektetett tőke kamatát; tízezer forintot adott a 8 osztályra kiegészített egy. prot. főgimnáziumnak, a felekezeti iskolákat átvette s polgári leányiskolát alapított stb. Ez áldozatok árán létrehozott intézményekben gyökerezik Rimaszombat jövője.*”³²

A hetvenes években a vármegyei közgyűléseket megszünteték Pelsőcön tartani. Igaz, hogy a megye székvárosának státusát több város is szeretne volna megszerezni, az elmondottak után nem csoda, hogy a versengésből Rimaszombat városa került ki győztesen. A Rima menti város 1883-tól lett kizárólagos megyeszékhely.³³

Gömör-Kishont vármegye, ill. Rimaszombat közigazgatásának három fontos pillérét a főispán és alispán, illetve a polgármester alkotta. Egy rövid áttekintés erejéig nézzük át a dualizmus időszakának ama férfiúit, akik 1867-től 1918-ig kormányozták Gömörországot, illetve Batyit.

FŐISPÁNOK ÉS ALISPÁNOK

csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf **Andrássy Manó (1867–1872)**

Andrássy Manó gróf élete és működése összeforrt a vármegyével, melynek közéletében mindig szeretettel vett részt.

Gróf **Andrássy Károly** (1792–1845) legidősebb fiaként, 1821. március 3-án született Oláhpatakon. Az apa szintén élénken részt vett a politikai és megyei életben. Vele történt meg, hogy az 1842-es pelsőci megyegyűlésen, mikor az alispánt választó **Abaffy**-pártiak a **Draskóczy**stákat megtámadták, mindenki elmenekült a megyeházáról, ő viszont kardot rántott, és úgy vette elejét a vérengzésnek.

Manó követte apját a politikai pályán. Gimnáziumi tanulmányait Tatán, a piaristáknál végezte. Egyetemi tanulmányainak befejezése után külföldi utakat tett. Utazásait később le is írta s kiadta, ezek közül az *Utazás Kelet-Indiákon* c. könyve nevezetes. Nagy érdemeket szerzett a vasbányászat és a kohászat terén, ezért „vasgrófként” emlegették. Hét kohója füstölgött Gömör területén, melyek ezreknek nyújtottak megélhetést. Több iskola, templom s egyéb jótékony intézet jött létre bőkezűsége folytán. Jelentős képtára, régiség- és pénzgyűjteménye volt. Mint

Andrássy Manó

LÁSSÁTOK, FELEIM!

feljegyezték, a régi pénzek súlya 1 700 arany, az ezüst-pénzeké több egy mázsánál, 200 történelmi nevezetességű drágaköves gyűrű, 9 ezüst buzogány, serlegek, tálak, edények, zászlók, tárogatók, ázsiai etnográfiai gyűjtemény és sok más egyéb ritkaság volt a gyűjteményében.

Andrássy Manót a *Magyar Tudományos Akadémia* levelező tagjává választotta. Tevékeny részt vett a *Zempléni Gazdasági Egyesület*ben, sokáig volt elnöke a *Rozsnyói Lövészegyesület*nek, s egy ízben a lövészkirály címet is elnyerte. Politikusként nem jutott osztályrészül olyan nagy érdekű szereplés, mint öccsének, a külügyminiszeri posztot betöltő **Gyulának**, de Zemplén, Gömör és Torna főispánjaként, illetve a rozsnyói kerület országgyűlési képviselőjeként (1881-1891) derekasan megállta a helyét. Ő volt az, akit 1867. április 25-én, a Rimaszombatban megtartott bizottmányi közgyűlésen Gömör-Kishont vármegye első alkotmányos főispánjaként éljenzéssel fogadtak. Életéből igen sok anekdotát jegyeztek fel. A „vasgróf” 1891. április 23-án hunyt el Görczben, s a krasznahorkai várban helyezték örök nyugalomra.

Bodon Ábrahám (1867–1871)

Gömörmihályfalván született köznemesi családban. Eredetileg mérnöknek készült, de végül jogot hallgatott Pesten. Tanulmányai befejezése után gróf **Vay Ádám**, Máramaros megye főispánja mellett volt titkár. 1840-ben Pozsonyba ment, és tagja lett az országgyűlési ifjúságnak. Megismerkedett **Kossuth Lajossal**, akinek elfogatása után ő szerkesztette az *Országgyűlési Tudósításokat*. 1841-ben nevezték ki Gömör-Kishont megye alügyészének, 1845-ben pedig főügyésszé. 1848-ban a kövi kerület országgyűlési képviselővé választotta. Részt vett az új alkotmányos törvények megalkotásában. Az 1848/49-es szabadságharc lezajlása után mihályfalvi birtokán gazdálkodott, magtárt alapított, s emellett a népet tanította, tankönyveket írt. Munkásságával jótékony hatást gyakorolt az abszolutizmus idején a nemzeti érzés ébren tartására. 1861-ben újból megyei tisztséget vállalt. Előbb Gömör megye főügyésze, majd 1861. március 18-tól újból a kövi választókerület képviselője. 1867. április 27-én foglalta

TÁRCZA.

Bodon Ábrahám emlékezete.

Nem voltál bolygó s fényoszlop égi magasban,
Melyet fél vagy imád föld pora s gyermeke itt.
Nem voltál felnyúló ezédrusa büszke tetőknek,
Melyet szem bámul, ámde nem ér el a kéz.
Csillag voltál csak, szent fényvel, béke mosollyal,
Biztatva ragyogó, vándorok utjaira.
S voltál áldott fi, megtelve drága gyümölcsessel,
Hit, szeretet s tudományt ápola bú kebeled.
Béke veled! pályád mindvégig tiszta, nemes volt,
Könybe fűrődjön a hant, mely fedi hült porodat!

T. P. S.

Emlékvers (Gömöri Lapok, 1871)

el a vármegye másodalispáni székét. Ez utóbbi tisztséget négy kerek esztendőn át betöltötte.

A politikai pályán kívül alaposan ismerte a római klasszikusokat és **Vergilius Georgiconját** le is fordította. Az 1840-es évektől haláláig számos hírlapi cikket írt, melyekkel a nemzeti fejlődés ügyét szolgálta. Dolgozott a *Pesti Hírlap*ba, a *Vasárnapi Ujság*ba, s a **Hunfalvy János** által szerkesztett monográfiában a *Gömörmegye leírása* című fejezethez ő szolgáltatta a legértékesebb történelmi adatokat. Megírta a felsővályi egyház történetét is.

Bodon Ábrahám életének 60. évében, 1871. január 31-én hunyt el Rimaszombatban. Szülőfalujában, Gömörmihályfalván helyezték örök nyugalomra.

iglói Szontagh Bertalan (1872–1885)

1823. március 24-én Sajókirályiban született. Apja **Szontagh Ádám**, anyja **Ábrahám Jozefa**. Csetneken és Sajógömörben tanult, majd az 1836 és 1838 között Pesten fejezte be a gimnáziumot. 1839–1840-ben Losoncon folytatott jogi tanulmányokat, 1842-ben pedig az akkor megkövetelt egy évi joggyakorlat s egy évi királyi táblai jegyzősködés után sikerrel tette le az ügyvédi vizsgát. Már ezt megelőzően, 1841. szeptember 13-án Gömör megye tiszteletbeli aljegyzőjének, majd 1844. szeptember 9-én **Jankovich Antal** főispáni helyettes által rendes jegyzővé nevezték ki. A következő évben a Putnoki járás alszolgabírájává, 1848. július 3-án pedig főszolgabíróvá választották meg. Hivatalát, közmegelégedésre, a világiosi fegyverletéltig folytatta. Noha 1850-ben putnoki járásbírónak nevezték ki, „*de ezen állását sohasem foglalta el.*” Visszavonult a közéletből. 1861 tavaszán megyei főjegyzőnek nevezték ki, azonban a provizórium bekövetkeztével többi tiszttársával együtt ő is elhagyta állását. Az alkotmány teljes visszaállítása után, 1867. április 27-én újra elfoglalta főjegyzői tisztségét. E posztra az 1872 januárjában tartott tisztújítás alkalmával harmadízben is megválasztották. A rimaszécsi választókerület még ugyanazon év február 6-án megválasztotta országos képviselővé, az akkor Heves megye főispánná kinevezett **Kubinyi Rudolf** helyébe. 1872-ben Szontagh Bertalan a megye alispánja lett. Tisztségében az 1878-as tisztújításkor megerősítették. 1881-ben ünnepelte hivatalnokoskodásának 40. évfordulóját.

Egész embert igénylő hivatalán kívül egyházának is nagyon fontos szolgálatokat tett. A *Gömöri Evangélikus Esperesség*nek évtizedeken keresztül felügyelője volt, sőt, tisztségéből adódóan 1878 óta a *Kishonti Evangélikus Esperesség* elnökségében is helyet foglalt. Ez idő alatt a rimaszombati *Egyesült Protestáns Gimnázium* igazgatóválasztmányának tagja volt. Mint a *Tiszai Evangélikus Egyházkerület*ben hivatalra nézve legidősebb esperességi felügyelő, rendszeresen helyettesítette a ke-

Szontagh Bertalan

Gömör megyei alispán

Korabeli névjegykártya, 1882 (Gömör-Kishonti Múzeum)

rületi felügyelőt az évi közgyűléseken. Jelentős szerepe volt a nagyrocei szlovák evangélikus gimnázium bezárásában.

A megyei múzeum-egyesület elnökeként Szontagh Bertalan neve szorosan kapcsolódik az 1882-ben tartott első *Gömör megyei művészeti és régészeti kiállítás*hoz. Az 1883-ban Rimaszombat központtal megalakult *Gömör-Kishont vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület* elnöki tisztét is betöltötte. Elnöke volt a háziipari egyesületnek (1880), a faragó iskola bizottságának, s a körjegyzői nyugdíjintézetnek is.

Mint látható, fényes polgári pályát futott be – először aljegyzőnek választották meg, azután alszolgabírónak, főszolgabírónak, majd főjegyzőnek, országgyűlési képviselőnek és alispánnak. Alighanem főispáni szék várt volna rá, ha 1885 decemberében utol nem éri a halál. Ép, eleven kedéllyel, egészségesen távozott napi munkájának befejeztével rövid órányi szórakozás végett a kaszinóba s barátaival megkezdett pár percnyi társalgás közben hanyatlott el. Bár három orvos is segítségére sietett, az agyvérzés rohama oly mértékben érte, hogy az életmentés kísérlete meghiúsult. „Így szeretem én a társaságot, ha mindnyájan élénken játszanak!” – ezek voltak utolsó szavai.

Másnap kitűzték a középületekre a fekete lobogókat. Szontagh Bertalan életének 63. évében hunyt el. Miután a megyeház nagy gyűléstermében díszesen felvatalozták, a koporsót a megyeház előtti térre vitték, ahol – gyászbeszéd kíséretében – óriási tömeg gyűlt össze, hogy végső búcsút vegyen szeretett alispánjától. Ezután megkezdődött a szomorú, de impozáns gyászmenet, melynek élén a helybéli *Egyesült Protestáns Főgimnázium* 200 főt is meghaladó ifjúsága haladt a Temető-utca felé, ezrekre menő néptömeg kíséretében. A megyei kórház előtt a díszes ércoporsót külön szekérre helyezték, melyen azt Sajókirályiba, a Szontagh család sírboltjába szállították és ott helyezték örök nyugalomra.

fái Fáy Gusztáv (1872–1890)

1814-ben született Nyústyán, annak a Fáy-családnak a sarjaként, mely a magyar liberális és nemzeti haladásnak élharcosa volt.

1836-ban lépett a közigazgatási pályára, mint ifjú táblabíró és gróf **Andrássy Károly** úti főigazgató segédje. 1839-ben a Putnoki járás alszolgabírájának, 1842-ben ugyanazon járás főszolgabírájának választották, 1845-ben pedig már a másodalispáni székben találjuk. Mikor 1848-ban **Szentmiklóssy Antal** első alispán, mint a Balog-völgyi nemzetőr-század századosa táborba vonult, a megye kormányzatával Fáy Gusztávot bízták meg. Ő volt az, aki humánus érzületeinek engedve, arra törekedett, hogy megakadályozza 1848 őszén Pelsőcön a „három sólyom”, **Stefan Marko Daxner**, **Michal Miloslav Bakuliny** és **Ján Francisci Rimavský** halálra ítéletét (amit egyébként a hazafias közvélemény követelt). Ebben támogatta őt **Bornemisza Sámuel** (a későbbi főispán, **Bornemisza László** apja) és **Szentpétery Sámuel**, pelsőci református lelkész.

1849-ben, a körülményekre való tekintettel, visszahú-

zódott. Ez idő alatt a *Rimamurányvölgyi Vasművelő Egyesület* elnöke lett, így nemcsak a hazai ipar fellendülését mozdította elő, hanem erős lélekkel munkálkodott a hazafias törekvések és remények ápolásán. Az elismerés, szeretet és bizalom választotta meg 1861-ben a rimaszécsi választókerület országgyűlési képviselőjének, majd 1867. április 27-én a megye alispánjának. Alispánsága alatt, 1870-ben lépett életbe Gömör-Kishont megyére vonatkozóan a járások beosztása és a köztörvényhatóságok rendezése.

I. Ferenc József király 1872-ben nevezte ki Gömör és Kis-Hont vármegye főispáni tisztségébe. Főispánsága alatt aktív részese volt az 1877-ben megalakult lövészegyletnek, melynek tiszteletbeli mesterévé választották.

Nagy szerepe volt abban, hogy az 1883. évi március 28-án tartott megyei közgyűlésen Rimaszombat lett a vármegye új székhelye. A szavazáson az összes jelenlévő, 160 bizottsági tag igennel szavazott.

Fáy Gusztáv 1886-ban ünnepelte köztisztviselői munkálkodásának félszázados jubileumát. Erről október 3-4-én ünnepségsorozat keretében emlékeztek meg, Borsod és Nógrád vármegyek küldöttségének jelenlétében. Az ünnepség a városházáról induló fátylós menetel kezdődött, amelyben minden egyes képviseltette magát. A menet a helyi *Dalárda* kíséretében a megyeházához vonult. Másnap ünnepi istentiszteleten és a megyeházán tartott díszközgyűlésen emlékeztek meg a főispán munkásságáról. A megye közönsége nevében a *Nemzeti Pénztárban* e célra összegyűlt 2 000 forint alaptőkével az ünnepelt nevét viselő alapítványt létesítettek. Elhatározták, hogy ennek az éves kamatát mindig egy-egy, a magyar nyelv terjesztése körül legtöbb érdemeket szerzett elemi iskolai tanító kapja. A főispán az összeget a maga részéről egy 500 forint értékű állami kötvénnyel egészítette ki.

1890 szeptemberében lemondott posztjáról, és visszavonult nyústyai birtokára. Visszavonulása alkalmával I. Ferenc József magyar király a Lipót-rend középkeresztjével tüntette ki.

1895. április 26-án, élete 81. évében hunyt el az a férfi, aki 22 esztendőskorában már ott ült a megyei zöld asztal mellett, és ott is maradt 55 esztendőn keresztül, aki úti biztosból emelkedett fel a legelső megyei méltóság polcára. Életéről és munkásságáról részletesen beszámol a *Gömör-Kishont* c. hetilapban 1895. május 1-én megjelent nekrológ. A nyústyai családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

pelsőci báró Hámos László (1891–1906)

Hámos László 1852-ben született Tornalján. Iskoláit a *Rozsnyói Evangélikus Főgimnáziumban* végezte. A jogot Eperjesen és Budapesten hallgatta. A jog elvégzése után tartalékos hadnagyként vett részt Bosznia okkupációjában, s még a csatatéren főhadnaggyá nevezték ki. Miután hazajött, átvette a családi birtok kezelését. Az 1880-as években már a Rozsnyói járás főszolgabírájává választották. „A törvényeket erélyesen kezelte, de népének valóságos tanácsadója és jötevő atyja volt, s ezért az egész járás rajongott érte.” – jegyezték fel róla. Nemsoká-

LÁSSÁTOK, FELEIM!

ra mint a jolsvai választókerület országgyűlési képviselője bekerült a parlamentbe. Az 1881–1891 közötti időszakban a '67-es szabadelvű párt politikai elveinek a képviselője. Innen foglalja el 1891-ben a vármegyei főispáni tisztséget, amelyet majd 15 éven át tölt be. Beiktatására 1891. június 2-án és 3-án került sor. Ennek ismertetésével négy teljes oldalon keresztül foglalkozik a helyi Gömör-Kishont 23. száma.

A beiktatás része volt a főispán tiszteletére adott kaszinói közvacsora s az ezt követő bál. Rimaszombat utcáit a bevonulás alkalmából rendbe hozatták: a Főtér és a Deák Ferenc (ma: SzNF) utca háztulajdonosait felszólították házaik feldíszítésére. Zászlóknak tengere lepte el a házak tetejét, az erkélyeket és ablakokat szőnyegekkel, lombkoszorúkkal, „Isten hozott” és „Éljen Hámos László” feliratú transzparenszekkel díszítették fel. A szállodák és vendégházak zsúfolásig megteltek vendégekkel. A város határában, Baktipusztán **Badinyi Gyula** főkapitány, a Huszár vendéglő szegletén felállított díszkapunál pedig **Szabó György** polgármester üdvözölte a Tornaljáról érkező főispánt és magyar csikós öltözetet viselő úri bandériumát. Itt sorakozott fel – rendőri felügyelet mellett – a diákság, a tűzoltók, az általános ipartestület és a város lakossága. A parádés bevonulást esti kivilágítás és fáklyás zene követte.

A sors fintora, hogy a másnapi közébed kényszerűségből elmaradt. A Három Rózsa étterem és szálló felújítása miatt ugyanis a piacon, nagy ponyvák alatti sátorban készült a teríték, 400 fő részére. A délben kitört óriási jégveréssel párosult zivatar azonban elmosta az ünnepet, az utcákon zavaros hullámok hömpölyögtek, az ebédhelyiség könnyű alkatrészei szanaszét szakadoztak. A díszes vendégsereg

T Á R C Z A.

K Ö S Z Ö N T É S
Hámos László főispán beiktatásakor
1891. június 3.

„Éljen soká meggyünk legelső embere!”
Légy így köszöntve ma neves, nagy férfú,
Jog és királyi kegy, kit főre rendele
E tündér tájra, hol száz bérezünk égve nyul.
Nem úri kedvtelés, nem semmi-munka már, —
Hiszen, ha az volna, Te nem volnál ma itt, —
Am férfimenkü az, a melyhez hivatál:
Mélto betölteni egy erős szív álmaít.
Országunk hordozod e „kis hazán” belül
Sorsát, gondját, ügyét a szent érdekít te majd...
Ledólt hátyán aját emelni emberül:
Áldott tér tette, ám... de tán habért se hajt...
Sorsod, hogy együtté fűzéd, méysis velünk:
Zengjen azért neved völgyön és bérez fokán,
Légy üdvözölve újra első emberünk,
Óhajtva lelkesen, kiáltjuk: *élj soká!*

J. A.

Köszöntő vers Hámos László beiktatása alkalmából
(Gömör-Kishont, 1891)

részére, rögtönözve, a Három Rózsa vendéglőben, valamint a kaszinó termeiben terítették meg.

A baljós égi jelek és a meghíusult közébed ellenére Hámos László főispáni működése szerencsés volt. A legnehezebb politikai harcok és a vármegyében felkorbácsolt pártszenvedélyek között is mindenkor megőrizte higgadságát, és az ellenzék részéről is elismerésben és méltánylásban részesült. Pedig „uralkodása alatt” előtérbe lép a bürokratizmus, halomra lepi el a vármegyét a sok miniszteri rendelet. A közutakról és a vámokról, a honvédségről, az állami elemi iskolák felállításáról, az ipari és gyári alkalmazottak betegsegélyezéséről, a tanintézetek és kisdedovók tanítóinak, özvegyeinek és árváinak gyámolításáról alkotott és életbe léptetett törvények s ezek végrehajtása tárgyában kiadott miniszteri rendeletek végrehajtása a vármegyének sok és nehéz munkát adott.

A **Borovszky**-féle monográfia megjegyzi, hogy tagja volt valamennyi közművelődési és jótékonyági egyesületnek, és e téren anyagi áldozatokat is hozott.

„Az új megyei székház felépítése, a jótékony Fehérkereszt-egyesület megalapítása, a rimaszombati fő-

gimnázium századokra szóló alapkövének lerakása, a nagyrócei és a dobsinai felsőbb polgári és kereskedelmi iskolák megalapítása, a jolsvai siketnéma intézet létesítése, a jolsvai kaszárnya felépítése, a rimaszombati állami gyermekmenhely díszes épületének felemelése, az építendő rimaszombati leányiskola és más iskolák államosítása, a gömörmezei múzeum-egyesület megalapítása és sorolhatnám tovább – mind oly alkotások, amelyek az ő sikerdús főispáni működésével egykorúak és az ő nevéhez fűződnek. Igaz, hogy nem egyedül hordta össze a köveket e nevezetes intézmények felépítéséhez, de az ő akaratereje volt az, mely az alapvető munkát végezte.” – olvashatjuk az említett helyen.

Hámos László 1906. április 25-én, majd május 6-án búcsúzott el a vármegyétől és Rimaszombat városától. A helyi *Gömör-Kishont* c. lap beszámolója szerint előbb a város tisztikara a polgármester vezetésével tisztelgett a nyugdíjba vonuló főispánnál, megköszönve neki a jóindulatot, amelyet 15 évi főispánsága alatt Rimaszombat iránt tanúsított, melynek egyébként díszpolgárává is avatták. Május 6-án pedig fényes búcsúbankettet tartottak a távozó főispán tiszteletére. I. Ferencz József király, 1910-ben bárói méltóságra emelte.

Hámos László 1914. március 13-án hunyt el, Pelsőcön helyezték örök nyugalomra.

fáji Fáy Gyula (1906–1909)

Fáji Fáy Gyula Nyústyán született 1850-ben. Édesapja, **fáji Fáy Gusztáv** a vármegye egykori főispánja, aki a vármegyei közművelődési egyletet is megalapította. Édesanyja **budaméri Ujházi Clementina**. Fáy Gyula iskoláit Rimaszombatban kezdte, s több osztályt is itt végzett, az *Egyesült Protestáns Gimnáziumban*. Innen Budapestre került, ahol tanulmányait folytatta, majd a jogot is elvégezte. Nem vállalt hivatalt, képezni akarta magát. Évekig tartó külföldi utazásokat tett, és tapasztalatokat gyűjtött. Beutazta Angliát, Franciaországot, Németországot és Olaszországot. Különösen Anglia tetszett neki, ahol minden téren magas kultúrát talált. Londonban két évig tartózkodott, s itt ismerkedett meg a sport minden ágával is. Talán ennek köszönhető, hogy hazajött után kezdeményezi a *Rimaszombati Vadásztársulat* megalakulását (1889), melynek elnöke lesz.

Szülei halála után hazajött, és nyústyai birtokán gazdálkodott. Különösen az erdészetet kedvelte nagyon. Élénken részt vett nemcsak a megyei, de a fővárosi, illetve az országos politikai életben is, ahol szavainak mindig nagy súlyt tulajdonítottak. A Rimaszombati kerületnek volt szabadelvű párti országgyűlési képviselője 1892 és 1897 között. Az 1907. évre kiadott *Gömör-Kishont vármegyei Naptár* is jegyzi, hogy előkelő körökben és lovagias ügyekben elsőrendű tekintély hírében állott e férfi, aki akkortájt a Gömör megyei magyar közművelődési egyletnek is elnöke. Nyústyai otthonában igen sokat olvasott. 1906. május 9–10-én iktatták be Rimaszombat városában Gömör-Kishont vármegye főispáni tisztségébe.

Fáy Gyula

Az ünnepség részletes programját a helyi hetilap, a *Gömör-Kishont* örökíti meg. A vármegyei bizottság és a városi szépművészeti bizottság által megállapított program szerint május 9-én vonult ki az úri, valamint a kiscsárdák lovas bandériuma a kelecsényi pusztához (előbbi **Okolicsányi Ágoston**, utóbbi **Lang Károly** vezetése alatt), majd három óraker a polgármester vezetésével a városi képviselő-testület vonult ki ugyanoda, 32 fogaton. A **Luzsénszky**-birtok szélén hatalmas, fenyőből ácsolt diadalív állt, amelyet **Luzsénszky Henrik** báró készíttetett; itt helyezkedett el a főispánt váró városi küldöttség. Délután 4 óraker érkezett kíséretével a főispán a diadalkapuhoz, ahol dr. **Kovács László** polgármester beszéddel üdvözölte, mire a főispán meghatottan mondott köszönetet, biztosítva a várost jóindulatáról. Ezután megindult a menet a város felé. Elöl az úri bandérium, utána a fogatok hosszú sora: mintegy 65–70 kocsis, végül a bandérium másik része. Az új főispán a Széchenyi-kertnél a város által emelt diadalkapun át a dúsán fellobogózott városba ért, hol a tanuló ifjúság, valamint az ezrekre menő közönség sorfala, a díszegyenruhába öltözött hajdúk tisztelgése közt megérkezett a megyeházára, melynél **Bornemisza László** alispán várta, s ahol a vármegyei fogadtatás ment végbe. Másnap, május 10-én folyt le a beiktató gyűlés, majd a főispán 350 főre terített, fényes banketten vendégelte meg a küldöttségeket, a beiktatáson részt vett tisztviselőket és a megyebizottsági tagokat, s amelyen a polgármester a város közönsége nevében köszöntötte fel.

Az 1909. évi *Gömör-Kishont vármegyei naptár* még fáji Fáy Gyulát említi főispánként, az 1910. április 3-án megjelent *Gömöri Ujság* azonban már minaji Bornemisza László nevét jegyzi. Valószínű tehát, hogy Fáy Gyula poszt-

járól való lemondása és ezzel egyidejűleg nyugalomba vonulása 1910 elején történt. Fennmaradt gyászjelentéséből tudjuk, hogy életének 75. évében, 1925. október 13-án hunyt el Rimaszombatban. Édesapjához hasonlóan őt is a nyústyai családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

minaji Bornemisza László (1910–1913)

Minaji Bornemisza László életéről és munkásságáról részletesen beszámol a helyi *Gömör-Kishont* 1918. október 27-én megjelent száma. Innen tudjuk, hogy 1840-ben Rimatamásfalva községben született. A középiskola elvégzése után a mérnöki pályára készült, s a bécsi műegyetemet látogatta. Vágyai azonban változtak, a matematikát a corpus jurissal cserélte fel, és jogi pályára lépett. A jogot kitűnő eredménnyel végezte el a sárospataki főiskolán, ahonnan hazatérve rövid idő alatt feltűnt tehetségével.

Bornemisza László az 1867. április 27-én tartott első tisztújító közgyűlésen mint harmadaljegyző lépett a vármegye szolgálatába. A vármegyei törvényszékhez osztották be, amivel követte a családi hagyományt: nagyapja, Bornemisza László és apja, Bornemisza Sámuel (mint járási főszolgabíró) szintén irányító szerepet viseltek a megyei közéletben. Apja halála után, 1869-ben leköszönt állásáról, és a gazdátlanul maradt birtok kezelését vette át, de mint bizottsági tag élénken részt vett a megyei közgyűléseken. 1878-ban a közbizalom a vármegyei első aljegyzői tiszttel ruházta fel, és ettől kezdve pályája szépen ívelt felfelé. 1882-ben már tiszteletbeli főjegyző.

A vármegye közönsége 1886 tavaszán három jelölt közül, erős harc után, nagy lelkesedéssel választotta alis-

Bornemisza László

pánná. Bornemisza alispánságával erőteljesebb lesz Rimaszombat fejlődése. Tevékenységének méltánylásaként 1896. november 11-én Rimaszombat díszpolgárává választotta. A későbbiekben Bornemisza László minden tisztújítás alkalmával ellenjelölt nélkül, egyhangúan lett megválasztott alispán.

A Borovszky-féle monográfia szerint 1890. szeptember 11-től 1891. június 3-ig, amikor a vármegyei főispáni szék üresen állott, mint kormányzó alispán működött. 1910-ben, 24 év alispánság után nevezte ki a király a főispáni tisztségbe.

A közigazgatás vezetése mellett Bornemisza László a rimaszombati *Egyesült Protestáns Főgimnázium* igazgató választmányának társelnökéeként, a *Gömöri Református Egyházmegye* tanácsbírájaként majd főgondnokaként (1906-ban iktatták be hivatalába Putnokon), a *Gömörme gyei múzeum-egyesület* elnökeként, a *Patronage egyesület* és a *Tompa-szoborbizottság* elnökeként önzetlen ügybuzgalommal szolgálta a közérdeket. A gyermekmenhely és a fehérkereszt egyesület létesítésében ugyanúgy nagy része volt, mint 1903-ban a vármegye szülészeti osztályának és a bábaképző intézetnek a megalapításában.

A számos alkotás közül, melyeknek létezése a nevéhez fűződik, különösen kiemelendő a vármegyei kórház és székház és az Egyesült Protestáns Főgimnázium újabb épületének felépítése, illetve a Tompa-szobornak a felállítása.

Nagy része volt a vármegyei utak kiépítésében.

Bornemisza Hámos Lászlónak és Fáy Gyulának a példáját követte. A megyei igazgatásba nem engedte be a pártpolitikát. Ez eredményezte, hogy Gömör-Kis-Hont vármegyéjét az 1910-es évek viharos politikai életének hullámai kevésbé érintették, az egyetértés megmaradt, a békés fejlődés lehetővé vált.

A király Bornemisza érdemeiért 1904-ben Vaskorona-renddel tüntette ki, 1908-ban pedig udvari tanácsossá nevezte ki. A bolgár király 1909-ben egy magasabb érdemrendet és sajátkezű aláírásával ellátott fényképet adományozott neki. A megyebeli városok díszpolgárrá választották. A nagyrócei olvasóegylet és társalgási egylet 1886-ban fennállásának negyedszázados ünnepén dísztagjává, Nagyróce város pedig 1894-ben díszpolgárává választotta. Legszébb elismerése volt érdemeinek, amikor 1911. március 29-én a vármegye közgyűlése alispánsága 25 éves jubileumát ünnepelte. Buzgó szolgálatainak elismerése mellett, saját kérelmére, magas korára való tekintettel, 1913-ban főispáni állásából felmentették, és nyugdíjba vonult. Bornemisza László csaknem 38 évet töltött tényleges tisztviselői szolgálatban, ebből 24 éven keresztül vezető alispánja, ezt követően 3 évig főispánja volt vármegyénknek.

A Gömör-Kishonti Múzeumban megőrzött gyászjelentésén ez olvasható: „*Gömör és Kishont vármegye volt alispánja, nyugalmazott főispánja, m. kir. udvari tanácsos, a Szent István-rend kiskeresztjének, a Vaskorona-rend III. osztályának, a Bolgár Polgári Érdemrend Középkeresztjének tulajdonosa, Gömör és Kishont vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, a gömöri ref. egyházmegye örökös tiszteletbeli gondnoka,*

a rimaszombati ref. egyháztanács tagja, a Gömör megyei múzeum-egyesület elnöke, Rimaszombat és Nagyróce városok díszpolgára 1918. október 19-én távozott az élők sorából, életének 79. évében.

A rimaszombati családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

felsőkubini és deménfalvi Kubinyi Géza (1913–1917)

A háborús idők főispánjának életéről és munkásságáról részletes bemutatást ad a még békebeli beiktatási ünnepségről tudósító *Gömör-Kishont* 1913. évi 24. száma.

Kubinyi Géza 1852-ben született. Középiskoláit Rozsnyón végezte, a jogot pedig Eperjesen és Budapesten hallgatta. Ezután néhány évig otthon gazdálkodott, de már akkor is előkelő szerepet játszott a megyei közéletben. 1882-ben rozsnyói főszolgabíróvá választották. 1891-ben a jolsvai kerület országgyűlési képviselőjévé választotta, melyet – egy rövid korszakon kívül, mikor mandátum nélkül maradt – egészen a főispáni beiktatásáig képviselt. A budapesti parlamentben a demokratikus és liberális politikai irányzatnak volt híve. A mentelmi bizottság tagja volt. Páratlan agilitásának köszönhető vármegyénkben a murányvölgyi, a tiszolc–breznóbányai és a rimaszombat–poltári vasút kiépítése. A Rimaszombat–Ratkó vasút építését is szorgalmazta, de ez a terv az első világháború kitörésével megghiúsult. Kubinyi Gézát 1913-ban, 32 évi szolgálat után nevezte ki az uralkodó gömöri főispánnak. Ünnepeles főispáni beiktatására június 9-én került sor, amikor zászlódszt öltöttek a Gömörpanyittól Rimaszombatig vezető útvonal melletti községek. Rimaszombatban a vasúton túl egy kisebb diadalívet állítottak fel, az Andrássy út bejáratánál pedig az ország és a város zászlaival

Kubinyi Géza

díszített hatalmas diadalkaput. Ennél dr. Kovács László polgármester, a megyeházán pedig Lukács Géza alispán üdvözölte az új főispánt.

Másnap Kubinyi Géza szép szavakkal mondott köszönetet. A vármegye kiváló emberei közül gróf Andrássy Manót, mint a munka, Szontagh Bertalant, mint az akarat és Bornemisza Lászlót, mint a szeretet megtestesítőjét említette példaképül. A közgyűlés után a küldöttségeket fogadta. Délután 1 órakor a gimnázium tornacsarnokában és más helyiségeiben a főispán által rendezett lakomán 550 meghívott volt jelen. Minderről részletesebben a helyi *Gömöri Ujság* 1913. évi 25. száma is tudósít.

Kubinyi Géza volt az, aki 1914-ben, az orosz hadsereg homonnai betörésekor Gömör vármegyét, mint annak főispánja, nem engedte kiüríteni, s ezzel a bátor cselekedetével megmentette a vármegye népét a földönfutástól. Tisztségéről 1917 márciusában lemondott.

A *Gömöri Ágostoni Evangélikus Egyházmegye* felügyelőjeként a nagyrócei szlovák gimnázium bezárásában neki is nagy része volt. Több éven át volt a *Rozsnyói Híradó* munkatársa, valamint a putnoki székhelyű *Gömörmegyei Gazdasági Egyesület* elnöke.

Komárom, illetve Gömör és Kishont vármegye nyugalmazott főispánja, országgyűlési képviselő, a gömöri ág. ev. egyház felügyelője, Jolsva, Nagyróce és Rozsnyó r. t. városok és Pelsőc nagyközség díszpolgára 1920. március 30-án, 69 éves korában hunyt el Miskolcon. Portréját a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum őrzi.

Budapesten, a Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.

kövecsesi Lukács Géza (1917–1918)

1856. április 23-án született Kövecsesen. Köznemes, bár jómódú szülők fia volt, aki felemelkedését lankadatlan, becsületos munkásságának köszönhetette. Ez emelte őt fokról fokra a legkisebb állástól az alispáni, majd a főispáni székig.

1881-ben nyert ügyvédi oklevelet, s egy éves gyakorlat után, 1882-ben lett a vármegye harmadik aljegyzője. 1883-ban a második, 1886-ban az első helyre jutott. Tiszteletbeli főjegyző 1891-ben lett, tényleges 1893-ban. Ebben az állásában 16 termékeny esztendő telt el. A hivatalos állásán kívül a református egyháznál és a *Rimaszombati Állami Elemi és Polgári Leányiskolánál* vállalt szolgálatot. A *Gömör-Kishont* c. hetilapot és a *Gömör-Kishont Vármegyei Naptár*at évekig szerkesztette, s nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Rimaszombat társadalmi és gazdasági élete egészséges irányban fejlődjék. Mint városi képviselő, Rimaszombat város ügyeire is lényeges befolyást gyakorolt. A városnak 1906-tól díszpolgára. A helyi *Gömöri Ujság* szerint 1910 márciusától volt Gömör-Kishont vármegye alispánja. Nagy elődei közül Szontagh Bertalantól a feltétlen kötelességérzetet és akaratot, nagy mesterétől, Bornemisza Lászlótól pedig az emberekkel való bánásmódot és emberszeretetet tanulta. Mint mondogatta: „A '67-es alapon kell a nemzet gazdasági megerősödésén át a '48 felé törekedni.”

Dr. Fornéthy Gyula

1915 májusában a *Gömöri Református Egyházmegye* gondnokává nevezték ki, majd udvari tanácsos lett. Kubinyi Géza 1917. március 30-án tartott búcsúja után két hónapig Lukács Gézát nevezik ki kormányzó-alispánnak. A *Gömör-Kishont* 1917. május 6-án keltezett 19. száma már arról cikkez, hogy a király Lukácsot főispánná nevezte ki. Hivatalosan azonban csak 1917. május 23-án iktatták be hivatalába. Tisztségétől alig három hónapi működés után megvált. A vármegye szolgálatában töltött 35 év után nyugalomba vonult, felmentették.

Az első világháborút követő években a *Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület* főgondnoka, majd örökös tiszteletbeli főgondnoka, később az egyetemes református konvent és törvényhozó zsinat világi elnöke. Rimaszombat díszpolgáraként, életének 83. évében, 1938. június 26-án hunyt el. Hamvai a rimaszombati családi sírboltban nyugszanak.

Fornéthy Gyula (1917–1918)

Gömör-Kishont Vármegye Hivatalos Lapja szerint 1917 áprilisától az akkortájt már 29 éve a megye közszolgálatában álló, pályáját aljegyzőként kezdő Dr. Fornéthy Gyula főjegyző foglalja el, aki ugyanezen év július 10-től már tényleges alispán. Ő volt a történelmi Gömör-Kishont vármegye utolsó alispánja. Elsődleges céljaként a vármegyei autonómia védelmét jelölte meg, s a megye szervezetének demokratikusan megújítását. Beiktatási beszédében, mikor is a vármegye ezüstbe véssett címeres pecsétjét, az alispáni hatáskör jelképét, s ezzel együtt a vár-

Fornéthy Gyula

megye önkormányzati jogát átvette, büszkén emelte ki azt a két embert, kiknek a kezei alatt éret meg. Az egyik Lukács Géza, kivel csaknem 30 évig hivatalnokoskodtak együtt, és vezette őt idősebb fivérként a pályáján, a másik Bornemisza László alispán majd főispán, akinek működése alatt közigazgatási pályáját megkezdte.

putnoki Putnoky Móric (1917–1918)

A háborús zűrzavarok közepette rövid időre főispánná lett Putnoky Mór 1866-ban született Kelemérben. Középiskolai és jogi tanulmányait Budapesten végezte, ezután keleméri birtokát irányította. Közeletli pályája 1891-ben kezdődött, ekkor lett Gömör vármegye tiszteletbeli szolgabírája, majd 1892-től a putnoki kerület országgyűlési képviselője – e tisztségben 52 termékeny esztendő telt el. 1917. augusztus 8-tól lép a Lukács Géza helyére, és tölti be az üresen maradt főispáni tiszteletet. A beiktatási ünnepségre – a háborús viszonyokra való tekintettel – egyszerű keretek közt került sor. Erről részletesen tudósít a *Gömör-Kishont* folyó évi 33. száma.

Az első világháború viharos éveiben bő egy esztendeig ült Gömör-Kishont vármegye főispáni székében, 1917 augusztusától 1918 novemberéig. Főispánsága alatt elsősorban a háború folytán beállott szociális és népjóléti intézkedések bevezetésére összpontosított. 1918 októberében és novemberében a megye területét fenyegető csehszlovák „invázió” alatt Putnoky Móric a kormányváltozás folyamán bejelentette lemondását. Az új magyar belügyminiszter azonban megbízta a vármegye további kormányzásával, és a vármegye főispán-kormánybiztosává nevezte ki. A nehéz napokban okos hidegvérrel és a nép bizalmára támaszkodva helytállt. Ugyanezen év december 29-én azonban már azt olvashatjuk a helyi *Gömör-Kishont*ban, hogy Putnoky főispán-kormánybiztos saját kérelmére s szolgálatai közben szerzett érdemeinek elismerése mellett

Putnoky Móric

hivatali állásától felmentetik, s helyébe **Remenyik Aladár** nyugalmazott tiszteletbeli főszolgabíró lett kinevezve főispán-kormánybiztosnak. Ezzel párhuzamosan azonban, ugyanezen a napon **Vavro Šrobár**, a csehszlovák kormány Szlovenszko igazgatásával megbízott és tejhatalommal felruházott minisztere, dr. **Daxner Samu** tiszolci ügyvédet nevezi ki ugyancsak Gömör és Kishont vármegye „zsupánjává”. Fura helyzet állt elő – a történelmi Gömör-Kishont megyén belül egy láthatatlan választóvonal két oldalán egyszerre, egy időben, két különböző kormány megbízásából, két főispán létezett ugyanazon tisztségben – Remenyik Aladár és Daxner Samu.

Putnoky az első világháborút követően rövid időre visszavonult birtokára, majd 1920-ban a választások idején újra megjelent a közélet színterén. 1931-ben ő lett az országgyűlés háznagya, e tisztségben 12 évet töltött el. 1946. október 16-án, életének 81. évében hosszú betegeskedés után hunyt el, a Gömör megyei Kelemérben helyezték örök nyugalomra.

POLGÁRMESTEREK

Szabó György (1867–1900)

A *Gömör-Kishont* 1901. évi 6. száma alapján 1867. június 18-ától 34 évig volt Rimaszombat polgármestere. Az ő kormányzása alatt keletkeztek mindazok az új intézmények, amelyek a város századfordulós fejlődését megalapozták. Polgármestersége alatt Szabadkapusza megszerzésével megnagyobbodott a város területe, rendeződött a népoktatás ügye, az állammal kötött szerződés alapján megnyílt a kurinci földműves iskola, a város anyagi hozzájárulásával kifejlődött a főgimnázium, s erős küzdelmek árán, 1883-tól kizárólagos megyeszékhely lett Rimaszombat. Felépült a királyi törvényszék, és hatalmas

áldozattal létrejött az új megyeház. Neki köszönhető, hogy az egész várost keresztülszabdalták a drága gránit gyalogjárók. Jómaga részt vett az 1848/49-es magyar szabadságharcban, később tagja lett az 1868-ban alakult *Gömör-Kishont Vármegyei Honvédegyület*nek.

1900 januárjában kérvényt nyújtott be a városi közgyűlésnek, s kedvezőtlen egészségi állapotára hivatkozva, kérte szabadságoltatását. Távolléte alatt a polgármesteri teendőket 10 hónapon keresztül **Kishonthy Gyula** helyettes polgármester vitte. Ugyanezen év szeptember 2-án, 33 évi működés után beadta a polgármesteri posztról való lemondását, és nyugdíjazását kérte, amihez a városi képviselő-testület hozzájárult. Az 1900. október 31-i városi tisztújítás alkalmával a polgármesteri széket **Nagy Ferenc** főjegyző foglalta el, az így megüresedett főjegyzői állást pedig a fiatal Dr. **Kovács László** ügyvéd töltötte be.

Ahogy **Rábely Miklós** emlékszik vissza rájuk: „*Ők csak őrizni akarták polgártársaik anyagi és lelki javait, s megtartani mindazt a szépet és jót, amit apáik hagytak és szenteltek meg számukra, a hagyományokat, s hogy az újkor kulturális és civilizációs virágait, magvait az ősi föld televényébe plántálják, s minden dudvától védve, tenyészthessék.*”³⁴

A régi táblabíró világ tipikus, tisztos alakja, a vitéz '48-as honvéd, a város elöljáróságának 34 éven át vezetője, ügyvéd és nyugalmazott polgármester, a város „Gyuri bácsija” 1901. február 1-én, hosszú betegeskedés után, 73 éves korában hunyt el. A rimaszombati temetőben helyezték örök nyugalomra.

Szabó György
polgármester

Nagy Ferencz (1900–1901)

A közigazgatás minden ágában járatos főjegyző, a város érdekének 25 éven át legbuzgóbb védelmezője 1900 októberében került – rövid időre – a polgármesteri székbe. Életről és munkásságáról részletesen beszámol a *Gömör-Kishont* 1901. évi 17. számban megjelent nekrológ.

Nagy Ferenc iparos szülők gyermekeként Rimaszombatban született 1850. november 27-én. Tanulmányait Rimaszombatban kezdte; az akkor még hatosztályú gimnázium egyik kiváló növendéke volt. Az érettségi vizsgát Iglón tette le, majd beiratkozott az *Eperjesi Jogakadémiára*. 1875-ben ügyvédi irodát nyitott szülővárosában. Az ügyvédi pálya azonban az ő lelkületével és hajlamaival nem egyezett, s 3 évi gyakorlat után a város szolgálatába lépett. 1878-ban árvaszéki előadóként szolgált a városnál, ahol 1884-ben a város közönségének bizalma a főjegyzői székbe emelte. Ettől kezdve életpályája szépen ívelt felfelé. Beválasztották a vármegyei törvényhatóság, a *Rimaszombati Takarékpénztár* igazgatóságának és a *Gömörmegyei Nép és Iparbank* felügyelőségének tagjai közé. Tagja lett az *Egyesült Protestáns Főgimnázium* igazgató választmányának, előbb, mint annak pénztárnoka (1889–1900), később hivatalból, mint a város polgármestere. A takarékpénztárnál az igazgató jegyzői tisztet dr. **Szabó Samu** halála után ő töltötte be. A községi iskolaszéknél és az állami iskolai gondnokságnál az elnöki székben foglalt helyet, s a városnál, amikor 1900-ban a volt polgármester, Szabó György megbetegedett, ő vitte a teendők nagy részét a fiatal dr. Kovács Lászlóval közösen. Okos és komoly ember volt, egyetlen kedvtelése a vadászat.

Mint az egyháztanács tagja és hosszú idő óta egyik jegyzője, a református egyháznak sok szolgálatot tett. Az ő iskolázási elnökségéhez fűződik városunk kulturális történetének nevezetes momentuma, hogy az elemi iskola összes tanköteles növendéke valláskülönbség nélkül egy fedél alá került. Ő lett a községi iskolaszék elnöke, az elemi iskolák államosítása idején pedig annak gondnoksági elnöke. Emlékét őrzi a nagyipari vállalattá fejlődött Konzervgyár is. Sajnos nem élvezhette sokáig azt a bizalmat, amellyel polgártársai övezték, rövid öt hónapi működése során betegség támadta meg szervezetét. Nagyváthi és bogmértágyos Nagy Ferenc 1901. április 24-én, élete 51. évében hunyt el. Halála gyászba borította városunk társadalmát. A rimaszombati temetőben helyezték örök nyugalomra. A *Gömör-Kishont* információi alapján halála után, 1902 márciusáig Kishonthy Gyula helyettes polgármester vitte a városi teendőket.

Dr. Kovács László (1902–1919)

Nagy Ferenc halálát követően a polgármesteri széket többen is megpályázták: **Kishonthy Gyula** városi ügyész, **Badányi Gyula** főkapitány, **Lukács Géza**, **Percz Samu**, **Bodon József**, **Bernáth István**, ifj. **Süteő István** és végül dr. **Kovács László**.

Rimaszombat addigi legifjabb polgármesterét, az 1873. február 13-án született dr. Kovács László diplomás ügyvédet és tartalékos honvédhadnagyot 1902 áprilisában ik-

tatták be hivatalába. Polgármestersége éveire előbb a modernizáció, majd az első világháború nyomta rá bélyegét.

Pályáját a '90-es évek vége felé kezdte, ekkor lépett a város szolgálatába, mint főjegyző, s ebben a minőségben az akkori beteg polgármester, Szabó György helyett vitte a teendők egy részét Nagy Ferencsel együtt, miközben letette az ügyvédi vizsgát is. Nagy Ferenc után ült a polgármesteri székbe, s a legnagyobb szakértelemmel, lan- kadatlan szorgalommal vezette a város ügyeit. A talpig becsületes, fiatal polgármester érdeme nemcsak abban domborodott ki, hogy képes volt helyes irányban haladni, hanem széles látókörrel rendelkezett, és haladt a korrallal. Polgármestersége alatt a város anyagi ügyeit hamar rendbe szedte. Modernizációs törekvései közt új építkezési szabályrendeletek, a villamos világítás bevezetése, a távbeszélő hálózat bekötése, a város összes utcáinak gránit gyalogjáróval való kikövezése, a terek csinosítása és parkosítása, a középületek renoválása és sok egyéb szerepelt. 1912-ben a *Gömörmegyei Tűzoltó-Egyesület* elnökévé választották.

Dr. Kovács László polgármesterségével lezárult az a boldog korszak, amely mentesítette a városi polgárt a városi pótdadó, majd a piaci vásári helypénz fizetésének kötelezettsége alól. Másfelől beköszöntött a gyáripar korszaka, amely a helybéli tímár, szappanos, szűcs, szűrszabó, gubás, csutorás, fazekas kisipart tönkretette. A konzervgyárat követően a **Hindrichs**-féle fűrészgár épült fel, ezt követte a **Süteő István** és társai *Mezőgazdasági Gépjavító Gyár* létrejötte. Következett a városi agyagipari iskola, majd az Országos Gyermekmennyhely rimaszombati telephelyének felépítése. Mindezekkel párhuzamosan

L. Kovács
polgármester

nagy ütemben folytak a magánépítkezések: az *Egyesült Protestáns Főgimnázium* új épületének megépítése, valamint a Gyermekekmenhely közelében lévő tisztviselőtelep kiépülése. Kovács László nevéhez kötődik a városi vízmű és a csatornázás megvalósítása, a Tompa-tér parkosítása, **Tompa Mihály** köztéri szobrának felavatása és **Ferenczy István** kriptájának átadása.

Polgármesterségének utolsó éve bizonytalanságban teltek. 1919 áprilisában nevét még polgármesterként említi a *Gömör-Kishont*. Valószínűleg még ugyanezen év novemberében is e funkcióban maradhatott, mivel a *Gömöri Gazda* c. gazdasági hetilap a Rimaszombati Konzervgyár igazgató elnökeként említi. Ugyanitt 1920 áprilisában neve már a Rimaszombati Takarékpénztár közgyűlésén igazgatósági jegyzőként fordul elő. Az 1921 augusztusában induló új hetilapban, a *Gömörben* már **Vladár József** városi tanácsos szerepel, mint helyettes polgármester. Dr. Kovács Lászlót már csak városi képviselő-testületi tagként említik. Valószínűleg 1920 lehetett az a kritikus év, amikor Kovács Lászlót az adott körülményekre való tekintettel posztjáról lemondatták és nyugdíjazták. Rábely Miklós visszaemlékezéseiben arról számol be, hogy később ügyvédi irodát nyitott, s a *Magyar Nemzeti Párt* keretében vett részt a nemzeti küzdelmekben. 1938-ban tagja lett az új városi tanácsnak és képviselő-testületnek, egészen az 1944. évi összeomlásig. „*Népének, hazájának és önsorsának tragikumuma testben, lélekben és szellemében összeroppantotta.*”³⁴ A rimaszombati anyakönyvi hivatal bejegyzése szerint 1947. június 6-án hunyt el szülővárosában, Rimaszombatban, 74 éves korában.

JEGYZETEK

- ¹ B. Kovács 2004. 85.
- ² Borovszky (é.n.) 1904. 557., Zsupos 2009. 13.
- ³ Thirring 1912. 664-668.
- ⁴ Findura 1894. 301.
- ⁵ Thirring 1912. 6.
- ⁶ Népszámlálás 1912.
- ⁷ Findura 1894. 300.
- ⁸ Naptár 1906. 113, 683., Thirring 1912. 683.
- ⁹ Thirring 1912. 683.
- ¹⁰ Naptár 1906. 113, Thirring 1912. 674.
- ¹¹ Thirring 1912. 678.
- ¹² Thirring 1912. 446.
- ¹³ Rimaszombat és vidéke. 1877. június 3. (22. sz.) 2.
- ¹⁴ Gömör-Kishont. 1883. augusztus 26. (4. évf., 34. sz.) 3.
- ¹⁵ Gömör-Kishont. 1898. szeptember 22. (19. évf., 38. sz.) 3.
- ¹⁶ Naptár 1906. 105.
- ¹⁷ Gömör-Kishont. 1912. június 23. (33. évf., 25. sz.) 1.
- ¹⁸ Thirring 1912. 455.
- ¹⁹ Findura 1894. 301.
- ²⁰ Rábely 2006. 12.
- ²¹ Népszámlálás. 1909.
- ²² Thirring 1912. 460-462.
- ²³ Borovszky (é.n.) 1904. 118.
- ²⁴ Thirring 1912. 640.
- ²⁵ Thirring 1912. 655.
- ²⁶ Thirring 1912. 614.
- ²⁷ Thirring 1912. 630.
- ²⁸ Thirring 1912. 386.
- ²⁹ Thirring 1912. 330.
- ³⁰ Borovszky (é.n.) 1904. 559-560.

³¹ Fényes 18. (hivatkozás rá: Gömör. 1875. január 17. 3. sz., 2.)

³² Borovszky (é.n.) 1904.

³³ B. Kovács 2005. 56.

³⁴ Rábely 2006. 197-198., 207-208.

IDÉZETT ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

Borovszky Samu

(é.n.) 1904: Magyarország vármegyei és városai. Gömör-Kishont vármegye. Apolló Irodalmi Társaság. Budapest

Findura Imre

1894: Rimaszombat szabadalmas város története. Eggenberg-féle könyvkereskedés, Budapest

B. Kovács István

1991: A két Bodon emléke. In: Vály-völgy. (szerk. B. Kovács István)

Pozsony-Rimaszombat-Felsővály, 179-191.

2004: Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban. Rimaszombat

2005: Rimaszombat. Madách-Posonium, Pozsony

Rábely Miklós

2006: Egy rimaszombati polgár emlékezései. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat

Thirring Gusztáv

1912: A magyar városok statisztikai évkönyve. Budapest

Zsupos Zoltán

2009: Adatok a murányi csata utóéletéhez. Gömörország X. évf. 2. sz. 10-16.

Naptár

1906: Gömör és Kishont vármegyei Naptár az 1906. évre. Rimaszombat

1907: Gömör és Kishont vármegyei Naptár az 1907. évre. Rimaszombat

1909: Gömör és Kishont vármegyei Naptár az 1909. évre. Rimaszombat

Népszámlálás

1909: A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. 10. rész. Végeredmények összefoglalása. Magyar királyi központi statisztikai hivatal, Budapest

1912: A Magyar Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség főbb adatai. Magyar királyi központi statisztikai hivatal, Budapest

Ádám Éva

Boldog békeidők – Rimaszombat a kiegyezés korában c. kiállítás forgatókönyve, Gömör-Kishonti Múzeum Rimaszombat (a mellékelt fotókat Júlia Ferletáková készítette)

Gyászjelentések

Bornemisza László, Kubinyi Géza – Gömör-Kishonti Múzeum, Rimaszombat

Fáy Gyula, Lukács Géza, Putnoky Móric – Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest

Gömöri Ujság. 1913. április 3. (I. évf., 1. sz.), 1913. június 1. (IV. évf., 23. sz.), 1913. június 8. (IV. évf., 24. sz.), 1913. június 15. (IV. évf., 25. sz.), 1915. május 9. (VI. évf., 19. sz.)

Gömör és Kishont vármegye hivatalos lapja. 1917. május 16. (XXVIII. évf., 20. sz.), 1917. július 31. (XXVIII. évf., 31. sz.)

Gömör-Kishont. 1885. december 20. (VI. évf., 51. sz.), 1886. január 24. (VII. évf., 4. sz.), 1886. október 10. (VII. évf., 41. sz.), 1890. szeptember 25. (XI. évf., 19. sz.), 1891. június 4. (XII. évf., 23. sz.), 1895. május 2. (XVI. évf., 18. sz.), 1900. január 11. (XXI. évf., 2. sz.), 1900. november 1. (XXI. évf., 44. sz.), 1900. szeptember 27. (XXI. évf., 39. sz.), 1901. február 7. (XXII. évf., 6. sz.), 1901. április 25. (XXII. évf., 17. sz.), 1901. május 9. (XXII. évf., 19. sz.), 1906. április 29. (XXVII. évf., 17. sz.), 1906. május 13. (XXVII. évf., 19. sz.), 1913. június 1. (XXXIV. évf., 22. sz.), 1913. június 8. (XXXIV. évf., 23. sz.), 1914. március 15. (XXXV. évf., 11. sz.), 1919. április 20. (XL. évf., 14. sz.)

Gömöri Gazda. 1919. november 1. (XXIII. évf. 3. sz.), 1920. április 4. (XXIV. évf., 40. sz.), 1920. április 11. (XXIV. évf. 15. sz.)

Dr. Manczel Jenő naplója. 2. rész

VII. 30–31.

Mint említettem, se óvodába, se nyilvános elemi iskolába nem jártam, így merőben furcsa és szokatlan volt, amikor a cca. 50–60 fős létszámú I. gimnáziumi osztályba kerültem. Az iskola új épülete nem lett kész szeptember elejére, s csak cca. 15-e körül kezdődött meg a tanítás. Engem azonban már nem vittek haza a szüleim, hanem otthagytak, hogy a két hét alatt a környezettel és a várossal ismerkedjem.

Egyébként Rozsnyón Manczel ágon atyafiságban is volt a **Beitler** család. Az öreg, édesapámnál sokkal öregebb **Beitler Tóni** bácsi volt a város kéményseprő mestere. Három fia volt. Nem akartak tanulni, így a két idősebbikből kéményseprő lett, s ezek dolgoztak, a harmadik tőlem idősebb, sem akart tanulni. Midőn Rozsnyóra kerültem, akkor ismételte a II. gimnáziumot. A negyedik gyerek lány volt, **Janka**, aki később **Sass Ferenc** bányafőmérnöknek lett a felesége. Hogy milyen fokon, s hogy volt köztünk a rokonság, azt már nem tudom. A két nagyobbik Beitler-fiúra igen büszke voltam, mert 1906-ban még igen nagy szó volt, ha valakinek motorbiciklijje volt.

A másik, szintén atyafi família a **Kelemen** család volt. Kelemen bácsi órasmester volt, **Pali** fia, aki szintén nem nagy lumen volt, idősebb nálam, s mint az első osztályt ismétlő járt velem. Testvére, **Iza** fiatalabb volt, vele később az 1920-as évek végén Debrecenben találkoztam össze, ahol egy gazdasági főhadnagy volt a felesége.

Végül is a legközelebbi hozzátartozó a nagyanyám volt, a rozsnyói temetőben eltemetve, az ő sírjához gyakran kijártam.

Rozsnyó egészen más összetételű város volt, mint Rimaszombat. Nagy iskolaváros volt római katolikus és evangélikus gimnáziummal, Szent Vince rendi apácák vezetése alatt álló elemi és polgári leányiskolával és internátussal. A keresztanyám is itt nevelkedett, s állandó összeköttetésben állott a nővérekkel. Ha Rozsnyóra jött, engem is magával vitt a zárdába.

Nagyon sokat számított a város ipara és kereskedelme szempontjából a Rimamurány-S[algó]tarjáni rt. bányatelepe, amely egész kis kolóniát képezett a Sajó jobb partján. Igen számottevő volt az iparban a **Markó**-féle bőrgyár.

S igazi központtá, szinte a fél Felvidék központjává tette Rozsnyót az, hogy róm. kat. püspöki székhely volt, nemcsak a rozsnyói, hanem a szepesi egyházmegye papijait nevelő szemináriummal, ahol már az V. gimnáziumtól kezdve foglalkoztak a papi pályára készülőkkel az ún. „Kisszeminárium”-ban, s innen készültek érettségi után a teológiára.

Végül idegenforgalom szempontjából jelentékeny szerepet játszott a közeli vasas gyógyfürdő, mint nyári üdülőlőhely, s a szintén látványosságot jelentő Krasznahorka közelsége.

VIII. 21.

Folytatom tehát Rozsnyón.

Az új gimnázium megnyílt szeptember közepén, az ünnepélyes, műsoros, táncstéllyel összekötött felavatás 1907 farsangjára esett, s ennek én is egyik szereplője lettem. A műsorszámok között egy kis szindarab is szerepelt, címe: *Korvin János ifjúsága*.

Én Korvin János egyik apródja voltam, s apród jelmezben, szőke hosszú parókával, a fiatal herceg előtt díszpalotást táncoltam, díszmagyar ruhát viselő kislány partneremmel.

A kislány Dr. **Pósch** városi ügyész kislánya volt, olyan 8 éves lehetett. Igen formás és ügyesen mozgó kislány volt, míg én bizony elég esetlenül és félszegen mozgogtam. Az előadást próbák és külön táncórák előzték meg. A színpadon lámpaláz! Emlékszem az előadás után fénykép is készült, amelyen én kis partnerem kezét fogva, mogorván néztem szembe a fényképezőgéppel.

Azután még egy ilyen előadásra emlékezem, amelyen a felsőgimnazisták **Berezik Árpád** *Himfy dalait* adták elő. Itt én nem szerepeltem. A főszereplő nevelőmentorem, a VIII-os **Gábel Béla** volt.

A színi előadások után a tornateremben reggelig tartó diákbál volt, amelyiken csupán a csárdásból álló táncudományommal én is részt vettem, sőt azt hiszem II.-os koromban a szombaton volt diákbál után, szánkóra pakoltak, s a közeli Dernő községbe lévén hivatalosak, koszt és lakásadónőm **Schmidt** néni és leánya **Mariska**, a farsangvasárnap mulatságra magukkal vittek. Ott folytatódott a mulatság, de ennek javarészt én már átaludtam.

Ha már a mulatságoknál tartunk, hadd mondjam el, hogy Rozsnyón voltam először színházban. Azt hiszem több darabot is láttam, de csak **Gárdonyi Géza** *A bor* című színművére emlékszem.

Legkellemesebb emlékem azonban Rozsnyóról, a téli szánkózások és a nyári kirándulások.

A téli szánkózások színhelye a temetőkerítés és a szemináriumkerítés között, a Sajó partra vezető igen meredek és keskeny út volt. A szánkózásnak ezzel a formájával egyedül itt találkoztam. A cca. 1–1/2 m hosszú szánnak felkunkorodó orra volt, melyre vastag kötél volt két oldalról felerősítve, s felfelé jövet a szánkóparti tagjai ebbe belefogva magukat húzták fel a szánkót a kiinduló ponthoz. Elöl ült a vezető, aki a nagyobb és erősebb fiuk közül került ki, s a lábával (sarkával) fékezte is és irányította is a szánt. A vezető után ültünk mi, 4–5 fiú, míg a szánkó végén annak két kiálló talpán lábát megvetve állott a kormányos, a szánkó orrából hátravezető kötelet tartva két kezében és ezzel irányította a szánt. A végpont a Sajón, a Bányahegyhez vezető gyaloghíd volt, s a versengés tárgya az volt, hogy ezt a hidat kellett minél jobban megközelíteni. Ez volt a legkedvesebb téli sportunk.

Otthon aztán a kertben a diákkamara tagjai, hóból és jégből várat építettünk a fele a tagoknak volt a védő, a másik fele az ostromló sereg, s a nagy vígan folytatott hógolyós várostromokat nem egyszer váltotta fel a sírás és a fájó testrészeken keletkezett kék foltok – de másnap aztán újra kezdtük.

A nyár a kirándulásoké volt.

Abban az időben nagy dolog volt, ha valakinek fényképezőgépe volt. Nevelő mentoromnak, Gável Bélának volt! Több felvételt készített rólunk, a ház előtt, kertben, a fürdőn és az Árpád-szikla kilátónál és a hármas bükknél, ez utóbbi három helyre vezetett legtöbb kirándulásunk. A kiránduló utak a fürdővendégek számára is igen jól karban tartottak voltak. Alig volt a kitavaszkodás után hét, hogy ezeket fel ne kerestük volna.

Azután hosszabb, egész délutánt betöltő kirándulásunk volt a betléri gróf Andrassy-kastélyhoz és parkba. Nekünk legjobban tetszett a kis állatkert, ahol vasketrechen medvék, rókák, és sasok voltak láthatók.

Ezen kívül a gimnázium is szervezett kirándulásokat. Elsős koromban a dobsinai jégbarlanghoz. Vonaton mentünk Dobsina végállomásig, onnan a festői szépségű sztracenei völgyön átvezető úton, a sztracenei sziklakapun keresztül a jégbarlanghoz. Ez a sztracenei völgyön vezető út emléke a mai napig kísért, és bizony, sokért nem adnám, ha még egyszer láthatnám. A völgy szoros igen keskeny, csak olyan széles, hogy az országút és zúgó hegyi patak férnek el közte a magas szálerdő borította meredek hegyoldalak között. Egyszer csak a völgy kissé kiszélesedik, s a völgy tisztásán feltűnik a sztracenei sziklakapu, melynek boltívhez hasonló sziklái között vezet az út, tovább a jégbarlang felé. Gyönyörű látvány a villanyfény világította jégpalota, csodálatos jégoszlopaival, jégzuhatagaival, és kristályaival. Visszafelé már korán délután kellett indulnunk, mert Dobsinától szekéren tettük meg az utat, vígan dalolva Rozsnyóig.

Második koromban a gimnázium Szepes megyei Szomolnokra rendezett kirándulást. Az útirány Krasznahorkától Pacsa és Uhorna nevű tót kisközségeken keresztül vezetett, szintén magas, azonban inkább bükk erdők között. Uhorna községnél tengerszem-szerű kristálytisztató volt. Arra, hogy mit láttunk Szomolnokon, már nem emlékszem. Valószínűleg semmi említésre méltót, csak arra emlékszem, hogy visszafelé innen is szekéren jöttünk, víg nótaszóval, s hogy különösen jókedvűek voltak tanáraink, miután diákjaink között sok volt a szomolnoki, s gondolom, hogy az egész kirándulás azért volt szervezve, hogy a tanárok ezeknek a fiuknak a szüleinél vendégeskedjenek egy napig, s a világot rózsaszínben látó enyhe részegségben térjenek haza, diák és tanár egyaránt.

Ez 1908 tavaszán volt, egy májusi vasárnapon. A Krasznahorkán tartott országos erdészgyűlésre Coburg hercegi erdészbarátaival megérkezett Édesapám aki boldogan közölte velem, hogy ez volt az utolsó rozsnói diákévem, mert Polonkáról behelyezték őt Miskolcra, s így a III. gimnáziumot a szülői házból, Miskolcon fogom végezni.

Eredetileg ugyanis az volt szüleim elgondolása, hogy a már elég idős rozsnói állomásfőnök nyugdíjazását kivárva, édesapám Rozsnyóra jön állomásfőnöknek, de ez még jobb megoldásnak látszott. Nekem esett ez csupán pillanatnyilag rosszul, hogy a már megszokott környezet – tanárok és iskolatársak helyett új viszonyok közé – a kisváros szinte családias légköréből, az abban az időben cca. 50.000 lakost számláló nagyváros forgatagába kerülök.

Mielőtt azonban elbúcsúznék rozsnói emlékeimtől, meg kell emlékezni arról a tekintélyről, melyet nekem ösztöndíjas voltom jelentett. Az ösztöndíjat a káptalan egyik kanonokja, **Schelleng** kanonok fizette ki nekem félévente, s én boldogan vettem fel a pénzt, mintha azt szorgalmam, vagy tudásoméért kaptam volna, küldtem haza.

Meg kell még emlékezni két szép emlékemről. Miután nyilvános iskolába, gimnáziumba menetelem előtt nem jártam, nem voltam elsőáldozáson sem. S midőn az elsőben hittan tanárunk, **Wallner Géza** kihirdette, hogy ekkor és ekkor délután a diáktemplomban gyónás, s másnap Szentáldozás lesz, én szégyenkezve vallottam be, hogy én még eddig nem végeztem el az első szent gyónás- és áldozásomat. Így azután – voltak még vagy hárman, hozzám hasonlóan elmaradtak, 1907 virágvasárnapján járultunk az első áldozáshoz.

Ugyanebben az évben Pünkösöd előtt pár héttel közölte velünk hittanárunk, hogy **sipeki Balás Lajos** püspök úr Pünkösödkor bérálni fog, s aki még nem bérállkozott az jelentkezzen, s jelentse bérmaapja nevét is. Én is jelentkeztem s bérmaapámként bejelentettem **Bihary Gyula** bácsit, aki ekkor már Sajókirályiban lakott, s hogy bérma- nevem László lesz. Wallner hittanáróm ismerte Gyula bácsit, de úgy látszik nem tartotta katolikusnak, s nem akarta őt elfogadni. Nekem kellett őt felvilágosítani, arról, hogy katolikus. Pünkösödkor azután eljött Gyula bácsival Édesapám is, s ott voltak a bérálláson. Bérma ajándékként egy 20 koronás aranyat kaptam, melyet Édesapám a Rimaszombati Takarékpénztárban lévő többi betétemhez tett be.

Meg kell még itt emlékezni kövecsesi, sajókirályi és sajókeszi emlékeimről. Mivel említettem, Bihary Gyula bácsit a Garam völgyéből a Tornaljai járásba helyezték át, s Kövecsesen béreltek lakást. Ez szép parkban lévő úrilak volt. Többször voltunk a nyáron náluk. Arra már nem emlékszem, melyik évben költöztek el Kövecsesről, s vették meg a házat Sajókirályiban, mely szinte össze volt építve Tornaljával – s egy kis szőlőt Sajókesziben.

A Gyula bácsinak állása folytán lovat kellett tartania, mert a járása nagy volt, s vasútja csupán a Bánréve-Tornalja-Rozsnyó-Dobsina-i vasútvonal volt. Majdnem állandóan egy könnyű kis lovaskocsival járt, s különösen szerette a fekete lovakat.

Mikor Rozsnyón voltam, szüreten is voltam a sajókeszi szőlőben. Azt csak hallomásból tudom, hogy ennek a sajókeszi szőlőnek a bora valami bicskanyitogatón savanyú volt, de azért Gyula bátyám és Édesapám vacsora után néha éjfélig is elkvaterkáltak. Hátha még a vashegyi Gyula

bácsi is ott volt, Anna napkor, mind a két Gyula bácsi nagy bőbeszédűséggel szórakoztatta Édesapámat. S egy-egy jóízű vagy fantasztikus elbeszélésére Gyula bácsinak – az ő mély basszus hangján – nevetve mondta: „bolond vagy te, Gyula sógor”.

A nyári vakációkor már Miskolcra mentünk Királyiba, április 12-én Gyula napra, július 26-án Anna napra. A program mindig délután kirándulás volt, a Királyi mellett a Sajón túl lévő meleg vizű tóhoz, Oldalfala mellé, a Túroc patakhoz, halászni, rákászni. Mi, gyerekek pedig átmentünk a községben nagybirtokos **Móesz** családhoz, hol velünk egykorú gyerekek voltak. Sokszor bekapcsolódtak a kirándulásokba Tornaljáról Dr. **Gaál** járásorvos, **Balázs** bankigazgató, s más vadásztársak.

Emlékszem, édesapámat, aki sohase vadászott, téli nyúl vadászatra is elvitték, s ő szívesen ment a társaság kedvéért. Egy ilyen vadászat alkalmával valamelyikük lőtt egy rókát, s azt a minden csínyre kapható Gyula bácsi odaadta Édesapámnak, hogy azt hozza ő. Édesapám, mit sem sejtve, vállára vette a rókát, ám amint a róka hűlni kezdett, a szörméjében lévő számtalan bolha mind átment Édesapám ruhájába. Úgyhogy az először itt-ott csípő rókabolhák összemarták az egész testét, s a vadásztársaság hazatérte után, Édesapámat tetőtől talpig le kellett mosdatni, és átöltöztetni, nagy nevetések közepette – s még évek múlva is emlegette Gyula bácsi, hogyan tréfálta meg Józsi sógort a bolhás rókával!

Az első szomorú emlék, ami ezt a vidám társaságot kis időre feloszlatta, az volt, hogy a Gyula bácsiék első gyermeke, akinek Závadkán történt keresztelőjéről már megemlékeztem, úgy emlékszem, skarlát utáni agyhártyagyulladásban meghalt.

IX. 3.

Ma ismét egy szomorú évforduló. Édesanyám halálának 48. évfordulója. Milyen fiatalon ment el, ő is, és milyen fiatal voltam én is. Ilyenkor látja, érzi az ember milyen öreg már, hogy mily sok csapását élte át az életnek, s hogy mily gyorsan közeledik a vég! Nem tudjuk se a napot, se az órát, élünk még, s egyszer csak itt a vég. Elmentek mind mellőlem szeretteim. Istenem, tartsál meg engem még hátralévő életemben gyermekeim szeretetében, s hogy az előttem életből eltávozott szeretteimmel majd az Isteni ítélőszék előtt találkozhatok, s őket újra láthassam! Addig is imádkozom itt a Földön értük, s kérem Istent, hogy az ő és az én könyörgésemet hallgassa meg.

Tehát átköltöztünk 1908 júliusában Miskolcra.

Micsoda nagy különbség volt a két iskola között. A miskolci római katolikus gimnáziumot akkor kezdték kifejleszteni VIII. osztályos gimnáziummá, akkor nyílt meg az V. osztály. A gimnázium épülete egy régi épületben volt, ahol csak 4 tanterem és a tanári szoba volt. Az első két osztály már párhuzamos osztály volt, s az I/b és II/b osztály más bérelt épületben volt. Szint úgy az V. osztály és a tornaterem is. III. osztály csak egy volt, 60-on felüli tanuló létszámmal. Elképzelhető, mily nehéz helyzete volt a tanároknak, kinek egyik órája itt, a másik amott

volt. Kb. két hónapig jártunk ide, s már készült a Csabai kapun egy ideiglenesen átalakított épület, ahol azután az összes osztályok elfértek. Ekkor kezdték el bontani a régi épületet, és 1909-ben kezdték az új épületet építeni.

A keresztanyám már korábban, 1907-ben helyeztette át magát Miskolcra, a polgári leányiskolához. Ez nagyon sokat jelentett számomra, mert 1908-ban helyezték át a gimnáziumhoz **Frauz Jánost** és **Cs. Lázár Ottót**, akiket a fehértemplomi tanárnő korából ismert, és ez a Frauz János lett az osztályfőnököm, Cs. Lázár Ottó pedig a számtan tanárom.

Osztálytársaimmal hamar megbarátkoztam. A III-IV. osztályban elég gyenge bizonyítványaim voltak – csak az V-től kezdtem emelkedni.

1909 nyarán Édesapám szabadságának egy részét Polonkán és Závadkán töltöttük, barátainak meghívására, **Bradovka** és **Lux** főerdészeknél.

Igen kellemes, szép nyarunk volt ez.

Azután meglátogattuk Kassát, ahol Édesanyám egyik unokatestvére, **Anderkó Tamásné Schürger Johanna** (?) vendégei voltunk. Tamás bácsi pénzügyigazgató volt. Itt csak pár napot töltöttünk, s onnan mentünk Szepsibe, s meglátogattuk volt nevelőmet, Gável Bélát, aki már ekkor II. éves bölcsészhallgató volt, s onnan mentünk ki az oda igen közellévő kisközségbe, Nagybodollóba, Édesanyám szülőföldjére, ahol az **uhrini Kovách** család birtoka volt. Arra emlékszem, hogy voltunk a szülőházánál, és kinn a temetőben, a családi sírboltnál.

Az V. osztályt még a régi Csabai kapui épületben végeztük, s csak a VI. osztály megkezdésekor mentünk át az új épületbe. Ekkor került boldogult kisöcsém is gimnáziumba, akivel én boldogan foglalkoztam, s nagyon örültem, hogy tiszta jeles bizonyítvánnyal végezte az I. osztályt.

Ezavakáció, 1911-ben, egyike a legemlékezetesebbeknek diákkoromból.

Keresztanyám jó bizonyítványom jutalmazásaként elvitt magával. Egy pár napot töltöttünk Pozsonyban, egy ismerősénél, **Császár** tanáréknál, és innen mentünk Bécsbe, ahol egy barátnője, **Emma Dala Ríva**, egy lombardiai háborúban hősi halált halt cs. és kir. ezredes leánya vendégei voltunk. Emma néni egy szót sem tudott magyarul, úgyszintén unokaöccse sem, aki főhadnagy volt, és a mi ott tartózkodásunk idejére szabadságot vett magának, s állandóan velünk volt. Így nekem kellett gyatra német tudásomat elővenni, hogy velük érintkezni tudjak. Úgy emlékszem, **Frédinek** hívták a főhadnagyot. ő azután megmutatta nekem Bécs valamennyi nevezetességét. A Burgot, Grabent, a Burgmuzikot, a Hofburgban mindennap történt zenés őrsváltást, melynél lakosztályának egyik ablakában **Ferenc József** is megjelent. Voltunk a Szent István templomban, Karlskirchében, Schönbrunnban, a parkban, az állatkertben, a Maria-hilffer strassén, igen meglepett a Gerngross-féle nagyáruház, melyhez hasonlót azóta sem láttam. Voltunk számtalan helyen, és végül a Praterben, melynek a mi Városligeti vurslink – később angolpark – igazán csak igen gyenge utánzata volt. Örökre

felejtethetlen marad számomra az a két hét, melyet Bécsben töltöttünk. Innen azonban tovább vitt az utunk.

VIII. 5.

Bécsből Máriazellbe mentünk, ahová velünk jött az Emma néni is. Sankt-Pölktenben szállunk át, a csodálatosan szép steier hegyek között vezető vasútra, mely gyönyörű szerpentinekkel, viaduktokkal, sok-sok, s hosszú alagutakkal még a mi fogaskerekű vasutunknál is vadregényesebb. Közben a Steierben lévő Kolauf See, s végül Máriazell, ez idegenforgalmi központ, hatalmas Bazilikájával, hol a nap minden szakában zeng a búcsújárók éneke.

Igen szép és értékes kincsekben bővelkedik a Santz Renner, melyet a gyógyulások emlékére adott drágaságokból rendeztek be. Itt két napig időztünk, az egyébként kis község az idegenforgalomból él, s a helyiség felett lévő cca. 1 200 méter magas hegyen lévő kilátóból nagyszerű kilátás nyílik a steier alpokra, sőt a Magyarország határán fekvő Sopron-Kőszegi hegyekre. Ifjúságom egyik legmaradandóbb élménye volt ez az utazás.

A következő év is hozott olyan emléket, ami szintén feledhetetlen maradt.

1912 nyarán szüleimmal és öcsémmel a Balatonnál voltunk. Balatonfüreden és Tihanyban. Boldogult öcsémnek ez volt az utolsó utazása.

Ezt megelőzően látogattuk meg Pista bácsit, édesanyám bátyját. Ugyanis 1910-ben, Pista bácsi második fia, **Kocsárd** is gimnazista sorba került. Tekintve, hogy ő, mint vasútépítő mérnök, helyesebben, vasútépítő vállalkozó alkalmazottja - állandóan más és más helyeken dolgozott. Miután a rozsnyói családi alapítványt senki sem élvezte, Kocsárdot Rozsnyóra íratta be, s így élvezte a családi ösztöndíjat. Sem karácsonykor, sem húsvétkor a vakációra nem tudta Kocsárdot hazavinni, hanem megkérte Édesapámat, hogy hozza hozzánk, mégis hadd ünnepeljen családi körben.

Ezt viszonzandó hívott meg Pista bácsi minket, s így történt, hogy a nagy vakáció kezdetén, Édesapám felutazott Kocsárdért Rozsnyóra, lehozta őt hozzánk, s innen azután Kocsárddal, és Öcsémmel együtt utaztunk Pista bácsiékhoz, aki akkor a Dunántúlon, az osztrák határ mentén levő Újhegyen dolgozott valami erdei vasút építésén.

A Szombathely-Szentgothárd-i vasútvonalon, Körmen-den kellett átszállni a németújházi szárnyvonalra. Németújháznak (jelenleg: Güssing) elég jó karban lévő vára volt. Itt várt ránk Pista bácsi kocsi, s onnan Pusztaszentmihályon át mentünk Újhegyre. Ez a vidék németajkú volt, úgy hívták őket, hogy „Liencek”. Ez az Újhegy igen kis község volt, s Pista bácsiék egy igen egyszerű parasztházban (1 szoba-konyha) laktak. Minden, a legcsekélyebb kényelmi berendezés nélkül. Sok gyereke volt Pista bácsinak, kor szerint: **Elemér, József, Kocsárd, Ákos, Mariska, Katalin, Karesz, Zsiga** és **Lenke**. A Pista bácsi felesége, Vera néni igen egyszerű asszony

volt. A főztje számunkra igen szokatlan volt s így nem nagyon jól éreztük magunkat. A hosszabbra tervezett ottlétünket Édesapám 3 napra rövidítette le.

VIII. 9.

Még egy kedves diákkori emlékemről írok!

Harmadik gimnazista koromban, év vége előtt tanulmányi kiránduláson vettem részt. Az első állomásunk Zólyom volt, ahol megnéztük a még elég jó karban lévő várat. Innen Körmöcbányára mentünk, ahol legemlékezetesebb marad a pénzverdének a megtekintése. Úgy emlékszem, akkor 2 filléreseket és 20 filléreseket vertek. Nagyon érdekes volt, a forgalomból kivont hibás, vagy gyártási hibás érméknek a megsemmisítése. Ezeket egy gépezet szétvagdalta, és utána újraolvasztásra kerültek.

Itt láttuk azután a dohánygyártást, ahol akkor szivarokat készítettek. Igen szép volt a Körmöcre vezető vasútvonal, szerpentinek és alagutakon keresztül. Leghosszabb volt a János-hegyi alagút, mely átvezetett a vízvásztón, s a túlsó oldalon a völgykatlanban feküdt Körmöc. Igen szép volt továbbá a kerámia gyár, ahol szép faience tárgyak készítését láttuk.

Utunk következő állomása Selmechánya volt. Ez engem különösen érdekelt, mert a Garamon töltött éveink alatt úgyszólván kizárólag erdészekkel, és ezeknek

Selmeceen tanuló fiaival érintkeztünk. Azokban az években én is azt terveztem, hogy a selmeci Akadémiát végzem el. Az a sok erdész és bányász történet, a diákrómantika és humornak valóságos tárháza volt. Hogyne örültem volna akkor, midőn a sok elbeszélésből hallott diáktörténet színhelyét megláthattam. A Garamberzen-céről vezető szárnyvonallal mentünk Selmece. A régi zeg-zugos, dimbes-dombos szűk utcák, a félig magyar-német és tót szavakból álló dialektus, az ősi bányász-szokások nagyon megkapóak voltak. Már maga a szállásunk is ily romantikus volt. Megérkezésünkkor egy nagy kétemeletes ház második emeletére vezettek, s midőn reggel kinéztem az ablakon hát azt látom, hogy a földszinten vagyok! Így voltak egyes utcákban a házak, a hegyoldalba építve. A város közepén egy akna nyílása tátongott, ez még művelés alatt állott, már nem tudom, aranyat, vagy ezüstöt bányásztak-e ott.

Ide leszálltunk mi is. Arra emlékszem, hogy kabátot kellett venni, de azt is kifordítva, mert az akna csöpögött. Aztán megnéztük az *Erdészeti és Bányászati Akadémiát*, annak botanikus kertjét, az Óvárat és a Leányvárat. Kirándultunk a selmeciek kedvelt kiránduló helyére, Kisiblyére. A Szitnyát csak láttuk, oda sajnos nem tudtunk felmenni, hogy a tetőről egészen a Dunáig nyíló panorámában gyönyörködjünk. Igen érdekesnek találtam azt, hogy míg szerte az országban a meggyilkolt **Erszébet királynő** emlékére fákat ültettek, Selmeceen a Kisiblye feletti hegyoldalon hatalmas méretű, s messziről láthatóan „E” betű alakú erdővágással rótták le kegyeletüket a tragikus sorsú királynő iránt.

Két gondolatot dédelgettem azután, s ez szüleimnek is tetszett: hogy a jogi tanulmányaim elvégzése után, be-

iratkozom Selmecre bányásznak, s a bányamérnöki diploma megszerzése után, a bányakapitányságon kapok beosztást. Közbejött azonban 1918, a Felvidék elcsaklítása, a trianoni béke, és így nem lett belőlem bányajogász.

Meg kell még itt emlékezni egy kedves, a természetet igen kedvelő tanárunkról, aki a házuknál is gyakran megfordult. **Xantusz Gábor**, földrajz-termesztrajz-történelem szakos tanár volt. Az európai, sőt amerikai híró **Xantusz János**nak volt a fia. Nőtlen ember volt, s édesanyjával, **Dolescza Gabriellával** lakott a Mindszent és Lonovics utca sarkán álló régi emeletes Dolescza-házban.

Kicsit félszeg modorú, megjelenésével sem nagyon törődő ember volt, de nagyon jó tanár volt – s éppen talán azért volt az, hogy mert szerette a fiukat, nem volt elég szigorú, s így a diákok kigúnyolták, „Taku”-nak csúfolták, s különböző rossz vicceket csináltak a kárára. Volt úgy, hogy szombaton délután félnapos kirándulásra vitte a fiukat Perecesre, a felette lévő Nagybakos–Ostoros hegyre, a diósgyőri Nagy Görömbölyi Tapalcára. Avagy szombat délután kezdődő és vasárnap este végződő kirándulásokra, Hámor–Garadna forrás–Szentlélek–Bálvány–Ablakos kő-völgy–Dédes útvonalon, és innen vonattal haza. Csak vasárnapi kirándulás volt: Hámor–Lillafüred–Szinva-forrás–Hollóstató, vagy Királykút–Felsőforrás.

Egy ilyen kirándulás miatt kellett neki Miskolcra távozni.

Egy Sajó parti kiránduláson, ami persze fürdéssel volt egybekötve, azt hiszem egy II.-os fiú belefűlt a Sajóba. Bár ő a kellő felügyeletet gyakorolta, mégis őt tették érte felelősé, és büntetésből áthelyezték Gödöllőre. Évek múlva, a gödöllői HÉV-en találkoztam és beszéltem vele.

VIII. 11.

És íme, bekövetkezik az első számú tragédia, mely maga után vonta a többi, s talán minden másként alakult volna, ha ez nem történik. Jozsóka öcsém második gimnáziumba járt, s én VII.-be. Szépen és korán tavaszodott, a Húsvét is korán volt. Előző napon, március 5–6 táján még együtt tanultunk, s szegényke megbetegedett.

Az orvos skarlátot állapított meg, s engem otthonról rögtön eltávolított. Így én a hozzánk pár percre lakó keresztanyámhoz költöztem. Kisöcsém betegsége mindössze két napig tartott, de ez a két nap Édesanyám életét rövidítette meg sok esztendővel. Oly súlyos volt a skarlát, hogy általános szepszist, vérmérgezést okozott.

Jozsóka öcsém harmadnapra meghalt. Nekem még a temetésre se volt szabad elmennem, s a gyászmenetet is csak távolról kísértem Keresztanyámmal.

Valahányszor egy diák meghalt az egész gimnázium részt vett a temetésen. Az ő temetésén csak a Gimnázium koszorúja képviselte az intézet gyászát, de még az osztálytársai sem vehettek részt, sőt igazgatói rendelettel el lettek tiltva a temetésen való részvételtől. Én azután még

két hétig ki voltam zárva az iskolából, s dacára annak, hogy az egész lakást fertőtlenítették, otthonról is.

Húsvét után aztán hazaköltöztem, s elmentem az iskolába – onnan az igazgató úr kergetett haza, hogy 6 hétig nem szabad iskolába mennem, míg nem orvosi bizonyítvánnyal kellett igazolnom, hogy nem voltam otthon azóta, s így békült meg a Dassi bácsi.

Szegény kis Öcsém, mily nagy korkülönbség volt közöttünk 5 év, s immár 50 éve múlt, hogy meghalt. 63 éves lenne most, ha élne. Nem tudjuk, mitől kímélte őt meg a sors, a jó Isten keze, korai halálával. A felsővárosi Szent Anna temetőben lett eltemetve, s itt nyugodott 1916 novemberéig.

Drága jó Édesanyám törekeny szervezetét, s gyenge szívét ez a csapás borzasztóan megviselte, s e visszaemlékezésemben vissza kell térnem egy az ő egészségét nagymértékben befolyásoló körülményre, melyről idáig említést nem tettem.

Még Polonkán laktunk, s 1905-öt írtunk, amikor én bélgyulladásban megbetegedtem. Betegségem súlyos volt, s még súlyosabbá tette azt az utána fellépő vérhas. Heteken keresztül voltam eszméletlenül kívül, magas lázzal, kezelő orvosom szerint a szívós természet és Édesanyám éjjelnappali állandó ápolása tartott életben.

Ekkor kezdett Édesanyám öszülni, s most a Jozsóka halála teljesen megöszítette.

Én lassan kilábaltam a súlyos betegségből, s úgy május táján elhagytam a szobát. Olyan gyenge voltam azonban, hogy újból kellett járni tanulni, s egyszer feledve gyengességemet szaladni akartam, s elestem.

Édesapám igen erős dohányos ember volt, s naponta elfogyasztotta az ő cca. 1 liter borát, jó erős mádi szomorodni borból. Ekkor, orvosi tanácsra mindkettőről leszokott.

Hogy Édesanyám is kissé kikapcsolódjon az otthoni környezetből, s hogy egészsége is erősödjön, határozták el, hogy a nyarat a tengerparton töltsük.

Így utaztunk Édesapám nyári szabadsága alatt, Keresztanyámmal együtt Cirkvenicába...*

* Itt megszakad az önéletrajz. Írója eltávozott ebből a földi létből, imádtott felesége s azok után, akikről ebben az írásban is megemlékezett.

uhri Kovács Lajos (1843–1924) • Andrássy László felvétele

Manczel Józsefné született Rábely Katalin

Kiss László

Palócföld orvosai 11.**Hazai orvospénezésről álmodott: Perliczi János Dániel**

Aki figyelmesen követi a Palócföld orvosait bemutató sorozatunkat, felfigyelhetett egy érdekes tényre. A nagyszombati (ma: Trnava) egyetemen 1769-től létező orvosi kar végzettjeinek jelentős hányada a „jó palócok és a tót atyafiak” között élte le életét (**Madács Péter, Pillmann István, Lipszky Pál, Kis Witzay József**) vagy legalább annak egy szakaszát (**Stipsics Ferdinánd**). A sors talán ezzel akarta ellensúlyozni azt a „mulasztást”, hogy amikor kinevezték a magyar haza első orvosi karának professzorait, Bécs „megfelekedett” egy palócföldi doktorról, az orvosi kar kezdeményezőjéről, **Perliczi János Dániel**ről. Perliczi Nógrád vármegyei főorvosként (fizikusként) 1742 júniusában egy tervezetet dolgozott ki egy magyarhoni „orvosi főiskola” felállításáról. A kor hivatalos nyelvén, latinul megírt tervezet Perliczi 1751-ben terjesztette fel Bécsbe az uralkodóhoz, **Mária Teréziához**. A tervezet 1969-től magyar nyelven is olvasható¹ (egyik közreadója a rendszerváltás utáni első magyar miniszterelnök, **Antall József** orvostörténész volt).

„Magyarország egészségügyét súlyos nehézség nyomja: hogy mindaddig az ország szándéka ellenére külföldieket (értsd: idegen orvosokat) kellett idehívniunk és eltartanunk, akik nem ismerik sem az éghajlatot, sem az embereket, sem ezek nyelvét és életmódját...” – véli Perliczi a 18. század derekán. Ám nemcsak diagnosztizál, hanem jelzi a gyógyítás/gyógyulás útját: olyan orvosokra van szükség, „*akik ismerik az alattvalók nyelvét és természetét*”. Ez viszont csak akkor lesz lehetséges, ha tudásukat itthon, hazai tanároktól, a honi körülmények megismerésével szerzik meg. A négyrészes tervezet olyan gyakorlati kérdésekre is kitér, mint a leendő főiskola helye – Perliczi Pestet vagy Selmechányát tartja megfelelőnek – a főiskola költségeinek fedezése stb. Az egyik (az utókor számára legalábbis) figyelemreméltó javaslata: a főiskola legyen nyitott mindenki számára „*vallásra való bármilyen tekintet nélkül*” ill. „*valamennyi tanárt hazánk fiai közül válogassák ki*”.

Orvostörténet-írásunk nagyra értékeli a nógrádi főorvos tervezetét: „*az orvosi kar felállítását megelőzően a legjelentékenyebb tervezet Perliczi János Dánieltől származik*”². A kortársak azonban másként vélekedtek. A Magyarországot kormányzó, pozsonyi székhelyű Helytartótanács egészségügyi bizottságában a bécsi születésű **Perbegg József Károly** (1702–1786), Pozsony város orvosa lett az ügy előadója. Ő nemcsak elvetette Perliczi javaslatát „*az ország közepén fekvő helyre*” tervezett főiskoláról, hanem még külön azt is kihangsúlyozta, hogy az orvosi kar igazgatói tisztségére Perliczi alkalmatlan lenne.

Nem ismerjük, csupán sejtjük Perbegg lesújtó véleményének okait. Perliczi nem a már létező nagyszombati katolikus (jezsuita) egyetemet javasolta a kar székhelyül,

s ráadásul a leendő medikusoktól sem követelte volna meg a katolikus vallás gyakorlását (jómaga sem volt pápista). Perbeggnek (is) köszönhetően tehát 1769-ben Perliczi majd szomorúan tapasztalhatta, hogy a nagyszombati orvosi karra kinevezett professzorok egyike sem magyar. Pedig „*Magyarországba is tanálkoztak volna olyan subjectumok, akik egy facultásra való applicációt (= alkalmazást) talán jobban megérdemlettek volna, mintsem a mostani nagyszombathi fiatal, inexpertus (= tapasztalatlan), és semmiből még nem esmert csehek és morvajak (= morvák)*” – panasolja Perliczi debreceni kollégájához, a magyarországi orvosok adatait gyűjtögető **Weszprémi István**hoz írt levelében³.

A *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia* című, négykötetes „orvoséletrajzi lexikona” révén a magyar orvostörténetírás atyjának tekintett Weszprémi lexikonának 1774-ben, Lipszében kiadott első kötetében írta meg „sokoldalú” jeles kortársa életrajzát (ma már az egész mű magyar fordításban is hozzáférhető)⁴. Perliczi modern, mindmáig leghitelesebb életrajzát – közzölve az 1774 után Weszprémihez írt leveleit is – közel két-száz év múltán **Szelestei N. László** tette közzé.

Perliczi (**Perlitzi, Perliczy**) János Dániel 1705. október 29-én született Késmárkon, az ottani evangélikus lelkész fiaként. Szülővárosában, majd Miskolcon (itt tanult meg magyarul) Eperjesen, ezt követően pedig a híres pozsonyi líceumban szerezte meg az alap- s középfokú ismereteket. Mint a többi nem katolikus vallású kortársa – köztük a már említett Weszprémi –, ő is „peregrinációra” kényszerült. Vándorlásának első állomása anyja szülővárosa, Boroszló (Breslau, ma Wrocław, Lengyelország) lett. A jénai, ill. a wittenbergi egyetem érintésével – itt megszerezte a „*magister philosophiae*” címet – végül a németalföldi (holland) Utrechtben szerezte meg orvosi diplomáját 1728-ban. Érvényesülhetett volna külföldön is, ám ő „mégis a haza szeretetének” („*tamen amor patriae*”) engedve visszatért hazájába, és azt a sorozatos mellőzések, kudarcok idején sem hagyta el.⁵

A megbízható matematikai, fizikai ismeretekkel is felvértezett ifjú doktor előbb Selmechányán telepedett le, ahol a bányakamara részére „matematikai konzultációkat” is végzett. Itt került kapcsolatba a kor híres orvosával, a „magyar Hippokratésznek”⁶ is nevezett **Moller Károly Ottóval** (1670–1747), aki közreműködött a selmeci bányák fejlesztésében is. Az ismeretség rövidesen rokoni kapcsolattá mélyült: Perliczi 1731. április 18-án feleségül vette **Moller Anna Katalint**. Bizonyára családalapítása is közrejátszott abban, hogy „fix fizetés” után nézzen, és igent mondjon **Forgách János Ádám** nógrádi főispán kecsgetető ajánlatára. A nógrádiak a Komáromba távozó **Neuhold János Jakab** (1700–1738) helyére kerestek főorvos⁷. 1731. december 29-én Losoncra költözött, és

23 éven át, 1754-ig e városban működött mint Nógrád megye „fizikusa” (megyei főorvosa). Már a letelepedés második évében, lakásának földszintjén gyógyszerárt nyitott – ez lett Losonc (s egyben Nógrád megye) első patikája is.⁸ Perliczi más téren is úttörő volt: 1733-ban kidolgozta a megye első közegészségügyi „statútumát” (szabályrendeletét). A négy részből álló rendelet megszabta és szabályozta a megyei főorvos (fizikus), a patikus (az első gyógyszerész az erdélyi gyökerű **Moser Zsigmond** lett⁹) a seborvosok, ill. a bábák (szülésznők) kötelelességeit¹⁰. E statútum nagy segítségére volt Perliczinek az 1739-ben kitört utolsó nagy magyarországi pestisjárvány idején a járvány elleni küzdelem fő terhére viselő járási seborvosok (chirurgusok) munkájának irányításában.

A pestis egyébként Perliczi nevét a megye határain túl is ismertté tette. Apósa, a már említett Moller nagy tapasztalatokat szerzett az előző, a Rákóczi-szabadságharc kimenetelét is befolyásoló járvány idején, és ezekről 1710-ben latin nyelvű könyvet is írt. Ezt az „orvosi oktatást” fordította le Perliczi, s nyomattatta ki Budán 1740-ben. Jól tudta azonban, hogy sok megyében egyetlen orvos sem működik, és így a „szegény adózó nép” bajait csak a házi szerek enyhítik, ezért kiadott egy *Medicina pauperum*, azaz „szegények patikája” c. könyvecskét is¹¹. A tehetősebbek persze nemcsak orvost találtak könnyebben maguknak, hanem még kézi gyógyszerárt is tarthattak. Ennek tartalmához s használatához adott tanácsot doktorunk harmadik, 1742-ben kiadott, a *Testi békességre vezető útítárs* c. könyvecskéjében. A 42 oldalas füzet a „kivált a Lossontzi patikában” készített szereket sorolja fel.

Perliczit e három, egészségnevelő, felvilágosító munkája alapján az egészségnevelés története is számon tartja. A pestis elleni küzdelemben való részvételét Bécs is díjazta – 1741-ben nemesi oklevelet és a nevének jelentésére (perlygyöngy) utaló „kagylós” címet kapott Mária Teréziától. 1742-ben a *Természetbúvárok Császári Akadémiája*, közismertebb nevén a híres *Academia Leopoldina* fogadta tagjai közé. Bizonyára ezek az elismerések és a lezajlott pestisjárvány tapasztalatai írták meg a már említett tervezetét az „orvosi iskola” létesítéséről, amelyet, mint láttuk, 1751-ben elutasítottak.

Az 1751-es esztendő más módon is befolyásolta Perliczi életútjának alakulását. Gróf **Grassalkovich Antal** (1694–1771) személyében új főispán került Nógrád vármegye élére. Nem tudni pontosan miért, de a főorvos vitába keveredett a főispánnal. Az idültté vált nézeteltérés odáig fajult, hogy 1754-ben az egykoron a megyei orvos számára épített patikaházat a vármegye eladta Perliczi feje fölül. Perliczi ezek után lemondott hivataláról. A már többször említett kortárs, Weszprémi húsz év múltán így jellemzi a lemondást követő életszakaszt: „...a Losonc mellett fekvő, saját pénzén vett apátfalvi birtokára vonul, és azóta szinte csak magánkezdteleisének él”¹². Weszprémi tekintélyére jellemző, hogy állítását nemcsak „a Szinnyei”, hanem a *Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének* munkatársa – még 2005-ben is – kritikátlanul átvette.¹³ Nos, bármennyire tiszteljük Weszprémit, ez utóbbi állítását több oknál fogva is kétségekkel fogadjuk. 1754-ben Perliczi még csak 49 éves, s mint többgyermekes családapa, aligha engedhette meg magának, hogy csak vesszőparipáinak éljen. Hogy továbbra is orvosként működött, arra nemcsak a budapesti *Országos Levéltárban*, ill. Nógrád megye levéltárában található adat, hanem a Nógráddal szomszédos Hont megye „foghíjas” levéltárában is. Az 1771–72. évi megyei jegyzőkönyv 119. oldalán a Kishonti Kerület (Rimaszombat és környéke) ügyeit tárgyalva található az alábbi határozat: „...az orvosi fizetés kérdésében – mely fizetés a Kerület határozata alapján a helyi seborvosra szállt át – azt határoztuk, hogy ez a fizetés november elsejéig Perliczius orvost illeti meg...”¹⁴. Úgy tűnik, hogy a Kerület nem teljesítette a megyegyűlési határozatot. 1773. december 13-án ugyanis az alábbi bejegyzés került a protokollumba: „Perliczi Dániel orvos ügyében, ti. arról, milyen magatartást tanúsítson a Kis-honti Kerület gyógyításának ügyében, továbbá, amelyben lemond hivataláról, bepanaszolva az alkalmazott patikust: a panaszt orvosolni kell, a folyamodó két éves bérhátralékát meg kell ítélni neki...”.

Ezen általunk felkutatott levéltári adatok alapján tehát bizonyítottan tekinthető, hogy Perliczi idős kora ellenére ellátta a Kis-honti Kerület orvosi teendőit. A legfontosabb bizonyíték azonban az az *Alázatos tervezet a Kis-hont*

vármegyei egészségügy megjobbítása végett, melyet Perliczi 1774. május 20-án, Apátfalván kelezett. A kétoldalas, latin nyelvű tervezetben a tapasztalt orvos arra hívja fel a kishontiak figyelmét, hogy „*föltétlen fizetést kell adni a patikusnak ill. a kerületnek kell a gyógyszerterárat felépítenie*” – ehhez viszont tökélegesen legalább ezer forint szükséges, mert „*a semmiből ugyanis semmi sem lesz*”. Nincs kizárva az sem, hogy Perliczi „keze” volt abban is, hogy 1776-ban végre orvos (Madács Péter) telepedett le a kishonti „fővárosban”, Rimaszombatban.¹⁵

A sors idős korában sem kímélte őt a csapásoktól. 1768. január 25-én így panaszkodik Weszpréminek: Anna Katalin (felesége), akivel „*egész 33 esztendeig, 2 hónapig (!) és 24 napig istenes házasságban éltem, 7 gyermeket neveltem, melyek közül mindazonáltal, feleségem 1764 (-ben), 3 fiú és 2 leány örök életre előre mentek, úgyhogy azokból csak 2 leány még életben vagyon*”.¹⁶ Az említettek közül a legnagyobb csapás 1761. december 2-án érte, amikor szépreményű, a jogi pályát sikeresen megkezdő 26 éves **Károly** fia „májgyulladásban” elhunyt. A sorscsapások ellenére szellemi frissességét és publikálási kedvét magas koráig megőrizte. 1773-ban az első magyar(országi) tudományos lap, a bécsi *Allergnädigst privilegierte Anzeigen* hasábjain, debreceni barátjával, Weszprémivel vitázva, a növény arany elvileg lehetséges voltát bizonygatta.¹⁷ Talán a még két kiskorú lány nevelése érdekében nősült meg újra. Az új feleség, **Okolicsányi János** özvegye, **Pongrácz Erzsébet** révén került újra fiú, **ifj. Okolicsányi János** a családba. Sajnos, az új családtagok nemigen ismerték fel Perliczi igazi értékét. A családfeje 1778. április 28-án bekövetkezett halála után ugyanis könyvtárát elkótyavetyélték. Szétszóródott kéziratai közül semmi sem került elő. Különösen hiányzik a *Sacra Themidos Hungariae...* (Magyarország Themisének titka...) c. kézirat, amely – ha megjelenik – az első törvényszéki orvostani könyv lett volna Magyarországon.

Jeles elődöm s példaképem, **Duka Zólyomi Norbert** ezt tanácsolta Perliczivel kapcsolatban: „*Ha igazságot akarunk szolgáltatni a 18. századi Magyarországon ezen érdekes polihisztorának, nem egyes műveiben kell keresnünk jelentőségét, ahogy eddig általában a szakirodalomban szokás volt, hanem egész életművében, magatartásában*”¹⁸. Perliczi az elsők közt mondta ki: a gyógyítás egyik feltétele, hogy az orvos jól ismerje azt a környezetet, ahol betegek élnek, és értse annak nyelvét is! A külföldi karrier lehetőségét – Wittenbergbe hívták őt egyetemi oktatónak – feladva, visszajött „*ezen tudományokat nem esmerő, becsülni sem tudó hazájába*” és ami még tiszteletreméltóbb magatartásában, itthon is maradt. Tervezeteivel, könyveivel hozzájárult ahhoz, hogy hazája, s ezen belül szűkebb pátriája, a Palócföld „ismerni és becsülni” kezdje a tudást.

JEGYZETEK

¹ Antall – R. Harkó – Vida 1969.

² Schultheisz 1969. 24.

³ Szelestei 1978. 421.

⁴ Weszprémi 1774/1960. 266–277.

⁵ Kiss 2006. 74.

⁶ A Kr. e. 460 és 377 (?) között élt ógörög orvost a medicina atyjának tekintik – nevét leginkább az orvossá avatáskor letett fogadalom („hipokratészi eskü”) örzi, ill. az a szokás, hogy bizonyos nemzet nagy orvosait hozzá hasonlítják. Ismerjük az angol (Sydenham), a holland (Foreest), svájci (Wepfer) stb. nemzeti Hippokratészt. A hasonlítás, értékelés viszont szubjektív dolog, így előfordulhatott, hogy amíg egyesek Mollert, addig mások Benkő Sámuel (1743–1825), Borsod vármegye főorvosát tartották a „magyar Hippokratésznek”.

⁷ Duka Zólyomi 1976.

⁸ 1998-ban a Szlovák Gyógyszerész Kamara szlovák nyelvű táblát helyezett el az egykori Perliczi-gyógyszertár falára.

⁹ Bartunek 124.

¹⁰ Reiter 1986. 590–591.

¹¹ A 29 oldalas kis kötet 2005-ben Balassagyarmaton reprintként újra megjelent az „Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból” sorozat 49. köteteként – dr. Grabarits István kísérőtanulmányával.

¹² Weszprémi 1774/1960. 269.

¹³ Perjámosi 2005.

¹⁴ Az eredeti latin nyelvű szöveg magyarításáért ezúttal is köszönetet mondok a budapesti Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár igazgatójának, Magyar László Andrásnak.

¹⁵ Kiss 2005. 17.

¹⁶ Szelestei 1978. 415.

¹⁷ Magyar László András 2010. 152–3.

¹⁸ Duka Zólyomi 1978. 854.

IRODALOM

Antall József – R. Harkó Viola – Vida Tivadar

1969: Perlitzi tervezete orvosi és sebészeti főiskola létesítésére. Orvostörténeti Közlemények (Comm. Hist. Artis Med.) 51–53. kötet, Budapest, 261–271.

Bartunek, Anton

2001: Osobnosti slovenského lekárnictva. Martin, 124–128.

Duka-Zólyomi Norbert

1976: Neuhold János Jakab. Orvosi Hetilap (Budapest), 117. évf., 32. sz., 1951–1952.

1978: Perliczy János Dániel. Orvosi Hetilap (Budapest), 119. évf., 14. sz., 852–854.

Kiss László

2005: Nem csak Nógrádban érdemel tiszteletet – Perlitzi János Dániel (1705–1778). Honti Lapok (Ipolyság), 10. sz.

2006: „Vicit tamen amor patriae...” 300 éve született a szülőföldhöz ragaszkodás példaképe: Perliczy János Dániel. Irodalmi Szemle (Pozsony), XLIX. évf., 2. szám, 74–81. (Újraközlés: Orvosképzésünk megálmodója: Perliczy János Dániel. In: Kiss László: Az orvostudomány felvidéki történetéből. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Pilisscaba, 2010. 11–21.)

Magyar László András

2010: Az aranyoszlop legendája. in: Három orvostörténész köszöntése. Tanulmánykötet Birtalan Győző, Karasszon Dénes és Szállási Árpád tiszteletére. Budapest, 149–155.

Perjámosi Sándor

2005: Egy tizenharmadik századi polihisztor. Új Szó (Pozsony), 2005. november 11. (Gondolat c. mellékletben)

Reiter László

1986: Perliczy János Dániel (1705–1778), a nógrádi physicus. Orvosi Hetilap (Budapest), 127. évf., 10. sz., 590–591.

Schultheisz Emil

1969: A hazai orvosképzés története a nagyszombati orvosi kar felállításáig. Orvostörténeti Közlemények (Comm. Hist. Artis Med) 51–53. kötet, Budapest, 17–33.

Szelestei N. László

1978: 18. századi tudós-világ I. Perliczy János Dániel (1705–1778). Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 407–437.

Weszprémi István

1774/1960: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Első száz. (Fordította: Kóvári Aladár), Budapest, Medicina Könyvkiadó

Merényi-Metzger Gábor

Csernus Emánuel születése

Az alábbi rövid írásban a Pesten, 1849. október 24-én kivégzett kőkeszi **Csernus** – vagy másképpen írva: **Csernyus – Emánuel**¹, pontosabban az ő születési adatairól szeretnék szót ejteni.

A régebbi², de még a legújabb magyar életrajzi lexikon³ szerint is „**Csernus Menyhért**” ismeretlen helyen, 1808-ban született. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc vértanúiról megjelent legfrissebb életrajzgyűjtemény ellenben már azt közli, hogy „**Csernyus Emmánuel**” a Gömör vármegyei Licén (ma a szlovákiai Licince), 1806-ban, vagy 1808-ban, kőkeszi **Csernus László** fiaként látta meg a napvilágot.⁴

Nos, ez utóbbi irodalmi forrás alapján próbáltam megkeresni e magyar vértanú keresztelési anyakönyvi bejegyzését. Kutatásomat siker koronázta, és a *Kassai Állami Levéltár* őrizetében megtaláltam a keresett dokumentumot.⁵ Az eredetileg latin nyelvű anyakönyvi bejegyzés a következő adatokat tartalmazza:

Keresztelési dátuma: [1805.] *augusztus 9.*
 Születési helye: [Lice]
 Neve: *Emánuel Placid*
 Vallása: [Római katolikus]
 Neme: [Fiú]
 Törvényessége: [Törvényes]
 Szülei: *Tekintetes Csernus László úr*
 [és] *tekintetes Máriássy Terézia úrnő*
 Keresztszülei: *Csernus András [és] Mária*
 Keresztelő: *Kováts Mihály [plébános]*

'48-asok emlékműve

Summa summarum, Csernus Emánuel – vagy másképpen Manó, de semmiképpen sem Menyhért – Placid tehát valóban a Gömör vármegyei Licén, kőkeszi Csernus László és márkus- és batizfalvi **Máriássy Terézia** fiaként látta meg a napvilágot, de nem 1806-ban, vagy 1808-ban, hanem az 1805. év augusztus havának a legelején. A keresztség szentségét pedig a helyi – azóta már lebontott és helyére 1829-ben épített⁶ – Szent Miklós plébániatemplomban, 1805. augusztus 9-én szolgáltatták ki a számára.

A fellelt forrás alapján tehát át lehet majd írni, illetve korrigálni lehet a lexikonok és egyéb, az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc történetével foglalkozó szakönyvek Csernus Emánuelre vonatkozó részét.

Végezetül szeretném megemlíteni, hogy a kőkeszi nemesi előnevet viselő Csernus (Csernyus) család – mely familia 1662. február 4-én kapott címeres nemeslevelet **I. Lipót** királytól – Hont vármegyéből származott, és Emánuel nagyapjának, **Antal**nak, a **Koháry**-uradalom ügyészének a személyében költözött át Gömör vármegyébe.⁷

JEGYZETEK

¹ Jogász. 1840-től a Magyar Királyi Udvari Kamara tanácsosa. 1848 tavaszától a Pénzügyminisztérium miniszteri tanácsosa. Rokonszenvezett a forradalommal és a szabadságharcral, de nem játszott benne jelentős szerepet. A szabadságharc bukását követő megtorlás során – nevük hasonlósága folytán – Haynau összetévesztette Kossuth Lajos titkárával, Csernátony Lajossal. Ezért elfogták, haditörvényszék elé állították, halálra ítélték és a pesti Újépület mögött – báró Perényi Zsigmonddal, a felsőház elnökével és Szacsavay Imrével, a képviselőház jegyzőjével együtt – felakasztották.

² Révai, V. köt., 71.; Kenyeres 1967.; etc.

³ Markó 2001. 1142.

⁴ Hermann 2007. 262.

⁵ Št. archív v Košiciach. Inv. č. 445., zv. 1., str. 30.

⁶ Diós 2002. 849.

⁷ Nagy Iván 1858. 148–149.; Forgón Mihály 1909. 156–157.

IRODALOM

Révai Nagy Lexikona. V. köt. Budapest, 1912. 71.

Diós István (főszerk.)

2002: Magyar Katolikus Lexikon. VII. köt. Budapest

Forgón Mihály

1909: Gömör-Kishont vármegye nemes családjai. Kolozsvár

Hermann Róbert (szerk.)

2007: Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Budapest

Kenyeres Ágnes (főszerk.)

1967: Magyar Életrajzi Lexikon. I. köt. Budapest

Markó László (főszerk.)

2001: Új Magyar Életrajzi Lexikon. Budapest

Nagy Iván

1858: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. III. köt. Pest

Štátny archív v Košiciach. Zbierka cirkevných matrik. Rímsko-katolícky farský úrad Licince. Matrika narodených. Inv. č. 445., zv. 1., str. 30.

Motesiky Árpád

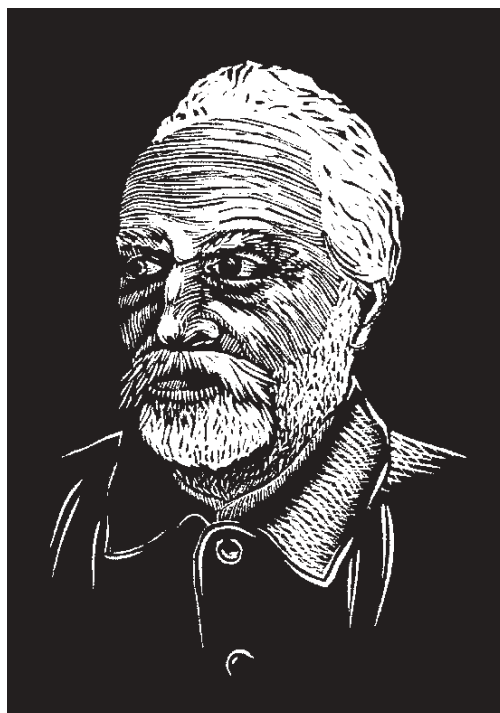
Emlékezés az ebtenyészítő, vadászíró Hanvay Zoltánra

Hanva neve **Tompa Mihály** költő, református lelkész révén vonult be a köztudatba. Ott születtek a papköltő legszebb, szívet lelket melengető versei. Ámde gömri barátaimtól pozsonyi diákkoromban arról is hallottam, hogy nagyon szépek voltak a hanvai lányok. Az egri pasa 1676-ban onnan akart szakajtani magának háremébe egy szépséges virágot. A vármegye és a hanvaiak azonban nem mutattak hajlandóságot a basa kérelmének teljesítésére. Küldöttséget menesztettek Egerbe, hogy kivédjék a basa óhaját. A legenda szerint sikerrel jártak, mert a basa elállt szándékától. De csak látszólag, mert azt gondolták: ha nem megy szép szóval – török szokás szerint – akkor majd rabolnak maguknak lányokat. Ezt azonban a magyarok is jól tudták, és attól az időtől kezdve a hanvai lányok és asszonyok férfiruhát, azaz nadrágot viseltek, hogy elkerüljék a törökök próbálkozásait, megtévesszék a kontyosokat. A férfiruha viselése olyannyira elterjedt a gömri faluban, hogy később a megyei rendeknek kellett eltüntetni az asszonyokat és leányokat a férfiakra jellemző viselettől.

A község birtokosai **Hanvay** és a **Darvas** családok voltak. A falu szívében álló Hanvay-kúriát park és vadaskert vette körül. Ott született 1840. június 12-én **Hanvay Károly** gömri főszolgabíró és főpénztárnok, valamint felesége, **Bornemissza Apollónia** fia, **Hanvay Zoltán**, a későbbi „hanvai remete”.

Iskoláit Késmárkon végezte, jogot és teológiát Sárospatakon hallgatott. A természet szeretetét és a vadászatot édesapjától örökölte. A református papköltő, Tompa Mihály a tudományok elsajátításában, mint a falu lelkipásztora, példaképpül szolgált. Hanvay ifjúkorában sokat utazott. Megfordult Európa minden jelentősebb országában (Belgium, Franciaország, Németország, Anglia), és nemcsak az adott ország vadászatára, ebtenyészésére, s annak szervezésére fordította figyelmét, hanem tanulmányozta a társadalmi helyzetet, gazdasági állapotokat, valamint az emberek életmódját is. Tapasztalatait, ismereteit nem rejtette véka alá, írásaival gyakran találkozhattak az olvasók a korabeli vadászlapokban.

A régi világ vadászirodalmának daliás korszakát a XIX. század második fertályától számíthatjuk. Csak a Felvidéken legalább féltucatnyi író tartunk számon, akik gyarapították a vadásznyelvet és a felvidéki szellemiséget. Nemcsak szakmai írások születtek, hanem mind a mai napig helytálló irodalmi alkotások, novellák, elbeszélések és vadászversek láttak napvilágot. A dicsőséges korszak átnyúlik a XX. századba is. Néhány jelentősebb szerző neve óhatatlanul idekívánkozik: **Andrássy Manó**, **Apponyi Henrik**, **Forgách Károly**, **Illés Nándor**, **Mátray Gyula**, **Nozdroviczky Lajos**, **Jurin Vidor**, **Bethlenfalvy Ernő**, **Thuróczy Tibor** és **Hanvay Zoltán**. Lehet vitatni, hogy a felsoroltak a vadászirodalom melyik ágát képviselték, de valamennyiük fő erénye abban rejlett, hogy érdekesen és érthetően írtak, szakmai dolgozataik mind a mai napig érvényesek és időtállóak.

Hanvay Zoltán

Most azonban Hanvay Zoltánról van szó, akit több szempontból is érdemes figyelemmel kísérni. Adva van a nemes, közéleti ember, aztán a vadász, a kinológus és nem utolsó sorban az író, a vadásztörténetek megörökítője. Hanvay Zoltánnak utóbbi minőségében három könyve jelent meg, a következők: *Az angol vizsla és ezzel összekötve a fájbeli tiszta tenyésztés* (Bp., 1883), *Forgácsok* (Rimaszombat, 1916), *Sport-szilánkok a vadászat, természetrajz és vizslászat köréből* (Bp., 1891.)

Hanvay Zoltán körültekintően és pontosan fogalmaz, ám műveiben rengeteg az idegen – latin, angol, német – kifejezés, ami nemcsak a szakmai írásaira vonatkozik, hanem a vadászati és természetrajzi írásokra is. Írásaiból nem hiányzik az önirónia, az őszinteség sem. A lengyelországi német barátjánál, **Wallenberg**nél zajlott ebédre így fogalmazott: *„Ebédre leves után jó angol vesepecsenye jött. Magyar szokás szerint körülhordozták másodszer is. Azután egy könnyű tészta s feketekávé... Estve a báróné praesidiált (= elnökölt). S a vacsora kezdődött... tejbe gombóta levessel. Gondoltam, délben éhen maradván – jó lesz magunkat biztosítani, s megdupláztam. Ezt látva, a háziúr kérdé: »talán nem volt délben étvágya? Miért ett hát oly keveset?« »Hát, válaszoltam mosolygva, tudtam, hogy önök okosabban élnek, de hát egy meghívott ebédnél mégis számítottam négy ételre.«*

Hanem gombóta után jött még egy sült. Ily okosan él a német úr; s nem rontja magát úgy mint mi, százféle jóval, annyira, hogy azután Karlsbad (= karlsbadi só) se segíthessen.»

Vitathatatlan, hogy Hanvay Zoltán szövegeit idegen szavak szótára, vagy latin szótár nélkül nehéz megérteni,

Hanvay Zoltán importált telivér pointerjei

ámde vitathatatlan, hogy művelt elme gondolatait őrzik a sorok. Nekem olvasás közben az is eszembe jut, hogy azokat gömöri, nemes lelkű vadászember írta.

Valamelyik életrajzában azt olvastam, hogy „szenvedélyes” vadász volt. Édesapjának jelentős birtokai voltak, amelyeknek gazdaságos kihasználásához nemcsak a gabonafélék és a kapásnövények betakarítása tartozott, hanem a vadászat is. A vadászat is bizonyos pénzforrást jelentett a gazda számára, amit aztán a vad nevelésére, vadvédelemre fordíthatott. Így hát Hanvay Zoltán már zsenge gyermekkorában belekóstolt a vadászatba, lovaglásba, a régi szokások és hagyományok szerint. Vadászati szenvedélyét sosem vitte túlzásba, amit a lőjegyzéke is bizonyít. *Egy igen szerény lőjegyzék* címen bocsátotta közre vadászati eredményeit. Íme:

1. Zerge	1
2. Ózbak	16
3. Vaddisznó	1
4. Őzsuta	4
5. Nyúl	881
6. Siketfajd	1
7. Császármadár	3
8. Fogoly	412
9. Fűrj	1.513
10. Haris	162
11. Vadlúd	4
12. Vadkacsa	393
13. Gojzer (Póling)	4
14. Erdei szalonka	229
15. Mocsári szalonka	54
16. Bibic	49
17. Tengeri galamb	1
18. Vadgalamb	16
19. Róka	21
20. Vadmacska	1
21. Sas	6
22. Kánya	5
23. Bagoly	10
24. Északsarki sirály	1
25. Sirály	1
26. Gém	1
27. Arany lilé	2
28. Tyúkász ölyv	1
Összesen:	3.793

„A fenti lőjegyzék, huszonöt év kimutatása, nagyon is szerény eredmény.” – jegyzi meg Hanvay – „tekintettel a vadszegény vidékre”...

A mai, kései gömöri utódok elmondhatják, hogy Hanvay Zoltán sikerei óta megváltozott a vadászat, a vadállomány arculata, összetétele. Egyes vadfajok száma Gömörben is megcsappant, majdnem a kipusztulás szélére jutott. Egykoron gazdag nyúlállományának csak a híre maradt, fogolyról alig tudunk, és fűrjről, harisról már csak a tankönyvekben olvashatunk. Viszont elszaporodott a vaddisznó, van szarvas, és az őzállomány is izmosabb lett. Akad fácán is, ami Hanvay lőjegyzékében nem szerepel! Szalonkából és vadkacsából is kevesebb kerül ma terítékre. A ragadozómadarakat pedig védi a vadásztörvény. A rókát ugyan tűzzel-vassal irtják azóta is, de „Vuk, nemzetségét” apasztani ugyan lehet, kiirtani sosem tudjuk, nem is akarjuk...

A legendás vadászidőkhöz tartoznak a vadaskertek. Hanvay Zoltán is megkísérelte a fogoly tenyésztését lucsvinai, bérelt vadászterületén. Nem sok sikerrel járt, sőt, csalódnia kellett, mert a tátrai hegyóriások tövében fekvő, Poprádhoz közeli vidék nem kedvezett a fogolynak. Lakonikusan jegyzi fel egyik írásában:

„Szomorúan szól az ének, bús a vadász élete. Kedélyem savanyodik; lábam – podegrásodik (= köszvényesedik); vadállományunk fogy; meggyünk csendesen lefelé.

No, de felmarad jövőre egy vékony pókhálószállból fonott remény!”

Ez a remény – Hanvay Zoltán számára – minden bizonnyal az ebtenyésztés terén elért eredményei és sikerei voltak.

Európa szerte híres volt a hanvai pointerekkel. Hanvay Zoltán a pointerek, angol vizslák tenyésztése mellett tette le a voksot. Büszkén és meggyőződéssel vallotta: „Készségvonhatatlan az, hogy egy tenyészállat – bár mily fényes legyen karrierje – a legnagyobb dicsőséget utódjai eredményében mutatja.”

Hanvay Zoltánt a Felvidék valaha élt legnagyobb ebtenyésztőjének tartom. A hanvai pointer kennelben tenyésztett és nevelt pointer kölykök száma 1879 augusztusától 1891 áprilisának végéig 157. Ezek 44 tenyészanyától, vagyis szukától származtak, ami nem rossz átlag, mert előfordult, hogy egyetlen kölyköt tudtak csak felnevelni. Például 1884 novemberében a *Devon* nevű szuka csak egyetlen kölyköt hozott a világra. A *Qucen* névre hallgató kölyök aztán **ifj. Tóth Vilmos**hoz került Nyitraivánkára. Qucen kiváló munkát végzett a fogoly- és nyúl vadászatokon, végig a Zoboralján, s nem hiányzott a gimesi gróf **Forgách Károly** vadászatairól sem. A kölyköket 8–10 hetes korukban adták el, darabját 50 forintért, nemre való tekintet nélkül. A hanvai tenyészkanok csak kifogástalanul igazolható teliverpointer szukákkal, 100 forintért fedeztettek.

A kései utódokat, ebtenyésztőket bizonyára érdekli, mennyibe került egy tenyészszuka? Dr. **Pelech János** dobsinai orvos írta a *Vadászlap* 1884. évfolyamának valamelyik számában Hanvay Zoltán kedvenc Sykójáról. „Syke, s ezt tulajdonosának tudta nélkül áruljuk el, 150 font sterlingért került egy éves korában Hanvára, s ha

jól értesültem, Porosz-Sziléziában 5.000 márkát kínáltak érte. De ez árat tulajdonosa refősírozta" (= visszautasította).

Hanvay Zoltán egyike volt a Magyar vadászbíróvá létréhozását szorgalmazóknak, alapítója és alelnöke a Magyar vizsla-versenyegyesületnek, és anyagilag is támogatta az Országos Magyar Vadászati Védegyletet...

Sykevel részt vett jeles versenyeken és kiállításokon, küllembeli vizsgákon is. Ámde leginkább annak tudott örülni, ha pointere jó munkát végzett vadászterületén. Idézetünk is erről tanúskodik: „Sohasem felejttem el, midőn egyszer Lénárdfalván kimentünk Madarász Pál barátommal. Ismerve e sík, kopár területet, Syket szabadjárára bocsátottam. Óriási gyorsasággal száguldott idestova. Barátom, ki még soha sem látott telivért, gúnymosollyal kísértte; míg végre, talán 500 méter lépésre Syke bámulatos szépen áll; oda sétáltunk, s egy felrebbenő fűrjet barátom szépen eldupláz. Hát mindig ilyen messze jár e dög? kérdé. Közel lévén egy csalitos, Syket rövide fogom. Rövid vártatva áll, s barátom lelő egy foglyot; egyúttal keresi Syket. Nézz a földre, mondom, s barátom ott látja a csalitban hasalni, s utána szépen tovább csinálni munkáját. E perctől fogva barátom a szó szoros értelmében kalaplevéve kísértte Syket...”

Messzemenőleg sem mondtunk el mindent a vizslásztól és merítettük ki a témakört, amelyet Hanvay Zoltán oly lelkesedéssel kedvelt és szeretett. A vizslászt mellett imígyen szólt. „Szerintem a vadászat nemei között egyetlen egy sem bír annyi költői bájjal – annyi ártatlan élvezetet egy sem nyújt, mint a midőn egy nemesvérű, jól vezetett vizsla, fékezve magas temperamentumát, bámulatos attitűdökben (= magatartás, viselkedés), mintegy hódolatul rakja le ura labai elé minden tehetségét, – nem szolgálva még szenvedélye sem gátul, arra nézve, hogy önmagát megtagadva, csupán urának éljen és szolgáljon.”

Annyi bizonyos, hogy a vizslákról beszélni és írni sosem elég, mert egy vizsla tanítása – legyen az pointer, németvagy magyar vizsla –, a vele való munka, esetleg séta a vizslával, fegyver nélkül is gyönyörűség és élvezet gazdája számára...

Dr. Mihályfalusi Forgon Mihály sziszifuszi munkával megírta *Gömör-Kishont vármegye nemes családdai* című vaskos könyvét, amelyet a somorjai Méry Ratio 1997-ben, örömmünkre, ismét kiadott. Természetesen, a kötetben szerepel Hanvay Zoltán – az ősrégi Hanva nemzetségből, a hanvai ágából származó – családja is. Szó esik ebben a Hanvay családról, Hanvay Zoltánról is. Az alábbiakat olvashatjuk: „Az újabb korban Hanvay Károly gömöri főszolgabíró és főpénztárnok. Fia, Hanvay Zoltán, a „hanvai remete”, kinek mély gondolkodásra valló politikai és társadalomtudományi értekezései jelentek meg. A kynológia terén pedig nemcsak hazánkban legelső tekintély, hanem külföldön is ismert író, akinek e körben sok jeles műve látott már napvilágot...”

Ettől szebben, tömörebben és velősebben aligha fogalmazott valaki is a „hanvai remetéről” kortársai közül. Am

a nemes mégis megsértődött. Fogta magát, és teljes hadifelszerelésben nekiment a gömöri nemesekről szóló könyv ifjú szerzőjének. Hanvay Zoltán köztudottan humánus és kiegyensúlyozott ember volt, Tompa Mihály barátságát is élvezte, de kapcsolatot tartott Arany Jánossal, Kazinczy Gáborral, Szemere Miklóssal és korának más, neves közéleti személyiségeivel, politikusaival. Mindezek ismeretében nem tudni, hogy mi váltotta ki Hanvay Zoltán felháborodását. Akkortájt már Hanvay teljesen visszavonult – fia halála után, 1890-től – és élte a „hanvai remete” életét. Miután a könyv eljutott hozzá, nyílt levél jelentetett meg füzet formában, *Hanva-nemzetség* címmel. Mondandóját nagyon udvariasan kezdte: „Igen tisztelt uramöcsém! Köszönettel vettem és nagy érdeklődő figyelemmel lapozgattam derek és elismerést érdemlő művét...” Eddig minden stimmel, de olvassunk tovább: „Meghajlom az Ön buzgalma előtt, honorálom érdemét, de bocsásson meg, kedves öcsém, én már csak fiatal koránál fogva is előre tartottam attól, hogy nagy buzgalmában kevesebbet fog törődni a kellőnél a »nonum prematur annum«-mal (= hagyjuk érni a művet). És csakugyan ez az oka annak, hogy különkül értékes művében elvéve tévedések fordulnak elő.”

Mindezeket, no meg a további kifogásokat nem vette jó szívvel az ifjú dr. Forgon Mihály, de mások is a segítségére siettek, és pártját fogták. Mint az a sokszor meddő vitában lenni szokott, visszavágtak, talán egy picit övön alul. Íme: „Annyi bizonyos, hogy dr. Forgon Mihály nem agarászással és alsózással töltötte életének addigi szabad idejét. Egyéni animozitás (= elfogultság) miatt kár az ilyen értékes emberekből ilyen korán kiölni a becsüveget.”

A másik nagykaliberű ellenfél Györffy István volt, a későbbi néprajzkutató. Véleménye szerint a „hanvai remete” sértődöttségének oka az volt, hogy... „A kastélyban lakó nagybirtokos dzsentri mégsem tartotta magát teljesen egyenrangúnak a falusi házakban élő, szegényebb sorsú megyebeli kisnemeseket...”

Nincs szándékomban Hanvay Zoltán fogadatlan prókátora lenni sok-sok év múltán, meg az „egyéni animozitás” gyanúját is elfogadom, de a „hanvai remete” nemcsak alsózott, meg agarászott – agarászni végképp nem agarászott, vizslásztal foglalkozott, a kettő pedig nem ugyanaz –, hanem tett más, jelentős dolgokat is a megye és a magyarság érdekében. Az az állítás sem fedi a valóságot, hogy kastélyban lakott. A falukutatónak illetet volna tudnia, hogy a kastély és a kúria nemcsak építészeti szempontból egymástól eltérő objektum. A kúriában lakó nagybirtokos dzsentri sok-sok szegény embernek adott munkát, megélhetést és kenyeret.

Végezetül Forgon Mihály könyve a vita ellenére egy fikarcnyit sem vesztett értékéből, manapság történelmi alapműnek, kivételesen fontos tanulmánynak tekinthetjük.

Hanvay Zoltánról valamikor a múlt század hatvanas éveinek derekán hallottam először. Különösen Smidth úr, a meleghegyi erdész – már a nyugdíjas kor mesgyéin járt – mesélt sokat róla, remek vadászkutyáit dicsérte.

Történt aztán, hogy eljutottam Hanvára is. Hatvannyolc nyarán – még a szovjet invázió előtt –, felnyitották Tompa Mihály sírboltját, halálának 100. évfordulóján. A fiatalabb kedvéért a „sírbontással” kapcsolatban annyit, hogy a szóbeszéd szerint a költővel eltemettek valamilyen titokzatos könyvet, végrendeletet, de végül is azon a bizonyos nyári vasárnapon csalódottan tért haza a Hanvára zarándokolt tömeg, mert a sírban nem találtak semmit, ami a jövőről szól volna.

Kérésemre kísérőim megmutatták a Hanvay család kúriáját, ami bizony a körülötte lévő rendetlenséggel nem jó benyomást tett rám. Nem éreztem a „hanvai remete” szellemiségének légkörét, hangulatát, a róla szóló legendák üzenetét.

Ám volt Hanvára visszatérés, de jóval később, 1995 telén a *Hét* c. (azóta megszűnt) képes hetilapunk riportereként kerültem Hanvay Zoltán szülőfalujába. Tél volt, de csak hófoltok jeleztek az évszak nyomait. A parókia felé vettük utunkat, és **Erdélyi Géza** református lelkész-tanárt – későbbi püspök urat – kerestük, de nem volt otthon. Tanári feladatai Prágába szőlítették, akkor még ott folyt a református papok képzése. A parókiától csak néhány lépésre van a templom és a temető. A templomkert bejárata előtt Tompa Mihály mellszobra áll, bent a kerítés túlsó oldalán magasba szökkenő emlékoszlop jelöli a költő sírját.

A templom körüli temetőben ugyan – alapos „búvárkodás” után – rábukkantam néhány Hanvay-leszármazott sírjára, de a Hanvay Zoltán földi maradványait őrző sírbolt nem volt közöttük. A kutatásban nem adtam fel a reményt és a gömöri népművész, fafaragó **Igo Aladár** portája felé indultam. A házigazda szívélyesen fogadott, és miután előadtam csalódásomat, hogy a temetőben nem találtam a híres vadász sírját, a népművész mosolyogva hellyel kínálta. A másik szobában **László** fia festegetett, éppen egy befejezés előtt álló vadászképen végezte az utolsó ecsetvonásokat. Az asztalon háziszalonna és friss kenyér illatozott, sőt hamarosan feketekávé is került az asztalra.

– Szóval Hanvay Zoltán sírját keresi? – kérdezte Igo Aladár a gömöri ember kíváncsiságával, jellegzetes tájszólásával.

– Tüvé tettem a temetőt, megnéztem minden régi sírt, találtam Hanvay-családok emlékére állított oszlopokat, de egyik sem volt a Hanvay Zoltáné – mondtam rezignáltnan.

– Hát ez az, téves úton haladt, mert a Hanvay-család kriptája itt van a kertünk alatt – mondta huncutkásan a népművész.

A meglepetéstől nem tudtam megszólalni, a következő pillanatban a legszívesebben indultam volna. Ám házigazdám méltóságos nyugalma lecsillapított, és egyúttal arra intett, hogy nem szabad elkapkodni a dolgokat.

– Tudják, hogy Hanvay Zoltán nagy kutyatenyésztő volt? – törtem meg a csendet, miközben vágtam a friss kenyérből és a csábító szalonnából.

– Én még nem éltem akkor, de a kutyaházakra, a téglából felépített ólakra emlékszem, a kúria kertjében voltak, a szövetkezetesek szedték szét, miután építkezni kezdtek. Édesapám sokat mesélt a híres vadászkutyákról, és Hanvay földesúrról is. Nagyon jó ember volt. Fiatal korában alig

volt itthon, de ha hazajött, akkor sokat volt együtt Tompa Mihállal, a költővel. A kutyákat egy **Péter** nevű ember hordta fürdetni nyáron a Sajóra. Gyakorlatozott velük. Néha szabadon engedte őket a kúria körüli parkban, de kijártak gyakorlatozni a határba is – hangzott a kimerítő válasz.

– Mi történt a vadász trófeáival, könyveivel és a kúria falait díszítő képekkel? – folytattam a beszélgetést.

– A második világháború alatt oroszok szállták meg a falut. A könyveket, képeket, sőt a bútorokat is kidobálták az ablakokon és elégették. Világosan emlékszem, hiszen a háború alatt már serdülő legényke voltam, hogy a képeket, olajfestményeket szuronyos puskával az udvaron átdöfte az orosz katona, és megforgatta benne a szuronyát. Voltak a faluból, akiknek sikerült megmenteniük a festményekből és könyvekből, de azokról aztán nem szóltak senkinek. A nemesi kúria is mállásnak indult a háború után, a szép park is tönkre ment – mondta Igo Aladár a múltba mélázó tekintettel.

A fafaragóval kellemesen telt az idő, remek beszélgető partner, áttekintése van mindenről. Beszélte arról is, hogy Hanvay Zoltán fia nagyon fiatalon halt meg. Lányai közül az egyik Magyarországra ment férjhez, a másik a gömöri Vály-völgyi községek egyikébe költözött párjával. Talán már az utódjaik sem élnek, semmi közelebbit nem tudni róluk.

Miután búcsút vettem az Igo családtól, elindultam a Hanvay-kúria mellett vezető úton Hanvay Zoltán sírja felé. Valóban ott volt Igo Aladár szerűskertje mögött, de egy mély, vízmosta árok miatt nem tudtam a közelébe jutni. Egy picit sajnáltam, hogy nem tudtam feljegyezni a kopár fák között magasodó obeliszken lévő írásokat, születési évszámokat, neveket. Kissé javított kedvemen, hogy a kúriát tatarozták, noha a tél közepén szüneteltek a munkálatok. A Hanvay család megszépült sasfészke a falu és a gömöriek büszkesége lehet.

Hanvay Zoltán imádta a természetet. Gyönyörrel töltötte el lelkét a havasi lég és fenyő illata, vagy a magas hegyek ormainak csillogása, amikor a zergék csapásain cserkelt. Láta a Tátrában felkelni a Napot, de igazi hajnalhasadás volt számára, amikor a mezőn megszólalt a pacsirta, csirregett a fogoly, harisolt a haris és hápogtak a récék a Sajó vizén. Egyszóval üzemelt a gömöri természet. Örült, és élvezte a Nap melegét, amely pezsgő életre buzdította a vadon élő állatokat. Agg korában is, mint jó kertész, hatni, gyarapítani, alkotni akart, és arra buzdította a gömöri vadászokat is. Szép őszi napon, 1922. október 5-én távozott el az örök vadászmezőkre.

*

Hanvay Zoltán

Egy szép nap a gömöri magas hegyekben

1879. augusztus 20-án a nyustyai olvasztónál nyolc úrvadásznak volt találkozója, hogy onnan részint a rimamurányvölgyi vasműegyesület 36.000 holdnyi példásan kezelt erdősegeit megvizsgálja, részint pedig Dianának hódoljon.

Fel a zólyomi határig, hol a kamara végtelen erdőségei Zólyom s Liptó megyére dűlnek; főispánunk, a polgári és sportman érdemekben egyaránt gazdag **Fáy Gusztáv**, saját birtokával a fenti erővel mintegy 40.000 holdnyi revírjében, hol az erdőkultúra példányszerűsége mellett a természetben nevezett vadász úr által harminc évi gondos ápolás s tenyésztés folytán teremtett oly vadállományban gyönyörködünk, mely úgy számában, mint változatosságra ritkítja párját, holott ezelőtt az őzállomány 0 volt, ez ma csak a szelczei 8.000 holdas revírben a 300-at felülhaladja, hol a siket- és nyirfajd mellett bőven tenyészik a császármadár, legutóbbi időben pedig a szarvas is szaporodik, s hol a kamara területéről a mackó is átlátogat vendég gyanánt, hol az aethericus lég, a kedves fenyőillat, a páratlan víz, a gránitkőzet e végtelen becsű nedűje mellett a habár vad, de annál regényesebb kilátás a központi Kárpátokra, a Királyhegyre s Kakasra, a murányi hegyekre megtanít arra, hogy a költő Gömört százbércű helyett bátran nevezhette volna ezerbércűnek; ott néhány napot tölteni akkor is élvezet lenne, ha a vadászhevély nem felejtetné el az emberrel, hogy az örökös hegymászás egyaránt igénybe veszi a tüdőt s inakat.

Habár a valódi vadász s a kényelem nem éppen szükségképp együtt jár fogalom is, mindazonáltal a kultúrállam fia nem nehezelt azért, ha nagy fáradtsága után egyszerű bár, de csinos vadászlak, barátságosan pattogó kandalló és a trois frères provençaux pástétomnál jobban eső gulyás mellett, pompás fenyőágyon hallgathatja végig a vadászki-rándulásoknál csaknem elmaradhatatlan Jaegerlateinnal fűszerezett anecdotákat. Morpheus, az edzett vadász iránt mindig kegyes és még az otthon magamforma álomszák is örömmel szökik fel hajnalhasadtakor a kúrtszóra; hiszen ott van az isteni forrás, mely idegeit megacélozza, s ott a remény, mely oly képeket fest minden jövő óráról elibénk, melyek épp azért, mivel a képzelet eredményei, rendszeren sokkal szebbek a rideg valónál.

Mindezek dacára nem mondhatnám, hogy néha nem bántam volna, a meredek hegyek helyett az én kedves alsó Sajó völgyem szelid lankáin és gyönyörű rétjein sétálhattam volna Lawyerem után, gyönyörködve annak bámulatos tehetségében, de ha láttam, mint megy vadász nesztorunk prototyp alakja előre, mindannyiszor elszégyeneltem magam.

Mint említém, a földadat kettős volt. 4.000 láb magasságig felhágó 36.000 hold erdőt megvizsgálni s vadászni. Ez utóbbi azonban nem lehetvén öncél, az eredmény sem lett az, ami más esetben lett volna. A hajtásokat nem lehetett akként csinálni, amit a vadász óhajtotta volna, akadályozta ebben az igazgató tanácsosi kötelesség. Azonkívül, hol a mackó s agyaras valószínű jelenléte parancsolta, illetőleg tiltotta, nem egy vadat riasztott el az erdőbecslő discursus. A sertevad természetesen még most a táplálékhoz közelebb, az aljakban tanyázik, az őz pedig a hosszú hajtásokat egyáltalán nem tűri. De hogy mennyi van, láthattuk a vackokból, s a tőlünk pár lépésre meg-megálló sutákból. S hogy mily nyugalma van itt a vadnak? Hogy beszédünk dacára az úttól nem távol bakogta el magát egy bak.

Péntek délig egyetlen puskaszó sem zavarta az erdő nyugalmát, midőn azonban a Vepor égbe nyúló sziklateteje alatt, a Varta nevű vadászlakhoz közel, az Oszipok nevű hajtás fele közeledtünk, egy erdei út melletti sárfényekben világosan lenyomva láttuk a medve nyomát. Talán e jel semmibe vétele, talán az erőt vett kétely; talán a múltak tapasztalásai, melyek folytán az előbbi főváltók kezdtek rosszakká válni, okozták, hogy az aljállásokra kerülők jutottak. S ime, a hajtás végén István erdővédre lovagol ki a medve, csendesesen ügetve. A dominus, hallván valamit arról, hogy a sebesen futó vadnak elébe kell lőni, a 10 lépésre cammogó mackóval is úgy lőn, nem léven a sűrű miatt több chanca, illetéknépp nagy lyukat lő az ártatlan levegőbe: a medve pedig ép bőrrel menekül. Negyednap **Fáy Gyula**, a vadászór derék edzett sportsman fia húz le expressszel egy szép bakot.

Igy értünk az ötödik, utolsó naphoz. E napra medve lesz jelezve, mely a lehotai Bukovinkában szokta a málnázó gyermekeket bődülésével riasztgatni s a fáma szerint óriás példány. E napon, az aljakhoz közeledvén, disznóra is volt kilátásunk.

Mindjárt az első hajtásban sógorom: **Okolicsányi Gáspár** húzott le golyóval egy bakot, melyet óriás agancsa után a sűrűben csapos szarvasnak nézve, már csaknem elbocsátott.

A szomszédos második hajtásban sejtettük a mackót. Nagy remények közt álltunk el. Gyula oly helyre állított el engem, hogy valóban nagy volt a valószínűség, hogy kijön a civilizálatlan fráter.

De a pecér, ki a netalán sebzett vadra egy kopót tartott vezetéken, hajtás közben közelebb rukkol, s a kopó ott vinnyogván: látván, hogy már akar hajtónak mehetek, lehevtem a fűre.

Mindazonáltal, mint dressirozott vadász, nehogy a mások esélyeit is zavarjam, nem mozdultam, de annál nagyobb érdeklődéssel figyeltem. Egy jó óra mulva hallom harmadik szomszédom lövését, s rövid időn belül nyolc lövést. Hajtás után semmi. Kérem az urakat: mi volt? Disznók és malacok. Az első lövést Gáspár sógorom tette. Azután szomszédom: **Dapsy Victor**, kinél különös kézmozgást látva, áttör egy sor malac. Első duplázása után ugyanis lezárta óraláncát s nem bírta fegyverét hirtelen szétnyitni. Gáspár pedig tévedésből kacasöréttel lőtt, s ezzel durrant a rá pofáját kitoló disznóra, mely átlőtt orral s kilőtt szemmel megy tovább, hogy egy kerülőtől megkapja a kegyelemlovést. E közben Dapsy még mindig küzd láncával; végre sikerül, tölt, s elhibáz egy rókát. Ez azután óriási szerencse s pech együtt. Sógorom disznóját hozzák, de egyúttal szól Gyula barátunk expresse a hajtók sorában. Kiváncsiak vagyunk az eredményre, mit Gyula így ad elő: Jöttem a hajtók után. Egyszerre óriás kiabálás: medve, medve! Örömmel közeledtem, egyúttal egy vergődő disznót látok a sűrű fűbe vonszolódni, lövök s elhibázom – de itt hozzák. Konstatálva lőn, hogy az express nem talált, továbbá az, hogy kivévén azt, melyre Dapsy lőtt, több vissza nem tért, valamint azt, hogy ez a sűrűbe visszatérve rögtön nagyot szántott ormányával – biztos

jele a találásnak – átvettem a közzéadó szerepét, miután Dapsy semmi áron sem akarta beösmerni, hogy a disznót meglőtte, bírónak kérvén fel a háziurat. Előadván minden egyes részletet, indítványom ez volt: „Vagy meglőtte Dapsy a disznót, vagy elhibázta, állva, 10 lépésről“. Első esetben nem lővén meg jobban, kérek számára 6-ot, másodikban 12-öt. Kétségen kívül állván, hogy a lövést tőle kapta, háziurunk hat ramáciütéssel felavatta. Gyakran láttam, midőn más lövést magának követelte valaki, de arra még példát nem tudok, hogy a magáét oly makacsan eltagadta volna. Medve sehol nem volt.

Rövid időn belül következett a kétórás utolsó hajtás. Több mint másfél óráig néma csend. Ekkor Gáspár ló egy kocát s hármat akarván löni, a sűrűbe bocsát három malacot. Ezek Dapsyra jönnek ki, ki hibázta s így nekem jutott alkalom egy szép süldőt lelőhetnem. A jobb szárnyon esett szintén egy kan. Bámulatos, mit képes e vad bejárni. A legközelebbi hely, hol kukorica terem: Pongyelok s ez két mér-földnyire van, s minden disznó bensője kukoricával volt tele. Az eredmény tehát összesen: 3 bak, négy öreg disznó s egy süldő s az utolsó hajtásban, két őzbakot kivéve, mind.

Vigan nyujtottunk erre búcsúkezet, s megköszönve a vadászór szíveségét, ki-ki ment hazafelé.

Hanvay Zoltán emlékműve. Igó Aladár alkotása.
Az előtérben Motesíky Árpád

A hetes szám mégis csak szerencsés

Nagy alvás, jó reggeli, aztán őzbakhajtás a Bikarszki Sztadlón, este szalonkavadászat s hajnal előtt újra a kakasokra. Ma én voltam a soros a nagy kakasokra; de oly veszett zivatarban, hogy igaza volt tót kíséromnek: „Uram, ha a kalapján dörögne, se hallhatná meg.“ Láttam a havon egy friss medvenyomot, s egyebet semmit. Ezzel vége volt a kampagnak.

Utána való évben ismét kaptam szíves meghívást. Örömmel mentem. Már akkor kezdett a völgy társadalmilag más képet öltetni. **Marton Rudolf** Rimaszombatba ment törvényszéki elnöknek. **Szontágh Boldizsár** (akinek remek értekezéseért **Csetneky** álnév alatt oly sok köszönettel tartozott a magyar vadász közönség) Dobsinára költözött. A jó öreg **Martiny** bácsi meghalt – **Hornbacher Frigyes** és **Heincz Frigyes**, e pompás vadász cimborák is más vidékre mentek. Hol oly élénk és kedves a társadalmi élet, hol a híres csetneki Pálnapi bálokon azelőtt oly vígan mulatott a vármegye ifjúsága – hol oly vígan szólt a vadászkiáltás s csengett a tiszta barátság pohara – ott már mindenütt csend honol. Sic transit gloria mundi! [= Így múlik el a világ dicsősége] Vagy talán csak a félszázad nyomása láttatja e sorok írójával sötétebbnek a világot? Lehet, hogy így van...

Csetneki barátom azon örömhírral fogadott: „Biztos a kakas“. Igen, tette hozzá a főerdész úr, csak hogy naponta valamivel lejjebb dörög. Két órakor indultam neki a Bikarszki Sztadlónak. – Ki jön velem? – kérdeztem Szontágh Bódit. Rámutat egy ráncosképű bocskoros magyarra, akit csodálatosképen **Pasternáknak** hívtak. Én ezt ételnek se szeretem; de a ravasz pófája meg egyáltalán nem tetszett, s ki is fejeztem gyanúmat Bódi előtt, hogy ez az úr nagy orvvadász lehet. Bódi mosolyogva nyugtatott meg. De azért mégis megkérdeztem, hogy mit adnak a jolsvai **Basikok** egy kakasért? Legfeljebb két forintot, felelt Bódi. No, hát kérlek, mondd meg Pasternáknak, hogyha csak annyira is vezet, hogy egy kappot hallhatok, kap tíz forintot. Ezzel nekiindultam. Nekem oly rossz emlékezőtehetségem van arcokra és nevekre, ami párját ritkítja. De annál erősebb helyi emlékezőtehetségem. Ez arra indít, hogy úgy gondolom, hogy ha van lélekvándorlás és ezzel tökéletesedés – én valaha tökéletlenebb alakban kopó lehettem. Riadva veszem észre jó egy óra után, hogy nem jól megyünk. De hogy értessem meg Paszternák úrral? Ő egy szót se tud magyarul, én pedig éppen annyit tótul. Végre kínosan kinyögöm: „nie dobre igyes!“ [= Nem jól mégy!] Dobre [= Jól!], volt a válasz, a vége pedig az lett, hogy egy másik óra után oda jöttünk vissza, ahonnan elindultunk. Tehát kezdjük újból; de már most én dirigálok. Egy helyen vezetöm egy fára mutat és ennyit mond: „Tsera“ [= Tegnap]. Visszaemlékezvén a főerdész mondására, úgy kombináltam, hogy tegnap ezen dörgött, s indultam lefelé. Egyszerre egy jeges kövön kisiklik a lábam alólam, belekapaszkodom egy fenyőgallyba – az elreccsen, én pedig beleesem ballábammal s ülőrészemmel egy hófúvásba. Már előbb hallottam egy kapp hangot. Mindez szerencsére

oly gyorsan történt, hogy zavart nem okozott; engem pedig úgy lehűtött, mintha a kakas helyett egy sódarra gondoltam volna. Már a kezemben láttam szinte a kakast, kilesvén egy rést, amelyen beszökhetem. A sors másképpen akarta. A nap feljött, egy gonosz tyúk elkottyantja magát, erre megrezdül bent a harmadik fenyő, s óriás robajjal, anélkül, hogy láthattam volna – odalett az én kakasom. Hejh! ha az a csuspájz nevű tót el nem téved velem! Ma meg a nagyérdemű **Szent-Iványi Károly**, volt házelnök, búcsúszván Jolsván választóitól: deputációba oda kellett mennem. 70 évig járta Paszternák úr a Kakast, s éppen ez egyszer velem tévedt el. Ez is csak velem történhetik meg!

1874-ben a jó **Blazy** bácsitól kapok Felkáról sürgőnyt: „Öt kakas áll rendelkezésére”. Azonnal visszasürgönyöztem: „Nem vagyok taglózó mészáros, elég nekem egy is, indulok!” S a jó öreg már Kassán várt. (Közbevetve, ezen derék s immár elköltözött embernél a Tátra s a vadászközönség senkinek se tartozik nagyobb hálával. Az ő halhatatlan érdeme az, hogy egy geniális ötletével megmentette a Kárpátok zergeállományát, amely már erősen kezdett pusztulásnak indulni.) Még aznap felmentünk Tátrafüredre. Még akkor Schmeksz volt a járatos neve, akkor még nem öltötte föl mai világvárosi gúnyját, amely engem egyáltalán nem ragad el.

Este obligát szalonkales Rauberstein platóján. Az idő remek; de kényelmetlen nyomasztó csönd mindenfelé. Az erdő minden énekes madara néma, a szalonka pedig lustán és némán húz. Rossz jel, biztos előpósta ez a kitörő vihar. Szóvá is teszem Blazy bácsi előtt; de ő csak egyet mosolyog reá.

Éjfél után egykor jön Spitzkof: „Genejdiger Herr stein Se uf” [= Kegyelmes úr, keljen fel]. „Was für ein Wetter” [= Micsoda idő] – kérdem. „Ejn ferflixer Storm” [= Átkozott vilámlás] – volt a lakonikus válasz. Oly viharban indulunk, amely csaknem halomra döntötte az erdőt. Összejártunk mindent. A kakasok hallgattak. Nincs oly szerelmi tűz, amelyet ezen rettentő Borász meg ne fagyasztana! Vissza tehát a fürdőbe.

Este ismét szalonkales a tegnapi helyen. Nekem néha sajátságos előérzeteim vannak. Telepatia-e ez, vagy mi? Én igazán nem tudom. Indulás előtt egy pár 0-ás patront akarok zsebembe csúsztatni. Blázy bácsi rám mordul: mit akar ezzel, szalonkát löni? Nem, feleltem, hanem fajdkakast. – Hol, a Raubersteinnél, ahol még világteremtése óta nem volt egy se, s ezzel kicsavarta kezemből a 0-ást. Természetesen, megadva magamat, mentem tegnapi helyemre. A rémítő vihar kitombolta magát: de egyetlen szalonka se húzott. Egyszer a tisztás túloldalára nézve, egy fenyőn valami gyanúsát látok. Gukkeremen kiveszem, hogy egy kakas gubbaszkodik ott. De mit csináljak vele 10-essel? Nem vagyok rossz ember; de maliciózus gondolatom támadt: hátha az öregre zavarhatnám? Visszahúzódva, alulról közeledtem a kakas felé. A tréfa teljesen sikerült. A kakas lőtávolságra röpködött el Blázy bácsi mellett. Ő se, én se szóltunk semmit. Egy óraker jött Spitzkopf s jelenti: „Geneidiger Herr, ein Sehné bis zum Bauch!” [= Kegyelmes uram, korog a gyomrom!]. Hát azért csak nekivágtam.

Némán rátalálunk mind az öt kakasra – fölrepültek mind; de egyetlen tollat se láttunk belőlük! Hazaérve, kérdem Blázy bácsit: meddig tarthat ez a galád sor? „Három naptól három hétig” – volt a kevéssé biztató válasz. Én tehát kaptam magam, s haza jöttem.

Soha többé nem láttam e jó öreget, akinek annyiért és közte egyetlen zergémért tartozom örök hálával. Meleg szívét imádott hegyei aljában régen a hideg hant fedi. Nyugodjék megérdemlett békében. Nekem oly vadászpátrónusom és a Tátrának oly meleg imádója és vadóvója nem lesz többé senki.

Üres kézzel azonban mégse jöttem haza. Közismert alakja volt Tátrafürednek a gömőri származású öreg **János** erdőőr. Mikor már teljesen siket volt – leányával járt ki nyírfajdlesre. Leánya, ha akadt valami, csak kettőjük által érthető hieroglifikus jelekkel figyelmeztette. Most is lőtt egy nyírfajdkakast hallatlan bovinával.

1889-ben ismerkedtem meg **Pfob Ferenc** úrral, a nagy-szlabosi papírgyár derék igazgatójával. Meghítt siketfajdra. Gyönyörű időben mentünk föl a tanyára, ahol pár nappal azelőtt **Keleti Károlyt** tréfálta meg a nagykakas. Biztos reménnyel indultam el Lukáccsal. A legnagyobb óvatossággal jártuk be az egész erdőrészt, amelyben még előtte való reggel vígan dürgött a kakas. Síri csend mindenütt, amit csak olykor szakít meg a szalonka kunogása. Imitt-amott egy-egy siketfajdyúk rebben föl. Már a nap is felmenőfélben van. Alig maradt már 10 hold kikémletlenül, s íme, lopakodik egy csodálatos agancsú ózbak oly bunkós agancsokkal, aminőt még sohasem láttam. Az ózagancsoknak valóságos bolondja vagyok. Nagyobb örömet nekem senki sem okozhat, mintha egy ózagancsot ajándékoz. Ilyet még híres gyűjteményekben sem láttam. A bak megáll, a szívem pedig hallhatóan dobog. Lőjtek, ne lőjtek? Pokoli küzdelem támadt bennem. A bak önként kínálkozik; a kakasra pedig semmi kilátás. De hátha mégis? És nem lőttem. Átkozott pechem úgy hozta magával, hogy a kakas tegnap, felmenetelem napján zárta be a boltot. Még egy napot szántam az abnormis bakra. Ezt is elnyelte a föld.

1881-ik évben április 20-án kapom Pfob barátom sürgönyét Bánrévéről: „Biztos kakas, ha lehet, jöjjön ma estve velem Bánrévéről”. Fájdalom! egyetlen fiam éppen nagyon beteg lévén, visszasürgönyöztem: „Ha lehet pár napig várni – kérem; ha nem lehet, lövesse le más valakivel. Ha várhat, vasárnap okvetlen Horkán leszek”. Az ég megóvta fiamat, s én Bánrévén nagy remények között ültem a vonatra. Az ég fenyegetően felhős volt. Horkán a vonatból kiszállva – életemben sohasem találtam semmit – a földön egy hatost találtam s zsebrevágtam. De Szlabosról nincsen kocsis. Bemegyek a gyárintéző úrhoz s válaszul azt kapom: Szlabosról nincs semmi rendelet; de van a telepen egy bricska, ha nem félek attól, hogy kirázza a lelket, szívesen rendelkezésemre bocsátja. Köszönettel elfogadtam. A rázást csak kiálltam volna, de Csetnekre már csuromvízben értem. Hát vettem egy szerszámot, amit gyomromból utálok – egy esernyőt. Végre elértem Szlabosra. A cameriéra kijön, s jelenti: nincs itthon senki

– az úr és a nagysága a Kakason vannak. Jön a szakácsné is, és azzal toldja meg: csak tessék átöltözködni, az urak biztosan hazajönnek, mert elfogyott az ennivalójuk. Szót fogadtam. Kisvártatva azonban jön a helyettes igazgató s ezt mondja: „Éppen most jött a küldönc a főnökömtől: ők jönnek; de az urat Lukács fönt várja – tehát tessék indulni”. Szívesen felmentem, de hogy minden patak megáradva: én pedig cipőben vagyok. Azon is segíték, azonnal lovat nyergeltetek. Így aztán nekivágtam. Egy idő múlva a lovász jobbra mutat; látom a házigazdámot nejével és egy siketfajdkakassal lóháton közeledni. Azonnal ott tettem. Pfob úr bocsánatot kért, hogy nem küldött értem; de nem hitte, hogy ilyen időben jöjjenek. Azonban ott fent Lukács mindennel készen vár. Erre, észrevéve, hogy én a siketfajdra kérdő pillantással nézek, mosolyogva mondta: „Ez nem az öné. Lefelé jövet megláttam ezt egy fán, de úgy vagy 200 lépésre. Elővette expressét és a kakas jelezve röpi el. Nem találták seholt; de szerencsére nagy távolságban megtalálták a hazamenő munkások. Egy végre mégis megkerült. Ritka szerencse ez is”. Elmondta azt is, hogy az én kakasom biztos ugyan, de egy ravasz vén kópé, amely mindennap keresi a fiatal riválisokat. Különben Lukács teljesen megbízható. Bocsánatot kér, hogy velem nem jöhet. Holnap Horkán van dolga; estére azonban okvetlenül feljön. Tíz órakor ugyan jól kifáradva értem a tanya, s tanácskoztunk Lukáccsal: hogy kaphassuk meg a vén ravaszt? Nem igen biztató előjelek dacára ezután elaludtam volna; de persze erről szó se volt.

Fél háromkor megindultunk, meglehetősen tiszta ég mellett. Egyszerre odasúg Lukács: „El a szivarral – ezen a fán nem közelíthette meg tegnap az igazgató úr”. Ezután kisvártatva kérde: „Hallja-e?” Én bizony nem hallottam semmit: de ő erősen állította, hogy lent a völgyben szölt. Visszaemlékezvén Pfob barátom tanácsára, hogy alulról próbálkozzunk, ami már csak azért is ajánlatos, mivel így nem alkalmatlankodhatik a Nap; nagy ívben, kövek, gödrök s omlásfák közt leértünk egy elhagyott útra az aljban. Amint óvatosan mennénk, egyszerre elkotyogja magát egy siketfajdyúk, a kakas pedig nagy robajjal repül át s ül le egy tisztás közepén álló egyes fenyőre, s ott azonnal teljes erővel kezd dörögni. Lukács biztat: menjek bátran neki. Igen ám, de e kövek, gödrök, omlásfák mind oly dolgok, amelyek a leggyakorlabb embernek is kemény diók volnának. Azután a fenyő mindenütt messze túl van a serétes fegyver lőtávolán. Ekkor egy meglehetősen cifra gondolatom támadt. Megkérdeztem Lukácsot: okos ember? Persze, vállalta. No, hát induljon, s ha közelébe jut, törjön ketté egy fenyőágot. Így talán majd erre repül. Másképpen nem kapjuk meg.

Lukács elindult. A világozás mind jobban terjedt és én – amit kevés halandó ért meg – háromnegyed óráig gyönyörködhettem a kakas hóbortjaiban. Utoljára már a színváltozatait is kivehettem. Soha e képet el nem felejttem. Egyszerre, midőn a kakas minden gyanú nélkül dörgött – megfordul, s felém néz. A vér megfagyott ereimben, azt hívnék, hogy Lukács eltévedt, s alulról ment neki, akkor pedig a kakas mindjárt a Cóburgiban lesz – s örökre adieu!

De mindjárt hátrafordul, lejjebb lép egy ággal s kiterjeszti a farkát. No, ugyan mit akar most? Aztán – brrr-brrr és jobbra tőlem lőtávolon kívül eltűnik a vakut mentén.

Lukács is megjön s kérde: mi történt a kakassal? A vakutra mutatva megindultunk. Reménykedve, minden idegem feszülve, óvatosan haladtunk. Lukács megrántja kabátomat, s előre mutat. Ott van a nagymogul. A Kirner dördül, a kakas pedig a legnagyobb kéjből rezgés nélkül terül el a földön. Egy páratlan nagy vén rué volt, olyan tonzurával, akár egy kamalduli baráté! Azt hiszem, hogy donnái és ifjabb riválisai hálával voltak irányomban eltelve. Pfob barátom szakadó esőben csakugyan feljött, már elébb gratulálván az eredményhez egy feljövő garami tót által. A kakast nekem prezentelte. De még gavallériájában itt sem állapodott meg. „Van itt egy Rakkelhahn – löjje le ezt is”. De az eső folyton szakadt még másnap délután is. Így ott maradt a Rakkelhahn. De a talált hatos nekem szerencsét hozott, és a hetes szám feltétlenül szerencsésnek bizonyult.

És a kakas többi vadásztrofeummal és vizslaversenyeken nyert billikomaim, valamint a kiállításokon nyert ezüst és aranyérmeim között előkelő helyet foglal el ebédlőteremben. Van ott két kép, amelyet egy művész erőszakolt reám. Egy nyír- és egy bükkfaerdőrészlet. Sokan kérdezték: miért vettem meg? Előrelátásból, hogyha már nem bírok vadászni – szembeülök velük karosszékemben, s így lesem; nem lép-e ki a bükkesből a bak? Hát már odáig jutottam... Nem soká fogok már trofeumaimban se gyönyörködhetni. És csak azt kívánom ma már, hogy jöjjön vissza mind az öt derek unokám a harctérről – aztán ők gyönyörködjenek bennök az emberi élet legszélső határáig, közbe-közbe pedig gondoljanak kissé nagyapjukra is – az öreg hanvai remetére.

(Nimród, 1922)

Hanvay Zoltán emléktáblájának avatása egykori kúriája falán

Bettes István

Hanvay Zoltán és Tompa Mihály barátságáról

Még ha most nincs is semmilyen kerek évfordulója, szeptember vége felé mindig eszemben van Tompa Mihály az ő őszi hangulatú verseivel. Nem véletlenül állapítja meg róla **Szerb Antal** magyar irodalomtörténetében, hogy „*Volt egy hang, amelyben Tompa feltétlen mesternek bizonyult: ő az ősz hivatott költője líráinkban. A súlyos szívbajban szenvedő Tompát az elmúlás sokkal konkrétabban környékezte, mint az enyészet nagyobb költőit, Berzsenyit és Vörösmartyt. Ezért ősz és enyészet-lírája, ha nem is nyújt oly végtelen perspektívát, mint a két nagyé, valahogy konkrét, természetes, az elmúlást oly lírai realizmussal és szelídséggel énekei, mint Petőfi a napfényes életet.*” Szeptember végén azonban nálunk nincsenek valami nagy főhajtások és koszorúzások a régi helyére visszahelyezett szobránál, mert ezek rendszerint a róla elnevezett napok alkalmával zajlanak, néha oly nagy csinnadrattával, hogy arra gondolok: szegény Tompa lírai lelkületében még meg is zavarodhatna az üstdob és a rézfúvósok hallatán. Mert a népdal és az őszi elmúlásba hajló természet volt neki a veleje.

Azonban mégsem róla akarok közvetlenül megemlékezni, hanem arról az arisztokrata barátról, akinek az idén Hanván állítottak emléket. Itt többek közt a helyi vadásztársulat vitte a prímet, ők voltak a megemlékezés vendéglátói. Ebből az alkalomból mutatta be **Motesiky Árpád** a *Hanvai remete* című kis emlékkönyvét, amely a vadászíró születésének 170. évfordulója alkalmából készült. Motesiky csak utalásszerűen és érintőlegesen foglalkozik Tompa és a fiatal Hanvay barátságával, aki később, magas kort megélve, 1917. szeptember 28-án emlékbeszédet mondott azon az országos rendezésű vármegyei díszközgyűlésen, amelyet a nagy költő születésének 100. évfordulóján tartottak a megyeházán. Ennek fennmaradt szövege igazi kordokumentum, mert a Monarchia végnapjainak hangulatát, értékítéletét és gondolatviteletét tükrözi, nem csupán vármegyénkben, hanem az egész korabeli úri Magyarországon. Arisztokrata rátartisággal idézi **Goethet**, Tompa közeli, atyafiúi barátsága említése kapcsán, hogy „*Nur die Lumpen sind bescheiden.*” (= Csak a mihasznák szerények!). Elmondja, hogy Tompát nála jobban senki sem ismerte, mert attól a pillanattól, hogy őt az Úrvacsorához előkészítette, serdülő lelke elválszthatatlanul hozzátapadt az ő nagy szelleméhez. Olyan megbecsülhetetlen, közeli barátságra méltatta, s olyan bizalommal volt iránta, mint legbensőbb barátja, Arany János iránt.

Barátja emlékével kapcsolatosan leginkább azt nehezményezi, amit egy már akkor is számottevő fiatal író (**Krúdy Gyula**) tesz közzé egy vele kapcsolatos elbeszélésben.

„*Úgy írta le, mint aki kopott ruhában rőtta a mezőket s aztán betérve este a hanvai töltés szélén levő*

- sohase s ma se létező (1917) korcsmába, ott iddógált egy részeges fiskálissal?! Egy szép hajnal hasadtán meghallotta, hogy a kútnál vizet merítő leány reákezdett a Télen-nyáron pusztán az én lakásom kezdetű népdalára, s rendkívül elérzékenyült boldogságában afelett, hogy hát mégis eljutottak az ő dalai a nép szívéhez.”

Am nemcsak Krúdyn háborodott fel Hanvay, 19. században kiforrott értékítéletével és szemléletével mások is zavarták. Miközben klasszikusainkat sorban és rangjuk szerint elismeri, mind a költőket, mind az elbeszélőket: **Csokonai, Kisfaludy, Katona, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Tompa – Kölcsey, báró Eötvös József, Jókai, Madách, Mikszáth és Herczeg Ferenc** – a kor új hangjait már nem ismeri fel saját mi voltukban. A költészet, mármint a kortárs költészet, nála **Pósa Lajossal** és **Szabolcska Mihállyal** végződik. Sejtelmesen megjegyzi ugyan „*Kétségtelenül vannak magas és gyors szárnyalású solymaink számosan; de legalábbis az én lelki szemeim – hiába keresik a tollasodó Sasfiókokat.*” A dekadenciát és annak irodalmi megnyilatkozásait tartja a legnagyobb szellemi hátramoszítóknak, „*miközben a nemzet élet-halál harcát viva, akkor sem bir megszabadulni az Ázsiából örökölt Turáni átoktól, hogy a magyar sohasem tart össze*”. A szépirodalomnak leginkább „*az Ady-iskola rombolásait, teljesen eszmény nélküli és minden esztétikai izlést tönkretelítő forrmedvényeit*” rója fel.

Bizony, megmaradt ő hűséges barátként szemléletében is Tompánál, akiről ebben a minőségben így ír: „*Mint barát egyike volt a legnemesebbeknek és leghivebbeknek. Nem igaz, hogy megferközhetetlen és követelődő volt. Igaz azonban, hogy idegei szerfelett izgatottak voltak. Ha ezután ezekhez valaki kiméltelenül nyúlt, kész volt a barátság szálait széttépni, aminthogy ez megtörtént Petőfivel is.*”

Azt is elmeséli, hogy Tompát kirándulásain rendszerint ő kocsikáztatta. 1864 nyarát Hanvay Tátrafüreden töltötte, és meghívta vendégül a költőt, aki akkor még jó erőben volt, aki játszva tört ketté egy lópatkót és még az étvágya is rendkívüli volt. Bizonyításaként azt az anekdotát hozza fel, hogy a Tátra felé tartva, a murányi korcsmáros hirtelen halála miatt ebéd nélkül maradtak. Telgártra érve az első kérdés az volt, hogy mit kapnak enni? Juhot, hangzott a válasz, amire Hanvay Tompára való tekintettel úgy replikázott, hogy: Hányat? Egy hetet töltött nagy költőnk Tátrafüreden, folytonos ünnepléssel, rajongói körében, majd a Hanvay Zoltán lovain ment vissza Hanvára. Nehéz megmondani, emlékezett vissza barátja, vajon a szívből eredő ünneplés, vagy a tarpataki vízesés, netán más tátrai képek hatották-e meg jobban?

Változatok a szülőföldre

Bacskai Béla ecsetjével, aki 75 éves volna, de már 25 éve nincs e földi tereken
és

Tózsér Árpád tollával, aki október 6-án tölti be 75. életévét

Ipafai uszókai parika

Tózsér Árpádnak, 75. születésnapjára

Árpád, az árpád
szürke van.

Borod sem habborog,
szürke van.

Haj, kincsed, ó kincsed
máncs legelő.

Nem horgosolja „kingsed”
a lepedő.

Rövidül a kúria?

Már rakhabod...

Tízhabod meg tizhabod?

Tízhabod!

Béla kavarna,

Barna szin!

Dombhátr köhöglet,

nem abszimbl.

Törsgomba - lárka,

vagy fülöke?

Nem kincsvári,

ha utzóke...

Döcsig az összes,

mi bál - bál...

Oh Nap legyen hordád,

mi jó bál!

Bella Béla

Lila táj (1980) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből

Forró szél (1980) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből

Mi a szülőföld?

Egy szlovák költő szerint: „*Domov sú ruky, na ktorých smieš plakať.*” (A szülőföld kéz, amelyre sírva ráborulhatsz.)

Én úgy vélem:

- a szülőföld szítáló alkonyban kanyargó poros út, az egyik oldalról alváshoz készülő házak, a másik oldalról meredeken levágott oldalú, hosszan elfekvő domb szegélyezi, s így valamiféle egypartú folyócskának tűnik; a parttól poros lombú akácok hajlanak az út fölé; nagy-nagy, nem e világi nyugalomban ballagok hazafelé (a falu szélén lakunk), meztelen talpamat simogatja a kocsikerekek által finomra őrölt, szürke por; bekukucsálok az akáclombok alá: az ágakon rengeteg veréb; álomtól elsúlyosodott testtel, hosszú sorokban ülnek, gubbasztanak;

- a szülőföld sárral tapasztott falú meseházikó padlása; a tető olyan alacsony fölötté, hogy csak kétrét görnyedve lehet járni alatta, s tele van ócskavassal: cséplőgép és motoralkatrészekkel, darálóhoz, biciklihez, varrógéphez szükséges csavarokkal, tengelyekkel; a tetőcserep között besüt a nap, s a sugarak aranytörökként verik át meg át a levegőben terjengő port; a hőség elviselhetetlen; kinn kora ősz van; még nem szüretelnek, de már őrízni kell a hegyeket, mert édesednek a szőlőbogyók; egy felfordított „ferslógon” ülök, s az oromfal deszkáinak résein át Tótpes-

táék szőlőjére látok: Látom, amint az öreg Tótpesta Károly a tőkék között hajlong;

- a szülőföld halnyelű bicska egy ezüst vizű forrás fenekén; a fiatal sógorasszonnyal fát hordunk a ragyasi erdőből; rekkenő a meleg, az ökrök szájából fehérén csorog a nyál; a fénkői kis kútnál leugrom a fával rakott szekér tetejéről, s mélyen behajlok a fakávás kútba; úgy iszom, mint az erdei vadak. az őzek, rókák, madarak: egyenesen a forrásból; s ahogy mélyen előrehajlok, kicsúszik a halnyelű bicskám a zsebemből, s bele a vízbe; süllyed lefelé, megáll az iszapban; mint a mesében, ezüsthál ezüstkútban.

A szülőföld semmihez sem hasonlítható. Világra csodálkozásunk, eszmélkedésünk lelegején a szülőföldet fedezük föl, s mivel akkor a fogalmi gondolkodás még távol áll tőlünk, a szülőföld fogalmait tárgyként sajátítjuk el. Még nincs szükségünk az elvontat közel hozó, tárgyiasított hasonlatokra, ha utat mondunk, akkor arra a konkrét, poros, félpertú, kanyargó útra gondolunk, amelyen esténként hazaporoszkálunk, ha fát, akkor azokra a konkrét fákra, amelyek ezt az utat szegélyezik, s ágaikon súlyos verebek gubbasztanak. A szülőföld csak önmagával azonos minőség.

(1996)

Olvasás (1974) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből

Táj fényel (1980) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből

Téli vihar (1979) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből

Zsámboki László

„Vérrel, vassal, értelemmel”

Gróf Andrassy György (1797–1872) és az Andrassyak az ország fölemelkedéséért

Az 1832/36-os országgyűlés alsótábláján, amikor az úrbéri ügyekről, a jobbágyság polgári jogainak kiterjesztéséről folyt az elkeseredett vita, s a konzervatívok a bárminő kiterjesztésben az ősi alkotmány s a nemesség végromlását, végső soron a nemzet pusztulását festették vízióként a jövőbe pillantók szeme elé, a Torna vármegyei követ, egy harmincöt éves dúsgazdag főnemes a következő fejtegetéssel lepi meg a közvéleményt:

„Ők, szabadelvűek, nem törődnek az arisztokrácia sorsával. De mi is az az arisztokrácia, amelyet némelek mindenáron fenntartani akarnak? A nemesség fele oly szegény, hogy jószágot nem vehet, ezt nem szemrehányásként mondja, mert szegénynek lenni nem szegény; a másik fele pedig részint külföldön lakik, részint sequestrum (= bírói zárlat) alatt nyög. Hát ezt az arisztokráciát akarják fenntartani?! Ennek fenntartására eddig követett módok nyilván nem voltak helyesek, mert eredményre nem vezettek, tehát más utat kell követni. Vigyázzon ki-ki magára, s az lesz a legjobb arisztokrata, aki a legjobban vigyáz magára.”¹

Őt esztendővel korábban, ugyanez a Torna vármegyei követ **Széchenyi István** gróf nagylelkű felajánlása után másodikként tesz alapítványt a tudományos akadémia számára, s példamutatásával, 10 000 forintjával jelentős mértékben járul hozzá az akadémia életre keltéséhez. Az arisztokráciáról szóló téziseinek meghirdetésével szinte egyidőben – közös németföldi, angliai és franciaországi utazás után Széchenyivel ketten terjesztik az országgyűlés és a nemzet elé a Budát és Pestet összekötő állandó híd, a Lánchíd megvalósításának tervét. De hőszünk ezen, s a korábbi és későbbi nyugati utazásain a korszerű vas- és gépgyártást is tanulmányozza, s ősei bányászati-kohászati örökségéből az ország egyik legjelentősebb, mindenesetre legkorszerűbb vasipari vállalatát fejleszti ki.

Gróf **Andrassy György**, mert hiszen az ő alakja körül fontam eddig a szót, komolyan gondolta, amit mondott az arisztokráciáról. Komolyan gondolta, s elsősorban ő nem a gárra értette: ő arisztokrata akart lenni, a legjobb arisztokrata, de nem rendi kiváltságok által, hanem őnerevével, nem mások jogfosztottsága által, hanem azzal, hogy legjobban akart „vigyázni” magára.

Andrassy György efféle nézeteivel nem állt egyedül, nem számított különnek mágnástársai között, igaz, meglehetősen kisebbségben volt, eszmetársaival együtt. A patinás, ősrégi magyar főúri családok közül számosan adtak legalább egy-egy liberális ellenzéki politikust a hazának, igaz, számos történelmi család egyet sem! A Széchenyi és **Wesselényi Miklós** vezette főrangú ellenzéki táborban ilyen nevek tűnnek föl: **Károlyi, Batthyány, Dessewffy, Vay, Teleki, Esterházy, Csáky, Illésházy, Eötvös, Perényi, Pálffy** stb. De nem állt egyedül családján belül sem, s magatartása-gondolkodása nem tért el családjának hagyományos irányvonalától sem.

De kik is voltak, és honnan is jöttek ezek az Andrassyak?²

A legendák a honfoglalás korára teszik, az oklevelek a 13–14. századra valószínűsítik a székelységből kiemelkedő család színrelépését. **Mátyás** király alatt már országos hírű vitézek jelzik a család fölfelé törését. 1550-ből maradt fenn szentkirályi, szentimrei és szentsimoni birtoklevelük, amelyből előnevük, a **szentkirályi** is származik. A család sorsát meghatározó ősük **Péter** volt, ki **János Zsigmond** erdélyi fejedelem alatt a csíki és a gyergyói székely székek bírója volt, s ki a fejedelem halála után a trónkövetelő **Békés Gáspárt** támogatta 2 000 székely lovassal **Báthory István** ellenében, de csatát veszítve (1575) Magyarországra futott, mivel Erdélyben fő- és jószágvesztésre ítéltetett. Itt császári-királyi szolgálatba lépett, s 1580-tól krasznahorkai várkapitányi tiszteletet töltött be. 1585-től – 80 000 forint lefizetése után – a krasznahorkai uradalmat megkapta adományul. Családja innentől használja a **csík-szentkirályi és krasznahorkai** előnevet. Ettől a Pétertől származik le az a család, amely a magyar történelemben három évszázadon át fényes csillagként ragyogott. Az első másfél évszázadban – a kor háborús követelményeinek megfelelően – **v é r r e l é s v a s s a l**, katonaként szolgált és szerelte egyre több birtokát és rangját. Rokonságba kerülnek, s örökölnék – többek között – a **Rákóczy**, a **Lórántffy**, a **Máriássy**, a **Perényi**, a **Csetneki**, a **Monoki** stb. családoktól, s kiépítik a két ágra nyíló család főfészkeit, Gömörben Betlért és Zemplénben Monokot. **Miklós**, ki a Jászkunok bírója és gömői főispán volt, vitézségéért 1776-ban **b á r ó i** rangot kapott. Nejétől, **Zichy Klárától** nyolc gyermeke született, közülük öt fiú felnőtt kort ért meg: egy aransarkantyús labanc mellett, négy kuruc katona lett Rákóczi táborában. **István**, ki a **betléri** ág alapítója, kuruc tábornok, Lócse kapitánya, kihez a „**l ő c s e i f e h é r a s s z o n y**” érzelmes regéje fűződik. **György**, szintén Rákóczi tábornok, Krasznahorka kapitánya, a **monoki** ág őse. Öccsük, **Pál**, ki Esztergom kapitánya volt, majd kuruc tábornok, nőtlenként halt meg. A legifjabb fiú, **Miklós**, ferences szerzetesként szolgált, de a kuruc fölkelés hírére kardot ölt, s az ezredesi rangig viszi.

Még **III. Károly** és **Mária Terézia** korában is a kard dominál az Andrassyaknál: a betléri ágból további három tábornok, **(I.) Károly** (1779-től gróf) és fiai **(II.) Károly**, valamint **József**, a monoki ágból **(III.) Péter** altábornagy és császári főhadvezér, báróságot kap 1735-ben. **(II.) István** azonban már nem hadi érdeinekért kapta a grófságot 1780-ban.

A 18. sz. utolsó harmadától az Andrassyak figyelme egyre inkább bányabirtokaikra irányul: most már **v a s s a l é s é r t e l e m m e l** igyekeznek a hazát szolgálni. A kardot, fegyvert már nem ők forgatják, hanem ők gyártják az előállításukhoz szükséges vasat, s fölvilágosult értelemmel

próbálják mindazt megteremteni, ami az iparosodáshoz, a polgáriásodáshoz, a szakmák és tudományok műveléséhez elengedhetetlen.

A krasznahorkai uradalomhoz eredetileg is tartoztak vasércbányák, olvasztók és hámorok, amelyek bérlők kezén üzemeltek. A család az uradalomra vonatkozó bányászati jogosítványait a királlyal 1699-ben privilégium formájában meg is erősítteti.³ A csetneki uradalom a Csetneki család kihalásával a 17. század elején a **Rákóczy, Lórántffy, Andrassy, Máriassy** stb. családokra száll, akik azonban az uradalmat nem, csak a jobbágyokat osztják fel egymás között. Így a jelentős bányászati, kohászati és vasfeldolgozó ipar nem aprózódik fel, a térségben vezető szerepét megőrzi. A család azonban – hasonlóan a **Csáky** és **Koháry** grófokhoz – nem vett részt az ipari vállalkozásban, csak elősegítette és támogatta (esetleg részjegyek vásárlásával) az iparúzést, egészen a 18. század utolsó harmadáig. Ekkor a grófságot szerző (II.) István – hősünk, György gróf atyja – tette meg a döntő, első lépést: 1758-ban saját kezelésbe veszi a dernői vasművet. Példáját az 1770-es évek végén Károly (nem azonosítható, hogy I. vagy II.) követi, aki a betléri és alsósajói vasműveket vonja magához. A rozsnyói püspöki székben ülő **Antal**, hősünk nagybátyja, 1776-ban a birtokán fekvő Gócs vashámorait fegyverrel foglaltatta el, vette saját kezelésbe, majd építtette át a korszerű követelményeknek megfelelően. Az Andrassyak törekvéseivel jelent meg a magyar iparfejlődésben a piacra orientált uradalmi vasmű típusa, amely a kincstári és a köznemesi-polgári tulajdonú vasművek mellett, az 1860-as évekig, talán a legdinamikusabban fejlődő típus volt hazánkban. **Heckenast Gusztáv** statisztikája szerint 1782-ben a rozsnyói járás vasvidékén a vastermelés egynegyede már az Andrassyak vállalkozásából származott, a vidék legjelentősebb vasgyártó telepe Dernő volt, a termelés 18%-ával.⁴

Az Andrassy családban a 18. század végére megjelenek a literátus emberek is. Az említett (II.) Károly 1790-ben latin nyelvű memorandumban fordul az összeülő országgyűléshez krasznahorkai bányabirtokainak privilégiuma ügyében⁵, (III.) Károly (1792–1845) pedig 1825-ben a hazai szakirodalomban elsőként statisztikai összefoglalását adja Magyarországon vasműveinek rövid német nyelvű tanulmányában.⁶ (II.) Károlyról „*azt tartja a hagyomány, hogy bányász viseletben öltözve gyakran bejárta hányáit, s azok vezetésébe közvetlenül is befolyt.*”⁷ A családi irányváltást azonban legmarkánsabban **Lipótnak** (sz. 1767), (II.) Károly tábornok és József tábornok testvérének pályaválasztása jelentette: 1786-ban beiratkozott a selmecbányai *Bergakademie*-re, s kitanulta legfelsőbb fokon a bányászat és kohászat mesterségét.⁸ (Meg kell jegyezni, hogy Andrassy Lipót gróf volt az első magyar arisztokrata, aki „rendes” hallgatóként szabályszerűen elvégezte az akadémiai kurzust. Példáját követve két-három évtized alatt a következő magyar grófi családok sarjai – gyakran többen is egy családból koptatták a selmeci Alma Mater padjait (iratkozási sorrendben): **Ráday, Pálffy, Lázár, Serényi, Teleki, Nyáry, Csáky**; a bárók közül: **Ré-**

vay, Gerliczy, Ritterstein. Lényegesnek tartom, hogy legtöbbjük meg is maradt e pályán: Lázár, Serényi, a három Nyáry, Csáky, Teleki, sőt Révay és Ritterstein selmecbányai főkamaragróf is lett.⁹ Andrassy Lipót sem lett hűtlen választott szakmájához: szakszerűen vezette a bányákat és hámorokat, Betlérben ő tervezte és ő építette a 19. század elején az első nagyolvasztót. A selmeci bányászati kamaránál tanácsosi állást vállalt, s azt a legnagyobb lelkiismeretességgel látta el. **Eisele** közléséből apróbb, de egyáltalán nem lényegtelen részleteket is megtudhatunk életéről: „...1792-ben a Gömör megyei felkelő seregnél ezredesi minőségben szolgált; ennek feloszlata után hazatért Betlérbe, s ott a tudománynak és a szépművészetnek élt. Betlérben igen szép, több ezer kötetre menő könyvtárt alapított; azon kívül értékes éremgyűjteménye volt. [...] Betlér község anyagi helyzetét is előmozdítani kívánván, számos kézműves családot telepített le, a közlekedést pedig az utak javítása és jó karban tartása által előmozdította. Sírját, melyet még életében maga jelölt ki a betléri parkban általa ültetett szép fenyőligetben, egy vörösmárvány kőkoporsó jelzi, melyen a bányász jelvény van kivésve.”¹⁰

Bizony, messze került már ez a család Gömörbe telepített első ősétől, Pétertől, ki még Báthory fejedelem ellen hadakozva 1575-ben fölégette Csíkmadarason a kincstári vashámorokat!¹¹

Hősünknek, György grófnak, bár közel egykorúak voltak, unokaöccse volt a betléri ágon (III.) Károly, aki nemcsak édesatyjától, hanem mindkét nagybátyjától (II. Károlytól és Lipóttól is) örökölte kiterjedt bányabirtokait és vasműveiket. Életére vonatkozó szűkszavú tudósítások arra utalnak, hogy ifjú korában nem részesült kellő tanítatásban. Ez számomra azért is furcsa, hiszen mindkét nagybátyját és édesatyját, (II.) Józsefet is „tudományos” emberként említik.¹² A *Pesti Hírlap*-ban megjelent rövid nekrológja tényként szögezi le: „...és ha talentumához aránylagos kiképzést nyer fiatal korában, hazánk tündöklő csillagai közt foglalhata helyet.”¹³ Így látja a tízkötetes millenneumi magyar történetben **Bal-lagi Géza** is, az 1839/40-es országgyűlés főrendi ellenzékét bemutatva: „Gróf Andrassy Károly, ki ha gondolatainak kifejezéséhez a kellő formát képes volna megtalálni, vezérszerepet játszhatna.”¹⁴ Bár részt vett az 1843/44-es országgyűlés ellenzéki mozgalmaiban is, a politika igazában nem az ő területe volt. Számos nyugati tanulmányútjával készült gazdasági, közigazdasági szerepére. **Szinnyei** neki tulajdonítja a Londonban, majd Altenburgban 1833-ban (**von A...** jeggyel) megjelent *Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn* c. kétkötetes munkát.¹⁵ Több írása jelent meg az utak építéséről, valamint említett összefoglalója a hazai vaskohásatról. Egyik kezdeményezője volt, majd egyik főrésztvevője lett az 1845-ben megalakult *Gömöri Vasművelő Egylet*-nek, amely létrehozta az ózdi vasgyártelepet, korának legkorszerűbb technikájával. Nevéhez fűződik a *Szabolcsi Tiszaszabályozó Egyesület* létrehozása, amelynek haláláig elnöke volt. A Széchenyi elnökletével működő országos

(III.) Andrássy Károly

Tisza-szabályozási bizottságnak is tagja volt. Vas-, cukor- és gépgyárakat ment tanulmányozni Nyugat-Európába, amikor váratlanul, 53 éves korában elhunyt. Talán saját kudarcaiból levont tapasztalatából taníttatta mindhárom fiát kiváló iskolákban: **Manót**, a vasipari birodalmat létrehozó tőkés vállalkozót, **Gyulát**, a kiegyezés utáni magyar miniszterelnököt és közös külügyminisztert, valamint **Aladárt**, a szabadságharc ifjú őrnagyát.

Ilyen családi környezetből indult útjára Andrássy György. A rendkívül gazdag és sokoldalú életpályát itt, most csak érzékeltetni lehet.

Ő is, mint annyi tenni akaró kortársa a 19. század első évtizedeiben, a politika színpadán lépett föl először. Kiterjedt birtokai révén számos vármegyében jelölthetette volna magát, ő a Gömör, Borsod, Abaúj és Szepes vármegyék ölelésében fekvő piciny Torna vármegyét választotta. (Ennek a vármegyének mintegy harmada tartozik ma Magyarországhoz, azon belül Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez: a Jószafező-Tornanádaska-Hídvégardó vonaltól délre eső terület.) Torna vármegye követeként érkezett az 1825/27-es országgyűlésre, „szabadelvű”, ellenzéki programmal. Neve akkor tűnik föl először, amikor 1825. november 3-án Széchenyi és **Vay Ábrahám** után ő is följárlást tesz az akadémia megalakítására. Ekkor még valószínűleg nem tartozhatott Széchenyi köréhez, ismeretségük itt kezdődhetett. Az 1830-as rövid országgyűlésen ismét tornai követként jelent meg, ahol rögtön az ülés kezdetén fölveti egy országgyűlési hírlap gondolatát. Amikor fölmerül az országgyűlés székhelyének Pestre való áttétele, Andrássy György az ellenzék két vezéralakjával, **Bezerédi Istvánnal** és **Bernáth Zsigmonddal** anyagi támogatást ajánl fel a költségek fedezésére. Az akadémia alapszabályának országgyűlési megerősítése után a négy

„alapítót”, Széchenyit, Vayt, Andrássyt és Károlyit a 25 tagú igazgatóságba választják.

Az 1832/36-os országgyűlésre még tornai követként érkezik, de 1833-ban már gömői főispánként a felső táblán tevékenykedik. 1833. március 29-én búcsúztatja az ellenzék **Deák Antalt**, egyik legtekintélyesebb politikusát, kinek helyét öccse, **Ferenc** foglalja majd el: a búcsúiratot első helyen Andrássy írja alá. Itt hangzott el a bevezetésben felidézett beszéde az arisztokrácia sorsáról. Az országgyűlési hírlap ügyét intéző bizottság **Kossuth Lajost** és **Orosz Józsefet** kéri föl mintaszámok elkészítésére, melyek bemutatása után a kérdést leveszik a napirendről, mert Andrássy véleménye szerint Kossuth nem megbízható. Konzervatív fölfogása nyilvánult meg abban is, amikor a bírósági törvény vitájában a közigazgatás és a bíraskodás elválasztása, mai kifejezéssel a hatalmi ágak különállása volt a terítéken, úgy nyilatkozott, hogy a francia elmének (lásd **Montesquieu**) eme szüleménye még sehol meg nem valósított, s meg sem valósítható. (Persze az Egyesült Államokat nem ismerték akkoriban hazánkban.) Az ülés idején utazik Angliába és más nyugati országokba a pest-budai híd ügyében, s nyújtja be jelentését Széchenyivel az országgyűlésnek. A főrendiházban Széchenyivel szavaz a hídpénz mindenkire kötelező voltáról, s részese a történelmi jelentőségű 25:20 arányú ellenzéki győzelemnek. Az 1839/40-es és az 1843/44-es országgyűlésen már Gömör majd Sáros főispánjaként vesz részt a felsőház mozgalmában. Láthatólag már visszavonulóban van a politikából, nyilván rnegtalálta helyét a közgazdaság országos pályáján, valamint saját bányászati és kohászati vállalatának fejlesztésében. Itt kerül szembe Széchenyivel, aki a hitelek ügyében a hitelező kiemelt jogállása és a kamatos kamatok koncepcióját támogatja, míg Andrássy a kormányzat adósvédelmét határozottan biztosító konstrukciót tartja elfogadhatónak: a főrendek most leszavazzák az ellenzékét.¹⁶ Széchenyi naplója szerint 1839-ben **Metternich** azt szerette volna, ha nem Széchenyi, hanem Andrássy lenne az ellenzék vezére.

1848-ban a magyar minisztérium Andrássyt jelöli sárosi főispánnak, **Batthyány Lajos** miniszterelnök azonban ellene van. Széchenyi azt javasolja neki, hogy mondjon le. Ennek ellenére vállalja, s kinevezik.¹⁷ A forradalomban és a szabadságharcban nem vesz részt, s távol marad az abszolutizmus politikai közeletétől is, egyetlen kivétellel: 1858-ban részt vállal, s döntő érdemei vannak a tudományos akadémia újjáélesztésében. 1861-ben az alkotmányosság rövid virágzása idején szinte diadalmenetben vonul be Eperjesre, mint sárosi főispán. 1861-ben rövid ideig országbíró, majd főpohárnokmesterként az ország zászlósura. Politikai szerepet sem a kiegyezésben, sem azután már nem vállal.

Andrássy György kétségtelenül két legnagyobb horderejű, leglátványosabb akciója a Magyar Tudományos Akadémiához és a Lánchíd ügyéhez kapcsolódik, mindkettő pedig gróf Széchenyi Istvánhoz. Először pillantsunk bele kettejük kapcsolatába Széchenyi naplójának segítségével.

Széchenyi 1838. augusztus 27-én – Andrássyval a híd dolgában folytatott igen kemény vita után – azt írja

Gróf Andrácz György

Portréja és aláírása a monográfiában

naplójába: „...négy barátom volt. Esterházy Miska, pompás fickó, de nem magyar; Wesselényi, pompás fickó, de fantaszta; Andrassy György pompás fickó, de szarakodó; Károlyi György pompás fickó, de –.” Ha ezt így leírta Széchenyi, akkor ezt így is érezte. Négyük közül Széchenyi volt a legidősebb (sz. 1791) és Károlyi a legfiatalabb (1802). Esterházy gróft és Károlyi gróft még a hadseregből ismeri, naplójában 1821-ben szerepelnek először. Wesselényi báróval erdélyi utazásai során ismerkedik meg szintén 1821-ben, majd 1823-ban együtt látogatnak Angliába és Franciaországba. Andrassy nevét 1825-ben, az akadémiai felajánlás kapcsán találjuk először a naplóban, majd 1829-ben tűnik fel újra. Ettől kezdve azonban rendkívül sűrűn: ha másként nem, azt említve, hogy Andrassynál ebédeltem, vacsoráztam, Andrassyval voltam stb. Barátságuk tehát jóval későbbi, mint a többieké, nem ifjúkori, hanem férfikori barátság volt. Széchenyi jelzője Andrassyra, t.i. hogy „szarakodó”, rendkívül találónak tűnik, főként, ha a „címadományozó” karakteréből indulunk ki. Széchenyi valahol Wesselényi „fantasztasága” és Andrassy „szarakodása” között helyezhető el: tudott magasban szárnyalni úgy, hogy közben soha nem veszítette szem elől a biztos anyaföldet, de a megvalósításban már nem tudott részletekbe menni, nem látta (nem akarta látni?), a gyakorlati kivitelezés során keletkező konfliktusokat, s ezek kihatásait, továbbélésüket. Szerintem frappánsan fejezi ki Széchenyi és Andrassy különbözőségét 1825-ös híres akadémiai jelenetük: Széchenyi a maga 60 000 forintjával, egy évi jövedelmének fölajánlásával huszártisztként elegáns volt és hazardírozott, de azért nem tette magát és jövőjét lehetetlenné, viszont az összeg nagyságával olyan nyomást tudott gyakorolni társaira, barátaira, a közvéleményre, hogy az eredmény nem maradhatott el; Andrassy is tehetett volna nagyobb összeget a maga 10 000 forintjánál, de ő – már nem lévén katona, mint ősei – mérlegelt, nyilván ott, abban a hirtelen adódott helyzetben mérlegelt: a nagyobb összeg esetleg veszélyeztetné bányászati és vasipari vállalatait, amelyek forgatóke nélkül nem létezhetnek. Széchenyinek akkor még nem voltak vállaltai, feudális birtokainak feudális bevételeiből élt, nem dolgozott meg jövedelméért, birtokaival örökölte. A Széchenyi adta jelző azt is mutatja, hogy Andrassyval volt véleménye, önálló ítéletalkotása, fölkészültsége a döntések meghozatalára, s udvariasságból, baráti elnézésből, netán tekintélytiszteléből sem titkolta álláspontját. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Esterházy „németiségét”, nyilván az ő életpályáját kevéssé ismerve, nemigen értem: Esterházy Széchenyivel egyidőben, 1825-ben már magyarul szólal föl a felsőházban, s végig kitart a főrendi ellenzék táborában, mint annak egyik színes egyénisége.)

1831-ben Széchenyinek számos alkalommal vitája támad Andrassyval, nyilván a *Hitel* témakörében. Erre utal egy 1848. május 21-i bejegyzés is, mely szerint Andrassy ekkor is emlékezteti rá, hogy „*emlékszel még, amikor Ostendében azt mondtam neked, Hiteled micsoda tüzes csóvát fog dobni az államgépezetbe?*” 1831. már-

cius 17-én azonban a következők olvashatók a naplóban: „*Délután megint rendkívül kellemetlen jelenetem volt Andrassyval – ahol is nekem egyáltalán nem volt igazam – és szegény ördögöt nagyon megbántottam.*” – Később a készülő *Stádium* egyes fejezeteit is megvitatták egymás közt, mellyel szintén sikerült Andrassyt „megriasztania”. Ezekről függetlenül, töretlenül együtt dolgoztak az akadémia, a Lánchíd, a gőzmalom, a Tisza-szabályozás, a fiu-me vasút, a Két garas stb. ügyén. Az 1838-as nagy pesti árvíz idején Széchenyi megy el csónakjával Andrassyért, Andrassy pedig három hónappal a végzetes revorverlövés előtt, 1860. januárjában egy hetet tölt el Döblingben öreg barátjával.

Az akadémia létrejötte, életre keltése körüli szorgalmáról nem igen szólnék részletesen. Csak néhány mondatban, összefoglalva. 1825. november 2-án Széchenyi példáját követve, harmadik főszoalóként 10 000 forintot ajánl föl a tudós társaság létrehozására, amellyel, s az ezt követő további adományokkal végül is egyenesbe került az ügy. A továbbiakban is tevékeny részt vesz a szervezési munkában, több ízben Széchenyi és Andrassy tárgyal a nádorral és más hivatalos személyekkel. Az akadémia alapszabályainak országgyűlési elfogadása után „igazgató tag” lesz, mint a négy alapító egyike (1830. november 17.), 1833. november 8-án pedig tiszteleti taggá választják. Az abszolutizmus évei alatt „*másodelőülőhelyettesként*” (1850–55), majd 1858-ban bizottsági tagként próbál megtenni mindent az akadémia újjáélesztéséért, sikerrel. Ugyanakkor jelentős összeggel támogatja az akadémia épületének létrejöttét.

Itt említhetem meg az Andrassyak és az akadémia további kapcsolatát. Az alapító fia, **Dénes** gróf 1906-tól igazgató tag lett. A betléri ágból elsőként a vasiparos Manó lett akadémikus 1858-ban, de nem tekintélyből, hanem numizmatikából. Fia, **Géza** 1931-ben lett igazgató tag. Manó testvére, id. Gyula, miniszterelnök stb. 1876-ban igazgató tag, 1888-ban tiszteleti tag lett. Idősebb fia, **Tivadar**, a politikus és festő 1894-ben igazgató tag, ifjabb Gyula pedig történészként lett 1898-ban levelező, 1904-ben pedig rendes tag. Igazgató taggá 1913-ban választották meg.

1832-ben szükségessé válik, hogy a pest-budai állandó híd gyakorlati megvalósításához valaki megszerezze az angliai tapasztalatokat. Erre vállalkozik Széchenyi és Andrassy, saját költségükön. A jelentést közösen adják ki: *Gróf Andrassy Györgynek és gróf Széchenyi Istvánnak a budapesti híd-egyesülethez irányított jelentése, midőn külföldről visszatérének* (Pozsony, 1833) címen, amelyet további kiadások követnek magyarul és németül is. Utazásuk azonban tulajdonképpen nem volt közös, mint ahogyan az irodalomban és lexikonokban általában említik. Széchenyi naplójából tudjuk, hogy Regensburgnál elváltak, s Angliában találkozva sem volt egyeztetett programjuk. Széchenyi a naplóba: „*Andrassy sokkal okosabban rendezte el a maga utazását – Rothschild meghívja ebédre – Tasnert is – rólam tudomást sem vesz.*” (1832. október 6.) Andrassy nyilván számos vasipari telepet is tanulmányozott, sőt nem egy helyen megrendelt gépeket és berendezéseket is. Itthon az elkövetkezendő években együtt szervezik a Lánchíd dolgát, tárgyalnak **Clarkkal**, a bizott-

sággal, az egylettel stb., az épülő hidat együtt tekintik meg stb. S közben vitatkoznak, vitatkoznak: „Eljön Andrássy – mint valaha. Pokolian meggyűlik vele a bajom a híd dolgában.” (1838. augusztus 21.) Majd másnap: „Andrássyval Főtra [Károlyihoz], hogy megpuhítsam. Hiába, az iczés palackba nem önthetni a csöbröt!” Harmadnap: „Megérkezett Károlyi György. A híd körül minden zavaros. Ki nem okoskodhatni belőle.” Négy nap múlva: „...Andrássy ... megpuhul s enged, hozzám igazodik.” Egy biztos, Andrássyt nem ábrázolja a Lánchíd avató ünnepségéről készült díszes grafika.

Andrássy György bányászati-kohászati és gyáripari tevékenységét sokkal nehezebb összefoglalni, illetve érzékelteni, mert rendkívül széles sávban tevékenykedett.

Először saját vállalatairól néhány szót. Eredetileg a krasznahorkai uradalom privilegizált bányái és a dernői vasgyár állt rendelkezésére. Ezeket hatalmas bányaterületekkel egészítette ki: csere útján megszerezte a Dobsina környéki, vétel útján pedig a Rozsnyó és Csetnek körzetében lévő vasércbányákat, majd a mai Sajóvárkony, Csokva és Galgóc vidékén elhelyezkedő barnaszéntelemek bányászati jogát biztosította magának. Erre hozta létre a *Felsőmagyarországi Kőszénmívelő Első Társulatot*. Legfőbb célja a dernői vasmű korszerű kiépítése és termelésének fölfuttatása volt. Andrássy fejlesztő tevékenységét a következők szerint mutatja be **Rempert Zoltán** monográfiájában:¹⁸ „...a század első negyedében indult fejlődésnek a dernői vasmű is, amely a század közepére az ország egyik legjobban felszerelt üzemévé lépett elő. Dernőn a századfordulón az Andrássy családnak egy négy-buca-kemencés hámoregyüttése működött, igen jelentős bucatermeléssel... A bucavasgyártásról 1817-ben tértek át a nyersvas olvasztására, amikor egy 28 láb (8,8 m) magas nagyolvasztót állítottak fel és a nyersvas feldolgozására 5 frissítő tűzhellyel felszerelt frissítőhámort és hárompörölyös nyújtóhámort létesítettek. A harmincas évektől kezdve ebből a telepből fejlesztette ki gróf Andrássy György nevezetes vasművét, amely a negyvenes években újításaival hívta fel magára a figyelmet.

Andrássy György hatodik frissítő tűzhelyet is felállított, a nagyolvasztót **William Baidon** angol mesterrel 40 láb (12,6 m) magasságúra alakította át és Porosz-Sziléziában gyártott hengeres fűjtatóval szerelte fel. A nagyolvasztó mellé jelentős öntödét is telepített és abba két kupoló- és két lángkemencét helyezett el. **Knutzen** pesti mechanikussal vasból egy hatalmas (40 láb=12,6 m átmérőjű) vízikereket készíttetett és azzal nemcsak a fűjtatót működtette, hanem esztergagépeket is hajtatót. A kohógázokat léghevítésre, mészégetésre és a lángkemencék fűtésére használta fel. Kavarókemencét is létesített és azt fagázzal fűtötte. Gyárigazgatóját, **Klekner Jánost**, a német vasgyárakba küldte és a világ vas-kohászatának fejlődését folyamatosan nyomon követte. Különösen az öntéstechnikát fejlesztette magas szintűre és elsősorban gépszerkezeti elemek és csövek öntésére rendezkedett be. Legnevezetesebb gyártmánya volt a Lánchíd keresztartója. A dernői vasmű a negyvenes

években 255 főt foglalkoztatott, 20 ezer Ct (1 180 t) nyersvasat gyártott és dolgozott fel, amelyből 6 ezer Ct (336 t) volt az öntvény. A dernői vasműnek leányvállalatként frissítő- és nyújtóhámora működött Gócson és Zúgón.”

Andrássy György azonban nemcsak a saját vállalatai, hanem a szűkebb pátria – a Kelet-Felvidék – vasiparának fejlesztését is szem előtt tartotta. (Okos emberként nyilván úgy, hogy abból saját vállalatai is nyereséget húzhasanak. Lásd Lánchíd-alkatrészek.) A hazai vasipar súlypontja a 19. század második felében is a gömör-szepesi területen volt, legalább 60–70%-os részesedéssel.

1828-ban Andrássy György a vastermelőket *Gömör Megeyi Vasművelő Egyetem* néven egyesülésre szólítja föl. A többszöri tanácskozások után 1830-ban az alábbi programot fogadják el, amely érdekes kortörténeti dokumentum.¹⁹

1. *Technikai tekintetben*

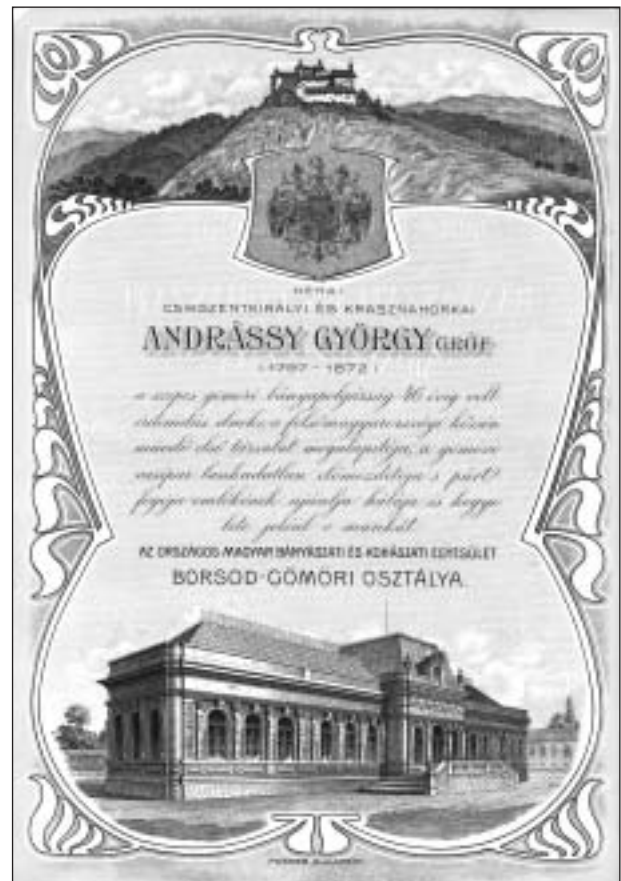
a) *Kerületenként szakértő tisztek alkalmazása, kik a megkívánt mineralógiai, kémiai és technikai ismeretekkel bírnak.*

b) *Frisselők és kovácsok nevelése; felszabadítólevelek rendszeresítése; frisstüzmunkásokat képző iskola felállítás.*

c) *Jó üllök és hámorok előállítására egységesen valamely e célra alkalmas kohó által.*

d) *Az eddigieknél jobb fuvók készítése; kohók és egyéb kemencék számára való bélelési anyagok kutatása.*

e) *Hengerművek, furó-, esztergályozó-gépek és egyéb „műszerek” felállítás.*

Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monográfiáját (1907) Andrassy György emlékének ajánlották

2. Kereskedelmi tekintetben

a) Tekintettel arra, hogy a vasipar közvetítő kereskedésre szorul, ez pedig a termelők általános pénzügyét kihasználja és hogy a vasipar pénzalapját néhány vaskereskedő tőkéje képezi, kiknek vásárlásaira a vastermelők utalva vannak, az egyesületnek, hogy ezen viszonyoknak véget vessen, hitelt kellene szerezni és közös pénzalapot létesíteni.

b) Közös erővel és veszélylyel új piacok volnának a vasárúk számára megnyitandók.

c) Miután daczára annak, hogy a stooszi, felső- és alsómecczenzefi, svedléri, krompachi és merényi vasiparosok abban az időben is 8500-11,000 q vasat dolgoztak fel, sok cikk Styriából hozatik be, az egyesületnek ezen vasiparosokat támogatni kellene, hogy ezáltal a vasbehozatal megszüntetessék és a fogyasztás emeltessék.

d) A debreczeni piac, mint az ország második fő vaspiacza, közös erővel volna fejlesztendő.

3. Gazdasági tekintetben

a) Közös bányamérnök alkalmazása.

b) Közös építőmester alkalmazása fuvók, hámorok építéséhez, vízépitményekhez stb.

c) Megtakarítások jobb fuvók és tartós bélkések használata által.

d) „Többféle rendelések a munkákra nézve.”

e) Köszén alkalmazása a vastermeléshez, az erdők ritkulása és egyéb gazdasági okok miatt.

4. Politikai tekintetben.

Az elterjedt erkölcsstelenség (részegség, tovajlás) sikeresebb meggátlása; munkások betegség és aggkori biztosítása; özvegyek és árvák segélyezése; rendkívüli jutalmak adományozása.

A tágabb összefogástól félve a két kisebb egyesület, a *Rimai Coalito* és *Murányi Unio* megakadályozta ugyan az „egyetem” létrejöttét, de a program egyes pontjai behatoltak a köztudatba, s lassacskán megvalósultak.

1839-ben a gömöri vastermelők Andrassy György elnöklével határozati folyamodványt szerkesztenek a kiviteli vasvámok eltörlésére. Végül is 1844-ben e szerint dönt a kormány.

1843-ban az országgyűlés „a kereskedés és műipar előmozdításának módja és eszköze” címen bizottságot küldött ki, amely két kérdésre kért választ – többek között – a gömöri vastermelőktől is:

1. „Mi a gyáripar azon nemének, melylyel a társaság foglalkozik a hazában, jelen állapotja, melyek sikeresebb működésének akadályai?”

2. „A törvényhozás köréhez tartozó minemű intézkedésekkel lehetne ezen akadályokat jövőre megszüntetni s a gyáripar e nemét a hazában virágzóbbá tenni?”

A válaszok ismét gróf Andrassy György elnöklété alatt készültek el, a következők szerint:²⁰

„Az első kérdésre:

1. A képviselt vidékeken legjobb minőségű vaskő bőven van, erdők szintén, bár ezek nem műveltettek

kellőleg és sok helyen kipusztítottak. Köszénről közlelbbi adatok hiányában nem nyilatkozhatik az értekezlet. Magyarország – Styriától eltekintve – a legjobb nyersvasat termelheti és mindennemű vas- és aczélárut gyárthat kivitelre is. A kivitelben máris mutatkozik egy kis élénkség, mióta a nyersvasvám az örökös tartományokba való kivitelnél eltöröltetett, a kovácsoltvas vámjá pedig felére (25 pengő krajczárra) szállított. Kovácsoltvas meglehetősen jó minőségben készül és ki is vitetik, azonban finomabb vasnemek készítésében a magyar ipar – kevés kivétellel – igen elmaradt. Ennek emelésére elsősorban hiányzik a kellő kereslet.

2. A kereslet hiánya általánvéve a vasipar fejlődésének legnagyobb akadályát képezi. A piac ugy be, mint külföldön oly szűk, hogy az eddigi termelés sem helyezhető el biztosan. A készleteket gyakran értéken alól kell eladni és így az ipar nagyobb termelésre nemcsak hogy ösztökélve nincs, de attól óvakodnia kell. A belföldi kereslethiány okai a rossz közlekedési viszonyok és az általános szegénység. Egyebet nem említve, az építkezéseknél és a földművelésnél nagyon csekély mennyiségű vas fogyasztatik; sehol annyi vasalatlan szekér nincs, mint Magyarországon. A külföldi kereslet hiányának két főoka van és pedig a közlekedési eszközök rosszasága, mely az árut nagyon megdrágítja, sőt a szállítást időközönként lehetlenné teszi és másrészt a finomabb vasnemekre még fennálló nagyobb kiviteli vám, valamint a nyersvas kiviteli tilalma a birodalomból. A vasipar fejlesztésére tehát az általános jólétet kell emelni, közlekedési eszközöket létesíteni és a kiviteli vámokat eltörölni.

Ezenkívül megjegyeztetik a második kérdésre vonatkozólag:

1. Az angol vas a magyar, de még inkább az osztrák vasipart végveszélylyel fenyegeti, szükséges ennél fogva a közbelső vámvonal megszüntetése mellett, eléggé magas védvámokat létesíteni a külfölddel s főleg Angliával szemben.

2. A kincstári vasgyárak ahelyett, hogy a magánipar javára lennének, azt nyomják és megkárosítják, minthogy például Galicziába vámmentesen szállíthatnak vasat, holott a magánosok mázsánként 2 1/2 váltóforint vámot fizetnek. A kincstári gyáraknál tehát minden előjog meg volna szüntetendő s a gyárak olyan lábra állítandók, hogy mint jóformán korlátlan pénzerővel rendelkező telepek, a magániparnak mintaiskolául szolgáljanak.

3. A bányatörvény hiánya mind súlyosabban érezhető, miért is azt még a folyó országgyűlésen kellene megalkotni. (!)

4. A létesítendő bányatörvényben ki kellene mondani, hogy a vaskő urburától ment. Az eddigi törvény a vaskőre is rendel ugyan tizedet, de ez a rendelkezés sohasem vétetett fogamatba s nem volna helyes a vasat, mint közkeletű cikket tizedszedés által megdrágítani és fogyasztását szűkebb korlátok közé szorítani. A vasgyártás nem jár oly haszonnal, mint más bányák művelése, azért sok bánya üzeme urburaszedés esetén beszüntetnének.

Egy müegyetem és elegendő számu réaliskolák létesítendőek és a rajzolás és technologia elemei a gymnasiumban is tanítandók.

6. *Postavonal létesítendő Magyarországból Krakó, Posen és Porosz-Szilézia felé, mihez csupán egy postahivatal létesítése kellene a galicziai Novitargon, hogy ennek közvetítésével a budai deligence kocsi Eperjesen keresztül Dukláig menjen, honnan Podgorze (Krakó) és Lemberg között mindennap jár postakocsi.*

7. *Amilyen jótékony hatása van annak, hogy az eddigi kéthetenkénti deligence helyett már naponként leveleket és utazókat szállító kocsi Buda és Kassa között s onnan Eperjesen keresztül Lőcséig, – olyan elégtelen Gömör heti két postajárata a fővárosba és tarthatatlan a Gömör és Szepesmegyék közötti közvetlen postaösszeköttetés teljes hiánya. Ezért szükséges, hogy a pesti posta naponként Miskolczon megoszolva, Kazíncz, Putnok, Tornallya, Rozsnyó, Nagy-Hnyilecz felé Lőcséig is közlekedjék.*

8. *Szükséges, hogy az ausztriai nemzeti bank a Temesvárott és Nagy-Szebenben létezőkhöz hasonló fiókot Kassán is állítson.*

9. *Szükséges továbbá egy vaspálya Pestről Miskolczra, egy Mezőkövesd és Gyöngyös közötti pontról kiinduló elágazással Debreczenbe. Ezen vasut nem gőz, de lóerő üzemmel létesítendő, úgy azonban, hogy idővel gőzüzemre is használható legyen. Az építkezésre nem kellene a magánvállalkozást bevárni, hanem azt nemzeti jótállás mellett kibocsátandó bankjegyek – nem kölcsön – segítségével haladéktalanul foganatosítani. A vasut jövedelme a kibocsátott bankjegyek törlesztésére volna felhasználandó.”*

A témában folyó tanácskozásokon fölmerült egy közös „vasúti sín-, gép- és erőműgyár” létesítése is. Erre 1843. szeptember 6-i Hosszúréten megtartott tanácskozáson az elnöklő Andrassy György rögtön kész tervet terjesztett elő a következők szerint:²¹ Andrassy György gróf „...*ki-jelenti, hogy ezt más alakban neki is szándéka volt előhozni és kifejti, hogy a kormány vasutakat épített, melyekhez hosszabb időn keresztül évenként 600–800,000 mázsa sinre lesz szüksége. Ezeket pedig a belföldön 10 pengő forint 40 krajczár árban kaphatja csak, ellenben Angliából 5 forinton veheti; nem lehet tehát a sinek vámmentes behozatalát rossz néven venni. A vastermelőknek ezen állapoton segíteni kellene s azt indítványozza, hogy állíttassék össze egy költségelőirányzat arra nézve, mennyi vasuti sít és milyen áron lehetne egy kizárólagosan a vastermelők által, de közös erővel felállítandó gyárban termelni s tétessék ez alapon a kormánynak sineknek termelési áron való szállítása iránt előterjesztés. A vállalat haszna a kohók nyersvas termelésének fokozott értékesítéséből és abból állana, hogy a létesítendő gyár bizonyos idő múlva az alapítók tehermentes birtokában maradna. Alkalmos helyet a gyár létesítésére a sajtópüspöki határ képez, ahol a Sajó a Rimával egyesül és ahol egyrészt a várkonyi kőszén, másrészt nagy*

kiterjedésű erdők vannak. Erdemleges határozat ez ügyben nem hozatott, miután az értekezlet tagjai közül többen e tekintetben felhatalmazással nem bírtak; mindamellet ezen eszmecserét kell az ózdi gyár létesítésének kiindulási pontjául tekintenünk.” (Mint láttuk, a várkonyi stb. barnaszén már meg is szerezte.)

Az ország északkeleti részeinek, köztük a gömői-szepesti vasterületnek az ország középpontjával való összekapcsolására 1858-ban megindított ún. Tiszai vasútépítés, (amelynek célja a főváros–Debrecen–Miskolc–Kassa, s az erről – éppen Miskolc–Bánréve–Dobsina irányába is – leágazó vonalak kiépítése), élére is Andrassy György állt, s ha a társulatnak hosszan elhúzódo viszontagságai évtizedekig borzolták is a közvélemény kedélyeit, az építés megtörtént, s a felvidéki vasterület kitört az elszigeteltségből, s a főváros piacain versenytársként tudott megjelenni az osztrák és angol vassal szemben.

A színesfémtermelésben, bár nem voltak érdekeltségeik az Andrassyknak, György gróf az első segítségért kiáltó hívásra átvette a *Felsőmagyarországi Bányapolgárság* néven a szepességi, gömői és abaúji színesfémtermelőket tömörítő egyesület elnökségét 1827-ben. Az ekkor már háromnegyed százada működő egylet éppen igen nehéz helyzetben volt: szervezetlenség, piacok és tőke hiánya, korszerűtlen technológiák stb. A kiút keresését Andrassyra bízták, teljhatalommal. Andrassy rögtön látta, hogy az egyik legégetőbb gond a tőkehiány. Elve teljhatalmával, hét esztendő alatt – akkoriban rendkívül magasnak számító – 1,1 millió forint kölcsönt vett föl a bécsi **Rotschild** bankháztól (1838–1845), amely kölcsönt 1860-ra nemcsak, hogy letörlesztették, hanem sikerült a fakóercetek hasznosítására 600 ezer forintos forgótőkét is összegyűjteniük. Mekkora kockázat és milyen biztos, előre megtervezett siker! Milyen csekélynek tűnik ehhez képest az a 10 ezer forint, amit annak idején a tudomány oltárára helyezett. De megérthetjük, hogy akkor, ott, miért ennyit. Évi 100 arany tiszteletdíjából pályázatot tűzött ki, arra keresve a választ, hogy „*Mi módon lehetne a bányamívelést emelni?*” Az elnökséget 46 esztendőn át, haláláig viselte.²²

Erőtlenül közreműködött a – többször változó nevű – Gazdasági Egyesületben 1827-es megalakulásától kezdve. Hosszú ideig titkára, évkönyveinek kiadója-szerkesztője volt, 1840–45 között alelnöki tisztet is viselt.

A *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók* fölkéri az akkor 49 esztendő Andrassy Györgyöt, hogy az 1846-ban Kassán és Eperjesen rendezendő, immár 7. vándorgyűlésükön elnököljön. Andrassy a megtiszteltetésnek mély értelmű, szép, higgadt és szavakra előre kiszámított beszédet mond. Olyat, amely illő egy élete teljében lévő férfihoz, aki saját erejére és tudására támaszkodva, abban bízva tud dönteni milliók fölött, akit erővel tölt el arisztokrata származásának tudata, de arra büszke, hogy az önmaga „vigyázni tudása” biztosítja számára az igazi arisztokrataságot. Éppen olyan, mint az a portré, amelyet **Barabás Miklós** rajzolt róla a társulat kötete számára. Andrassy gondolatmenetének középpontjában a „*valódi tudomány és az anyagi erő*” áll, mint a társadalmi és gazda-

sági fölemelkedés egyetlen igazi mozgatóereje, az egyetlen lehetséges tőke, s mindezek valódi mértéke a munka.²³

Két, személyes momentum megemlítését nem hagyhatom el. Az egyik Andrassy György magyarságára, a másik munkaszeretetére találó példa. Későbbi feleségével, gróf **Königsegg-Aulendorf Franciskával** külföldi utazása során, Würtenbergben ismerkedett meg, s ott rögtön elválaszthatatlan szálak fűzték egymáshoz őket. György gróf, hazatérve, egy magyar nevelőnőt küldött ki menyasszonyához, hogy az esküvő napjára tanulja meg az ifjú ara nemzeti nyelvünket, mert egy magyar mágnás oldalán csak így töltheti be családi és társadalmi szerepét.²⁴ A másikat az 1839/40-es országgyűlésen terjesztette róla egy német nyelvű pletykalap. E szerint Andrassy sárosi főispánként azért nem népszerű, mert a munka az eleme, se nem dohányzik, se nem kártyázik, se jó ebédeket nem ad, hanem még délután is dolgozik.²⁵

*

Az Andrassy család a 19. század folyamán volt a zenitén. Az említettek még két kiemelkedő személyiség, Manó és Gyula gróf követte, aztán a család neve eltűnik az ország életének első vonalából.

Andrassy Manó (1821–1891) hatalmas vasipari birodalmat épít ki. Megvásárolja az alsósajói kincstári vasércbányákat, s ott olvasztókat telepít. Visszaszerzi vétel útján a betléri birtokot az olvasztóteleppel és hámorokkal. Vállalatába olvasztja a berzétei, gombaszögi és vigtelki vasgyárakat, valamint az ezeket kiszolgáló rozsnói, nadabulai és sebespataki vasércbányákat is. Kezdeményezésére létesül a salgótarjáni acélgyár, a társulat első elnöke. Részt vesz a rudabányai vasérctelep kiaknázásában. Vállalatai a század nyolcvanas éveiben az országos nyersvas-termelés 15–20%-át adják. Nagytekintélyű közzgazda és iparszervező politikus.

Andrassy Gyula (1823–1890) a politikai életben tör a csillagok felé. Kossuth diplomáciai küldötte, ezért halálra ítélik, majd a kiegyezés vezéregyénisége és az első magyar miniszterelnöke. Innen a monarchia külügyminiszteri székébe ül, ahonnan közvetlen befolyást gyakorol Európa sorsára. A századfordulóra az Andrassy örökösök kivonulnak a vasiparból: Manó fia, Géza a Rimamurány-Salgótarjáni Rt.-nek adja el atyja hatalmas bánya- és kohóvállalatát, az Andrassy György-féle hitbizományi vállalatot pedig Dénes gróf adja tartós bérletbe a nagy étvágyú Rimamurányi Rt.-nek. A magyar politikai életben pedig nem tűnik fel újabb, nagy politikai talentummal megáldott Andrassy.

Úgy tűnik – hasonlóan nagy történelmi családainkhoz – az Andrassyak is „véleg letűntek hazánk egéről”.

JEGYZETEK

¹ Ballagi 1897. 325–326.

² Nagy 1857. (Beiner–Kozma); Kempelen 1911. (Grill); Szinnyei 1891–1914; Pallas Nagy Lexikona, 1893–1900; Eisele 1907. (Joergers)

³ Wenzel 1880. 393–395.

⁴ Heckenast 1987.129–161; Heckenast 1991.

⁵ Andrassy Comitiss Caroli, ad inclutos status et ordines Hungariae... Krasznahorka cultivandi fodinii, 1790. (Szinnyei szerint ma Magyarországon nem található.)

⁶ Andrassy, Carl: Ueber die ungarischen Eisenwerke. = Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, 16.1825.147–152.

⁷ Eisele 1907. 123–124.

⁸ Faller 1871. 100.

⁹ Faller 1871. 100–132. Eisele 1907. 121.

¹⁰ Eisele 1907. 121.

¹¹ Barabás 1880. 643. (In.: Heckenast 1991. 179.)

¹² Nagy 1857.

¹³ Pesti Hírlap 1845. (538. sz.) szeptember 14.

¹⁴ Szilágyi 1897. 465.

¹⁵ Szinnyei 1891–1914

¹⁶ Szilágyi 1897. 508.

¹⁷ Széchenyi 1982.1223–1224.

¹⁸ Rempert 1995.131–132.

¹⁹ Marton – Tetmajer 1906. 14–15.

²⁰ Marton – Tetmajer 1906. 19–21.

²¹ Marton – Tetmajer 1906. 21.

²² Münnich 1895.

²³ Halász 1847. 25–29.

²⁴ Vasárnapi Ujság 1873. (2. sz., január 12.)

²⁵ Szilágyi 1897. 467.

IRODALOM

Sz. n.

1883–1900: A Pallas Nagy Lexikona, 1–18. köt. Budapest

Ballagi Géza

1897: Az 1839–40-iki országgyűlés visszhangja az irodalomban. Budapest

Barabás Samu

1880: A székely krónika. Történelmi Tár. Budapest

Eisele Gusztáv

1907: Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monográfiája, 1. köt. Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének bányászati monográfiája. Selmecbánya

Faller Gusztáv

1871: A selmeczi m. k. Bányász- és Erdészakadémia évszázados fennállásának emlékkönyve 1770–1870. Selmecz

Halász Gejza (szerk.)

1847: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Kassa–Eperjesen tartott 7. Nagygyűlésének történeti vázlata és munkái.

Heckenast Gusztáv

1987: Magyarország vasércbányászata és vastermelése 1526-tól a 18. század végéig. (In: Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből III. Szerk.: Zsámboki László.) Miskolc

1991: A magyarországi vaskohászat története a feudalizmus korában. Budapest

Kempelen Béla

1911: A magyar nemes családok. 1–10. köt. Budapest

Marton János – Tetmajer László

1906: A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. fejlődésének története a XXV. közgyűlés alkalmából. 1881–1906. Budapest

Münnich Adolf

1895: A Felsőmagyarországi Bányapolgárság története. Igló

Nagy Iván

1857: Magyarország családai. Pest

Rempert Zoltán

1995: Magyarország vaskohászata az iparforradalom előestéjén (1800–1850). Budapest–Dunaújváros

Széchenyi István

1982: Napló. Budapest

Szilágyi Sándor (szerk.)

1897: A magyar nemzet története. 9. köt. Budapest

Szinnyei József

1891–1914: Magyar írók élete és munkái. 1–14. köt. Budapest

Wenzel Gusztáv

1880: Magyarország bányászatainak kritikái története. Budapest

MÉLTÓSÁGOS
CSIK SZENT HIRÁLYI ÉS KRASZNAHORKAI
GRÓF
ANDRÁSY GYÖRGY
CS. KIR. ARANY KÜLCSOS
A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'
EGYIK
ALAPÍTÓ S' IGAZGATÓ TAGJA'
Ő NAGYSÁGÁNAK
MINT
T. N. GÖMÖR és KIS-HONTH t. e. VÁRMEGYE
FŐ - ISPÁNI HELYETTESÉNEK
AZ 1838-ik ÉV' KIS ASSZONY HAVA 1-ső NAPJÁN
FÉNYES HIVATALÁBA
TÖRTÉNT
ÜNNEPÉLYES BEIRTATÁSA' ALKALMÁVAL
MONDOTT
BESZÉDEK.

Ki nyomtattatott közhatározásból közközlésben

ROSNYÓN.

Kek József Cs, K. szab. Kőnyvnyomató Intézetében.

A beiktatandó főispánt **Draskóczy Sámuel** első alispán köszöntötte:

„Mint – egy hajdani szónok az igazat rajzolván – az egész nép vezérére függeszté szemeit, úgy függnek, elő adva tsekély, de valódi rajzolatomra e tisztelkedő Rendek szemei Méltóságodon. Mindnyájunkon látható a derült homlok, a vidám s örvendező ábrázat, mély és igaz tiszteletünknek jelei, mellyel Méltóságodat, mint Felséges urunk Királyunk által kegyelmesen ki-nevezett, és magas széke elfoglalása ünnepére e köz házhoz szerentsésen megérkezett Fő-Ispányi kegyes helytartónkat Nemes Gömör és Kis Hont t.e. Vármegye nevében üdvözölni szerentsések vagyunk. Ugyan is Méltóságod régi nagy Nemzetségből származása, Gömör Fő-Ispányi székét díszesített több ditső Eldódeinek emléke, nagy szorgalommal intézett neveltetése, mély

belátása, széles tudománya s tapasztalása, magas műveltsége, vonzó szelid bánás módja különösen a polgári és szellemi józan haladás mezején, nemzeti köz tisztelettel és hálával ékesített, koszorúkat annyiszor nyert ritka tettei mind megannyi kedves zálogai abbéli meg győződésünknek, hogy e Megye Méltóságod kormánya alatt tsak boldog, tsak szerentsés jövőndöt reménylhet.

Gömör! E szép nagy megye, e kedves szülőtte föld nevét nem vagyok e pillanatban képes meg indulás nélkül ajakimra venni: ki állott hányattatási s viszontagsági után semmit forróbban nem óhajt ez mint a békét és nyugalmat, s biztosan támaszkodik Méltóságodra, hogy vész rongálta sajkáját – a Király s Haza iránti testvér köteleesség közép útján oly kikötőbe tunándja vezetni, mellybe jövőndő jóllétét feltalálhassa.”

Más napra kelve, úgymint Kis Asszony Hava' 1-ső napján, Te-
 kintetes Dráskóczi Ifj. DRÁSKÓCZY SÁMUEL Első Al
 Ispán Úr, — a' Beiktatás ünneplésére roppant számmal
 egybe gyülekezett T. Karokat és Rendeket üdvözölve, elő
 adta azon kedves pillanatnak közelgetését, mely Méltó-
 ságos Fő Ispáni Helytartó Úr Ő Nagyságát, kormányára
 bizott Megyejével egyesítendi. Minél fogva Ő Méltósá-
 gának, az öröm érzésektől elfogúlva várakozó Gyüleke-
 zetbe leendő szives meg hívására egy Küldöttséget neve-
 zett, — mely meg bizatásában vólt eljárásáról Jelentését
 meg tévén : Méltóságos FŐ ISPÁNI HELYTARTÓ ÚR min-
 deneket öröm riadásra buzdító érzések nyilvánítása — 's
 az Éljen-t! sokszorozva szaporító felkiáltások közbe, csak
 hamar meg jelent 's Fő Kormányzói Székének elfoglalása
 mellett, a' T. Karokhoz, és Rendekhez követezendő fontos,
 és ékes Beszédét intézte.

Tekintetes Karok és Rendek!

Hogy a' Halandó sorsát egy hatalmasb kéz kormányozza, 's azt
 a' végtelenség' homályaiival leplezett céljai eléréséhez alkalmaztatja,
 egy újabb tanubizonysága én vagyok, kit Felséges kegyes Urunk
 Királyunk, e' nemes Gömör Kis Honttal törvényesen egyesült megye

kormányára, – a' jó szándékot is érdemnek vévén – méltónak ítél, mint ez a' Tekintetes Karok és Rendek előtt már tudva vagyon.

Ezen felséges bizodalmon, melyet egyenes úton elnyer- ni minden hív jobbágnak azért legszentebb kötelessége, hogy ebben alkotmányos támaszát feltalálván, annál hasznosb polgárja lehessen hazájának, 's ebben lelki nyugalmát 's legfőbb jutalmát meg nyerhesse, – e' felséges bizodalmon mondom, mint biztos alapon épült szerent- sémnek egy eddig fejletlen része, mely engem kegyes jó Fejedelmemhez minden esetre örök, mély háladatosságra lekötelez, a' Tekintetes Karok és Rendek hathatósággedelme nélkül azonban én reám nézve megbecsülhetetlen ugyan, de egyszersmind – 's a' Tekintetes megyére nézve is egy sikeretlen emlék maradand, holott én ezt a Tekintetes Karok és Rendekkel kezett fogva, a' hazafiság' szentelt helyévé szeretném kiépíteni, melyben mi szeretett Kirá- lyunknak, édes hazánkknak, 's közvetve megyénknek, tiszta elfogulatlan kebellet, 's fiúi bizodalommal áldoznánk, 's mind kettőjöknek – 'a mi csak egyet tesz – díszét, hasznát előmozdítanánk, azt még erősebbé, tekintetesbbé ten- nénk.

Hogy pedig szívem e forró vágyai valósulásához tölem telhetőleg hozzá járultam, íme, bizonyítandom, mire néz- ve e' nemes megye érdemes Rendei meg engedik, kedves Szomszédink 's Barátink meg bocsátandják, éltem e' fon- tos, 's a' szív kiömlédezéseinek szentelt pillanatában még egy két szót magamról – bár nem örömet, szólanom.

Ugyan is legszentebb jobbágyi 's hazafi kötelessége mindenkinek, e' némi ellentételes 's szétágazó elemekkel eltelt időben, minden személyes tekintetek félretételével, ha bár – mint ez esetben – leg csekélyebb tehetségekkel, némelly balvélemények ellenére is, sőt azoknak meg győzé- sére örömmel sietni oda, hová törvényes szava Királyának rendeli. Ez Tekintetes Karok 's Rendek erős hitem, mely, hogy önhaszonlesésnek ne nevezzem, semmi erény, mert minden napi józan észből eredett meg győződés.

Azon rendíthetetlen reménység továbbá, mely isten adománya, 's így ismét semmi virtus, lolkemben kiirtha- tatlan: hogy ha becsületes szándékkal mind azt, mi csekély erőmtől tellik, híven elkövetem, sem kegyes jó Királyom elhagyni, sem a' Tekintetes Karok 's Rendek engem bölcs tanácsaikkal támogatni, bizodalomukkal szerencsésíteni szűnni nem fognak, hogy ez által képessé legyek mint e' megye Rendei igaz tolmácsa, minden személyeskedés nélkül fiúi hívségüket, mélyen gyökerezett bizodalomukat, a' haza attyának, bár mely viszontagságokban is bemutat- hatni.

Érzem végre a' haza szeretet ellenállhatatlanságát, – mely szinte nem erény, mert szüleim csepegtették szí- vembe, mi szerint ki ki azon körben, melybe helyeztetik, honja józan 's jól átgondolt törvényes előmentén, minden személyes vágyak feláldozásával, részt venni köteles 's így munkakörének nagyobbodásán örvendenie kellett.

Midőn tehát ezen érzések által valék körülvetetve, 's komolyan ez új pályára utasítva, valósulva tapasztalám azon nagy igazságot, hogy csakugyan a' halandó sorsát

egy hatalmasb kéz kormányozza. Mi csuda tehát, ha a' ke- gyelmes királyi adomány velem azon meggyőződésemet elfelejteté: hogy ez új hatásköröm e' nemes vármegyében, habár leg kímélőbbben is, az élet számtalan mindennapi- ságaival jó érintésbe, holott annak ezektől tökéletesen függetlennek kellene lennie, – elfelejteté: hogy a' magány életben is találatnak szent kötelességek, melyek a' köz élet terheivel összeütközvén, ha nem maradnak is teljesítetlen, leg alább nehezítetnek; mi csuda, ha egészségem 's egyéb tulajdonim gyöngeségének öntudata aggasztani meg- szűnt, ha a' roppant felelet – 's a felvállalandó kötelességek terhe oszlott, az akadályok súlya kisebbedett, – 's meg né- multak boldog magányomhoz vonzó hajlandóságaim. – ugyanazért így lelkesítve, sietek jó szándékim 's feltételeim törvény által is rendelt megerősítéséhez, midőn a' meg küldött esküvés forma szerinti hit letételét, íme, örömmel felajánlom, megelőzvé ezt a' leg kegyelmesebben történt kineveztetésemről szóló királyi levél felolvastatása.

Fogadja immár szívesen Gömör-Kis Hont szép megye kór- mányozója első idvezlő szavait, a' ki e' hazafi Rendek dísz- sorából, szeretett jó Királyom akaratjának hódolva kilép- tem, nem azért, hogy társok lenni meg szűnjek, hanem hogy azon több évi barátság és szíves indulat – kedves, már most hittel megerősített viszonyait, alkotmányunk szellemében a' Király 's Haza egyesített javára, mind in- kább szorosabbá fűzzem, díszére egyszersmind, 's lehető boldogíttatására olly megyének, mely kiterjedés, népes- ség, ipar 's műszorgalma régi nemes, törzsökös, – a' hazá- nak annyi polgári 's vitézi koszorúkat érdemlett férjfiakat szült – nemzetségekre nézve, méltán az elsőbkek közzé tartozik, a' minek bővebb előterjesztésétől egyedül azon érzés, mert magamat egészen gömörinek vallom, tartóz- tat.

A' feljebbi idves cél elérésében pedig, magam helyzetét illetőleg, kettős tekintet: – hivatalomra tudni illik, és sze- mélyemre fordul-elő, melyet kissé vi'sgáltni tán nem léz felesleges.

800, 's több évek folytanak el, miólta eleink ráúvnán a' sok kalandozásra, 's végre állandóbb polgári lét után vágy- ván, e' hazát meg szerzék, 's annak elfoglalásával egykorú megye kormányzói hivatalt nem kevés tekintetben tarták egész a' leg újabb időkig. – Igen természetes kérdés tehát, melyet magamnak megfejtteni feltevék, súlyosbult é, vagy könnyült a' megye kormányzók mostani helyzete? mert hogy változást szenvedett, magából is következik, minek már a' múlt századok törvénykönyvei 's történetei, néma ugyan, de igaz tanúi, 's ki lenne az, ki hajlatlan szirtként merne ellentállani a' mindent emésztő, 's szüntelen változást szülő természet, – 's így isten hatalmas törvé- nyének? hisz szemeink alatt hódol annak mindenki, 's minden, ma, most, – 's hogy egy borzasztó, ez országot milyen érdeklő példáját emlékezetünkbe visszahozzam, csak Pest-Budát szükséges neveznem, ez előtt még kevés hónappal nemzetiségünk, míveltségünk, 's kereskedésünk középpontja, – most nagy részében dűledékben, akárki mit mondjon, virágzó állapotja csak hosszas évek múlva, 's csak kegyes jó Királyunk, 's a' Haza bölcs intézkedései

mellett fog visszaállítani. – Ujra a' feljebb feltett kérdésre térvén, szabad légyen oda vélekednem, hogy a' megye kormányzók helyezete igen is átalányosan súlyosbult, mi a' régi időknek a' mostaniakkal való kevés össze hasonlításából, reményem, ki fog világlani.

Vitéz eleink, mint tudjuk, e' szép föld' meg szerzése 's utóbb az új hon védelmezése, 's megerősítése mellett vértököt ontván – úgy szólva táborban tölték veszély- 's díszteljes napjaikat, szolgálókra 's a' legyőzött benszüllöttekre hagyják mind annak előállítását, mi ma, e' zajos századok túl haladtával a' leg műveltebb országokat, 's népeket boldogítva foglalatoskodtatja, nem nemeshez illőnek tarták majdnem mind azt, mit nem fegyverrel, nem csatamezőn kelle vala elintézni. – Ma pedig ki az, ki nem hiszi, hogy a' tudományok, művészetek, mesterségek, – a' kereskedés – végre a' földművelés, szóval a' jótékony természethez való közeledés ne légyen szinte olly díszes pálya? – Hajdan tehát a' megyés grófoknak, törvényes rendeltetésőknél fogva tisztökben állott a' megye Rendeit a' Király 's 'Haza szív emelő jelszavakkal hős tettek, ha nem is mindég győzelemre vezetni, és serény példával buzdítani? most e' nem dúló században, úgy láztik, az ipar, vagyonosodás nemzeti szorgalom előmozdítása, mind annyi polgári koszorút nyújtanak, 's a' kormányzónak rendeltetése szinte nem kevésbé nemes, az igazság szigorú kiszolgáltatására, jó rend fenntartására ügyelni, 's amazokat minden tehetségeivel előmozdítani, 's így nem csak köz munkás lenni, de jó példával menni elő. 'S ha akkor nem könnyű feladás vala a' főkörmányzó nevét nem csak bírni, de meg is érdemelni, nem tagadhatni, hogy most nem kisebb díszszel, de több gonddal jár annak fenntartása; – Akkor egy cél felé kellett csak törekedni, – a' győzelemre; csak egy vala az érdem, t. i. a' katonai, 's legrosszabb esetben ez úgy is nem örökké tartható földi pálya csak néhány évének feláldozásával örök érdemet, a' hív jobbágy s hazafi egyesített szép nevét igazán érdemlé meg. – Most is Tekintetes Karok és Rendeik csak egyesítve nyerhetik el azt, mert nem jó jobbágy, ki egyszersmind nem hív hazafi, 's viszont, de akkor, úgy hiszem, még nem lehet a' patriota és aulicus nevezeteket pengetni hallani olly hazában, hol a' Király 's Haza szoros lánczokkal egybenfűzött java, illy féle distinctiót, olly megkülönböztetést – mellytől mentsmeg isten mindenkit, meg sem enged. Hogy pedig nemes Gömör és Kis-Hont megyében szintúgy mint e' fényes gyülekezetben, sem aulicus sem patriota, az óh, fájdalom! annyiszor bitanglott értelemben nintsen, tökéletesen hiszem, 's azért említhetem ezeket, – nincsen senki, kire e' bizodalmat enyészto, e' valódi értelem nélküli, ezen, a' haza legnemesebb, 's jobbra szánható elejét annyira alá ásó elnevezéseket ruházni lehetne. – Valóban ezen elnevezésekből származó balítélet nehezbíti a' mostani kormányzók tisztit. De

Ezekon felül tagadni nem lehet, az emberi társaság mai állása, a' leg természetesb okoknál fogva, mellyeknek előadása ide nem tartozik – szövevényesb, kívánságai több felé elágazók, igényei, a' társaságos állapoton való követelése nagyobbak, szükségei számosabbak, – 's olly

bonyolódott állapotban találjuk magunkat némellykor belekeverve, berángatva 's behálózva, mellyben valóban majd nem emberi erőt felülmúló feladat, a' következményt az okfőtől megkülönböztetni, vagy mi több, az összezavart gombolyag elejére nem akadhatván, bár leg nagyobb türelemesség mellett annak csak végét is feltalálni.

Súlyosbult tehát, véleményem szerint, Tekintetes Karok és Rendeik a' mostani vármegye kormányzók helyezete a' hajdanihoz képest, 's ha még ehhez ezen díszes és fénytéljes hivatal szokott terheit, ha a bírói és politikai hatósággal egybekapcsolt felelősséget hozzávetve megfontolom, 's végre

Személyes, ezen nagy feladathoz kívántató tulajdonimra tekintek, azok – törvényes Királyomhoz való hívségemet, haza szeretetemet, 's jó szándékomat kivéve, (mellyekben senkinek engedni nem kívánok) olly igen csekélyek, hogy ha ezen teher elbírására egyedül gyenge vállaim szolgálának eszközül, bizonyára nem lenne kevesebb elhittségnél neki iramodni ez új pályának.

De midőn ezeket már rég fontolgtatnám, épen mindezekben találám-fel a' keresett óvószert, melly aggodalmimat enyészti, gyöngeségemet pótolja, 's elcsüggedni nem hágy.

Történeti alkotmányunk, tudni illik, egyszerű 's helyes első alapjai olly szerencsésen vagy bölcsen tettek le eleink által, hogy azok most is, valóban csudálkozásra méltó dolog! rendületlenül felállanak nem csak, de a' mindég készülőben lévő újabbaknak is sinőrmértékül szolgálhatnak; 's nyilván a' hadi rendszer, melly a' kitűzött cél elérésére több tanácskozókat ugyan, de csak egy vezért enged' meg, vala az, melly velők a' királyi széket talpkövéül választatá, mellyet a' fejedelem 's nemzet híveinek tanácsa, 's á' nép' hívsége – az idők el nem kerülhető viharai között is – szakadatlanul fenn tudott tartani. Innen folyt az ország Rendeivel közös törvényhozási – innen a' végrehajtási jog a' Királyi hatalomban központosítva, innen – hogy a' többi ne említsem – a' vármegyék szerencsés szerkezete, 's a' külön renden 's rangon lévők boldogítására megkívántató minden tehetőséggel 's hatósággal való el-látása; Sejdíték már ők is azon elv' igazságát: hogy a köz boldogságnak igazi elemei az emberek 's nem a' kedvező éghajlat, mellynek leg gazdagabb ajándékai mellett is szegény lehet a' haza – sőt a' leg boldogtalanabb, ha a' létező erényesség és önmegtagadás nints arányban a' status' törvényes alkotmányából az egésze származható jólét', 's rend' lehető fokához. Hogy pedig sejdíték, onnan is kiviláglik, mert eleink a' leg régiebb időkben számtalanszor adák példáját az idő nem képzelt, de valódi kívánati, és szükségeihez való magok alkalmazásának, de egyszersmind buzgón ragaszkodtak mindég az atyáik vérével erősített vezér elvekhez, 's ez által kétségtelenné tevék alkotmányunk javíthatását, 's előre tűzék' már ki utódjaik számára azon biztos ösvényt, mellyen kelle indulniok, hogy a' Király 's Haza egyesített boldogságát, 's fényét fenntartani, 's öregbíteni lehessen, örökségül hagyván azon elismért igazságot is, hogy nincs nemzet, melly hívebben szeresse királyát mint a' Magyar.

Nemzetiségünk e' legrégebb 's ' legnemesb' bélyege, hála az egek urának, oly mélyen gyökerezik szívünkbe, hogy ezt, 's századok tapasztalásával felszentelt elveket vezérfonalul vévén, magunkat ösmérve, férfias áltgondoltsággal, végre kegyes jó Királyunkhoz fiúi igaz bizodalommal híven ragaszkodva, ritka 's szép példáját adnánk továbbá is oly nemzetnek, melly mások szomorúan nagy sikerű theóriáit nem majmozva, világi történetek 's külső okok hatása nélkül, a' béke és szeretet' útján, józanul, bizton elő halad.

Ezen átalányos nézetek tehát, mellyeket a' Tekintetes Karok, és Rendek külömben is nem tsak ösmernek, de mint valódiakat követnek is, hivatalos helyezetem tekintetéből támadt lelki nyugtalanságaimat csillapítják, 's azt derültebb fényben láttatják velem, mert illy megyének közepette, illy nagy tapasztaltságú férjfiaktól körülvetve, illy hazafi érzésű Rendek által támogatva lehetetlennek tartom az igaz utat eltéveszteni a' mellyen indulnom kelletik, hogy a' Király 's Haza 's ezen tekintetes Megye egyesített várakozásinak lehetőképp megfelelhessenek.

De ehhez, mint már feljebb érintém, e Megye' Rendei irántam való tartózkodás nélküli, 's mi több, állandó bizodalma 's hajlandósága – vajha megnyerhetném! múlhatlanul szükséges; ámbár jól tudom, hogy ez sokból álló kívánság – öröm telve érzem még is, hogy nem pusztá, túlságos, de reményteljes, életre termett óhajítás, mert tudom azt is, kitől kívánom. Azon nemes megye, t. i., mellynek rokon nyílt karjai között, Székely elődeim sarjadéka második hazáját, 's emez ismét annak több unokáiban kormányzóit megtalála, melly atyáim békés hamvait földi, 's így mindent, mi a' nem romlott emlékezetnek szent, magában rejt, – melly végre, örömmel megmondom, engem is, ki ifjúságom viritó éveit itt boldogul töltém, bizodalomra érdemesnek tartá, ezen nemes megye, férfias meg gondoltság nélkül tőlem, ki istennek jóvoltából erre okot szolgáltatni nem fogok, ezen megbecsülhetetlen ajándékát vissza nem vonandja.

Bátor tehát azon lehetőségnek meg gondolása, hogy a' következmény e' szerencsés kezdetnek meg nem felelné, itt, 's éppen itt, reám nézve annál nyomasztóbb, 's annak valósulása annál elviselhetlenebb lenne, minél terjedtebb, fényesb, hazafiabb ezen nemes megye, még is a' fentebbieknél fogva, a' nélkül, hogy erőmet túlbecsülni akarám, személyességem tekintetéből támadt aggodalmimat mind ezek ne szüntessék?

Tartózkodás nélkül tehát áltengedvén szívemet az öröm 's bizodalom kettős érzésének, mi már most leg közelebb' törvényes hatásunk körét illeti: annak gyakorlatában részemről előfordulható minden észrevételeim az előbeniekben foglaltatnak, 's felesleg lenne valóban annak részleteibe bocsátkozni, a' Tekintetes Karokat és Rendeket azokra figyelmeztetni, mint a' kik jól tudják, milly szoros kapcsolatban állanak törvényes szerkezetünknel fogva az egyes megyék az egész országgal, következőleg milly nagy hatással bír az egészre mind az, mi egy megyében történik, – 's így, miután oly viszonyban áll a' megye az országhoz, mint egyes ember a' vármegyéhez, ne engedjünk soha

tetteinkbe 's határozatinkba az önnönségnek, egyenetlenségnek befolyjni, így nem csak a' megyét, de az országot is, mennyire minket illet, káros következtésektől meg fogjuk óvni, láthatárunk is azok kiterjedtebb körét megtartandja, mellynek ezen nemes megye fényét, 's díszét köszönheti, 's melly oly igen szükséges, bölcs meszsze elágazó alkotmányunk alapjai illő megbecsülésére, törvényeink belső rugói, intézményeink távolabbi hatása meg ítézésére, tanácskozásinkban szemmel tartandjuk minduntalan e hely szentségét, 's emlékezni fogunk mindig, hogy mi vagyunk képviselői és sáfárjai oly számtalan leg gyöngédebb érdekeknek, mellyek tőlünk 's általunk várják a' meg kímélést és gyarapodást. Mi engem illet, törvényeinket, 's tapasztalás által igazolt jó szokásinkat minden tekintetben fogom fentartani igyekezni, 's azoktól semmit nem kívánok távozni, leg bensőbb meggyőződésem szerint hazánk boldogságának egyedüli biztos alapja az azokhoz való szigorú ragaszkodás lévén. – Örömem 's fájdalom, foglalatosságaink, 's gondjaink ezentúl közösek, mert hiszen osztolni fogok én is Gömör Kis-Hont fényében, jó híre' 's nevében, mellynek öregbedésére minden, bár igen csekély tehetségeimet, íme, felajánlom, méltóztassanak azokat a' Király 's Haza javára fordítani, a' Tekintetes Karok és Rendek bölcsesége, tapasztaltsága, irántami bizodalma pedig, azt, mi tőlem nem tellik, bőven kipótolandja.

Ti pedig, kedves Tisztársaim, kikkel ezentüli egybemunkálásom gyönyörűségemre szolgáland, fogjatok kezét velem, hogy e nagy terjedésű, 's népességű megyében a' jó rend fenntartassék, az igazság ezentúl is serényen és gyorsan kiszolgáltassék, a' köz végzéseket pontosan teljesítsenek. Jól tudom, uralkodik szívetekben, mint ezen megye Rendeiben is, koronás Királyunkhoz való tántoríthatatlan hívség, igazi hazaszeretet, és szegény adózó embertársaink meg kímélésének nemes vágya; – sok fáradsággal 's áldozattal párosított hivatalok egyedüli jutalma az öntudat s meglegedés, folytassátok, kérlek, az eddigi serénységgel és buzgósággal.

Végre, háládatlan lennék mind azon becses szeretett vendégeink iránt, kik magok vagy küldöik nevében e' polgári ünnepünk fényesbé tételére, hajlandóság jelöl szomszédi részvétellel közöttünk meg jelentek, ha mind az én, mind e' nemes megye Rendei nevében forró köszönetünket ki nem jelenteném, – különösen az én részemről, kinek szívében ez egy soha el nem hervadó emléke maradand tisztelt barátink, atyánkfiai irántam, 's ezen nemes megye iránt viseltető barátságoknak, szívességüknek.

Mind ezek után adja áldását azon mindenható isten, kit mindnyájan imádunk, áldja meg kegyes jó Királyunkat, édes Hazánkat, buzgón kérem, – 's magamat a' Tekintetes Karok és Rendek további barátságába, szíves jó indulatokba ajánlom.

Andrássy György

Sáros megye főispáni tisztségébe történt beiktatásakor elmondott beszéde

(Eperjes, 1842.)

Tekintetes Karok és Rendeik!

Öröm s hálával telt kebellem közelíték immár hozzátok, Nemes Sáros díszteljes megye nagyérdemű Rendeihez, kiket most, ez ünnepélyes ős szertartás alkalmával, legelőször van, mint törvényes előljárótok, üdvözölni, kedves alkalmam. Igen is, polgári létünk egybeforrt érdekeink elválhatatlanul egyesítvük, öröm 's fájdalom, 's a lélek minden élvezései közösek lesznek ezentúl köztünk, 's midőn az eskü szentséges kapcsolai olly megyéhez fűznek, melly a' király s haza közös érdekeit's jogait valódi lovagi szellemmel egyiránt védi, minden igaz jót's üdvöst férfiasan pártol, lehetetlen ezen őszinte fogadást polgár társaim hajlandósága szülte szívességnek; – ezen ma 's tegnap, 's kineveztetésem a' legfelsőbb helyről ezen nemes megyével történt tudatása alkalmakor elérzékenyülve tapasztalt bizodalmat, a' Tekintetes Rendeik szilárd önérzete zálogául nem vennem, s ezekből azon szíves biztatást nem merítenem, mellyre emberi gyöngeségeim 's fogyatkozásim' érzetében, e' dicső hivatásom és fénytelen – de temérdek felelet 's kötelességek súlyával járó Fő Ispányi tisztet teljesítésére olly igen van szükségem. Lelkem mélyéből nyilvánítom mind ezekért hálás köszönetemet, s szívemből óhajtom: legyen Fő Ispányi székem mindig illy érzésektől körülvetve, 's elevenítsék azok pályám végszakaszát is, midőn a' vér már lassabban kering; mert – engedjék e reményemet kifejezmem – hogy itt e' helyütt vénülök meg. Kétszeres kötelességemmé válik ennél fogva lehetőség eljárni a' külömben is kedves feladatban; e' nemes megye' boldogságát, dicsőségét öregbíteni, s e' kép Ó Felsege imádott Királyunk magyar hazánkat szünet nélkül boldogítani kívánó szándékát, általa, 's a' törvények által kiszabott körömhöz képest előmozdítani, bennem helyezett felséges bizodalmanak megfelelni. –

Nem kevésbé illeti hálás köszönetem mind azon szomszéd nemes Megyék 's hatóságok' érdemes küldöttjeit, 's minden Úri vendégeinket, kik becses személyükben vagy küldöik nevében ezen polgári ünnep fényét növelni; barátságuk – szomszédi hajlandóságunknál fogva szívesek valának. Vegyék mind az én, mind e nemes megye' részéről tartozó érzeteink e' köz helyen való nyilvánítását, 's legyenek, kérjük, meggyőződve hasonló szomszédi tiszteletünk, barátságos indulataink felől, mellyeket bebizonyítani készségünket mindig tapasztaladják. – Illetti pedig köszönetem névszerint kedves Gömöröm küldötteit, kik e' messze utat 's fáradságot nem sajnálva, engem mostani elrendeltetésem helyére, annyiszor tapasztalt szívességök és szeretetök újabb jeléül elkísértének. – Mondjátok meg küldöiteknek: hogy a díszteljes kormányotokon töltött idő kedves emléke,

éltem végperczéig kísérni fog, 's hogy miután Felseges Urunk Királyunk' rendelkezéséből más hatáskör szabattott előmbe, nem szünendek meg, mint Gömöri – kedves körötökbe vissza lépve, csekély erőmhöz képest részt venni Gömör dísze, becsülete emelésében, mit sértetlen fenntarthatni, szíves közre munkálástokkal könnyű, de szakadatlan feladatomban vala.

Eleget tévén e kép, mennyire korlátozt erőm engedé, háladó szívem vágyainak hátra van még, hogy szeretett honunkat tárgyazó legbensőbb meg győződésesen alapult némelly nézeteimet, mellyekre nézve magamat szenvedelem 's önérdek befolyásától mentnek nyilatkoztatom, ez ünnepélyes alkalmat használva, őszintén és egyszerűen, ezen díszteljes gyülekezet előtt, letett esküm sikerbe vételeül előterjesszem, – inkább kívánván a ki nem merített előadás vádja alá esni, mintsem azt magamba fojtani, mi által polgári kötelességet gondolok leróni, – mert hiszen becsületes kedélyből származott meggyőződés is ér valamit.

A' már 27 évig tartó béke, melly e' földlakta népeket érhetett, legnagyobb jótétemények közzé számítható, szülte e' század jellemző sajátságát, miszerint a' hosszas és véres háborúk által közállományokon mint egyedeken ejtett mély sebeket gyógyítani, a' törvényeket kijavítva – alkotmányokat az emberekkel és tárgyakkal öszvehangzásba hozni törekszik. Szeretett magyar honunkat is elborítá e' mindent javítani kívánó szándék, 's midőn ezen eléggé szemmel nem tartható tüneményről, annak természetéről lehető eredményeiről elmélkedni kívánunk, lehetetlen a' múltra is, melly a' jövőnek leghívebb tükre, egy két pillanatot nem vetnünk. –

Nem szándékom nekem előszámlálni, mint szállották, miképp alapították meg eleink ez országot, mint ontották véreket szegény apáink, mint küzdöttek halálíg dicsőséggel, nem csak ez új szerzeményökért, de a' kereszténység 's egész európai míveltség' érdekében, miképp állottak ellen, egy maroknyi nép, a Tatar 's Török vad csordáinak; sőt a' félhódnak nem csak ellentállni, de azt meg is győzni képesek lettek volna, ha a köztök akkoriban gyökeret vert, s számtalanszor csírázó viszálgodás többször az országot az enyészet közelébe nem vezet; – ellenben figyelmeztetőleg ezeknek kétségtelen következményeit érintetlen nem hagyhatom. Miután ezen sok érvágás mindig leginkább a nemest, a' magyar nemzetiség képviselőjét érte, – a' nemzet' szív vére patakokként folyt, fogyott a magyar ügy sem nagy számú család, 's kéntelen vala, mit külömben tán nem, vagy legalább nem olly mértékben lett volna teendő, idegen csemetét körébe fogadni, 's ez által a' már külömben is vegyes hazai népet méginkább tar-

kázni. – Ennek súlya még most is nyom bennünket. – Lehetetlen volt illy temérdek nehézségekkel küzdő első szent Királyunknak az Ország alapítójának, a' népek annyi vegyületében a' nemzetiséget is, mely honi nyelv nélkül üres hang, olly szilárd alapokra mint a' Királyi trónt 's alkotmányt tenni le, mi később még kevésbé történhetett. – Szelídültek ugyan eleink a' keresztény vallás követése által szokásaikban és míveltségökben, de a' főntebbieknél fogva lehetetlen volt nekik a' köz társaság mind inkább szövevényes állapotja által igényelt intézményekben más nemzetekkel egyiránt haladni, az az: a' többi nemzetekhez illőleg kiemelkedni. Értem pedig ezen kiemelkedés alatt mind azon értelmi felsőbbiséget, mely a' lélek, szív és kedély valódi kincse, a' kereskedés és ipar' hatalmas előmozdítása, vagy is a' szellemi 's anyagi érdek szerencsés vegyülete által, ez úgy is rövid ideig tartó földi létet felsőbb néző pontról megítélni, a' szerint cselekedni – 's a' társas életben mind inkább növekedő megszorításokon megnyugodni tanít, 's a' vagyonnosságot előállítja.

A' felyebbikből következett, hogy ezen magyar föld, minden gazdagsága mellett, eddigelé nem volt képes mind ezen pusztítások által mintegy honosult vagyontalanságból az országot kiemelni, – annyival kevésbé, mert vitéz eleink táborban töltvén viharos napjaikat, a' polgári békés élet alapját tevő gazdaság folytatásával nem sokat gondoltak, – és ennek súlya is még nyom egy kissé. – Világos tehát ezekből, hogy a nemzetesedés és a' társasági állapot tökéletesbülése felé való általános törekvés, – vagy is a kiemelkedés e két nagy tárgy, mely a műveltebb nemzetekkel egy fokra állíthat egyszerre, 's miért épen a jelen időben? reánk rohant. És ez, állapotunk diagnózis.

De ha ezen két feladat felé haladás más sokkal számossá, egy ajkú, 's a míveltség magas fokán álló nemzeteknél felette nehéz, – vajmi nehezebb hazánkban! Nemzetiség ugyan is nemzeti nyelv nélkül üres hang-ezt áldott Fejedelmünk (ki mindenhez mi országunk' emelkedését eszközölheti, hatalmas védkezét nyújtja) és az országos rendek átlátták, mit félszázad óta keletkezett törvényeink iránya bizonyít. Ámbár pedig ezeknek jó sikere kétségtelen, még is hány lakosa van még Magyar országnak, ki nem csak nem magyar ajkú, de a' nemzetesedési törekvést vagy ignorálja vagy nem helyesli, hány- ki nem magyar, de más nemzetiségnek hódol, szintolly hévvel – szintolly szeretettel – mint mi? 's végre, mi tagadás, vajon általánosan véve Magyar ország népességének nagyobb része nem olyan e' még? mely a nemzetiség magas eszméjét, legyen az bár magyar, vagy nem magyar, vagy tisztán nem, vagy tellyeséggel nem – képes felfogni? 's annál kevésbé annak minden nemesre s nagyra varázs erejű ösztönzését érezni s állhatatosan követni. Nyugadalmából felriasztani, legalább egy időre megelegetlenné tenni – felbőszíteni – igen is, a' tömeget lehet, – de ekkor az bizonyára többet ront, mint épít, akár magyar vagy más nemzetiség mellett, akár ellenök buzgólkodják. Midőn pedig egy

nagy rész a magyar nemzetiség ellenzésében, vagy, hogy többet ne mondjak, előnemvitelében, – egyetért, vallyon azok, kik nyelvre nézve még a magyarok közé lennének számítandók, mindnyájan magyar szívet is hordoznak e keblökben? azok pedig, kik a nemzetiség melletti hevükben egy oldalulag s a' társasági állapot általános tökéletesbülést szem elöl vesztve, csak e kikötő felé vitorláznak, ne gondolják, hogy a' mívelt magyarság barátjait sajkájokban hordozzák. Mit használnak tehát ezek is nemzetiségünknek?

Illy nehézségek mellett tán nem vakmerő azon állítás, hogy nálunk a nemzetiség hatalmas, sebes léptekkel, és a nemzeti kiemelkedést mellőző előmozdítása lehetetlen, vagy ha próbáltatnék, vesztére szolgálna. Nemzetiség kiemelkedés nélkül, a' Magyaroknak az; mi éhezőnek aranyhalom Zahara pusztáján.

Nézzük most, hogy áll a' dolog a kiemelkedés kérdésében; és szabad legyen a nemzetiség barátihoz, kik közé magamat is számítom, intézett azon kérdéssel felelnem: vajon ha a' kiemelkedést sebesen akarnók előmozdítani, nem lettünk e kénytelenek idegen értelmi felsőbbséghez folyamodni? a' mire mindennapi életünkben is gyakran kényszerítve érezzük magunkat; 's a' kiemelkedés csak egy eszközét is említvén kérdem: ha a kereskedés és ipar tekintetében olly vonzó honban, ezeknek minden lehető csatornáit, minden óvakodás nélkül megnyitattánának, a' mi természet szerint a' szomszéd nemzetekkel külobben olly igen kívánatos szoros és számos érintkezések és özszeköttetések nélkül lehetetlen, – vallyon nem féltenék e a nemzetiséget nagy visszalökéstől? s igazságuk lenne tett előlépteiseinket ez esetben félteni, és a kiemelkedést e' részben gátolni, mely ez úgy is már elég vegyes népű honból földtekénk minden nemzetei 's népei mutató-tábláját, a' magyar polgárból pedig, világ polgárt képezne, ollyat t. i., ki nem a magyarságot, de nem is az Isten nagy világát, s benne az egész emberiséget, – de csak magát szeretné, – így, véleményem szerint tán nem vakmerő azon állítás, miszerint a kiemelkedés' tárgyában sem lehet hatalmas és sebes léptekkel és a nemzetiséget mellőzve előmenni, vagy ha próbáltatnék, vesztére szolgálna.

De, ha egyenként nem lehet, tán mind kettőben együtt haladhatnánk hatalmas és sebes léptekkel mondhatná valaki: Ugyan úgy? tehát az, ki egyenként 50. fontot emelni nem bír, egy mázsát kíván emelni? lehet e megfelejtkeznünk még száz meg száz másféle bel 's külföldi complicációk szülte akadályokról? azon Babel tornya építésére emlékeztető el- és nem-értésekről, melyek a' nagy részben legjobb akarát szülte heveskedések és csattogások által épen nem oszlanak, sőt, még jobban bonyolítanak? lehet e megfelejtkeznünk azon honunk legnagyobb kárával még most a' nemzetiség és kiemelkedés közt létező szerencsétlen ellentétről, mellyről egy kis figyelem mellett, mindenki mindennap meggyőződhetik, 's melly magában is elegendő lenne, mindkettőben való hatalmas és sebes léptekkel haladás meggátlására, vagy ha azt még is erőltetnénk, egyik a másikat temetné el. –

És még is, valamint hazánk történeti viszonyait tekintve, így kellett jönnie: hogy a 'nemzetiség' gyarapodása és a 'társasági gépely tökéletesbülése, e két, a hon javát közvetlenül eszközölő tárgy, szükségkép mi reánk, ez időszakra nehezüljön; úgy azokban egyenként épen nem – de csak egyesítve kell s lehet előmennünk; hogy a' külnnemzetek egykor lehető öszszecsapása által össze ne lapitassunk, vagy ha reánk nyomulnának, őket vissza tartóztatni képesek legyünk, és az egy oldalú előmenetel által; egy vagy más rendbéli érdek megsérülése ellenszegölést, 's nem várt – 's előre meg sem mondható nehézségeket ne szüljön. – Együtt 's egyszerre, kell tehát egyiket sem vesztve szem elől, óvakodva, mindkettőben előmenni. (De hogyan?)

Félelmet sem elárulni, sem okozni, sem végre a' lehető haladásról lemondani, éppen nincs szándékom, midőn még is hitem szerint, azt állítom: nem törekedett még ország nehezebb körülmények között a' tökéletesedés pályáján, mint Magyar ország. Azonban a tökéletesedés magvát mindenütt olly bőkezűleg elhíntó mindenhatóság, ellensúlyul majdnem kimeríthetetlen segéd forrásokkal áldotta meg Magyar országot; tekintsünk szét bár merre, és áldott Fejedelmünk Magyarjai valódi boldogságát nem csak óhajtja, de minden lehető úton tetteleg előmozdítani is kész, – úgy hogy ezeknél fogva Magyar Országot minden igazsággal kivételi országnak mondhatni, melly sem idegenek befolyása, – mert hiszen ezek complicációinkat nem ismerik, – sem improvisációk által, hanem törvényeit és ősi jó szokásait megtartva, csak nemzete s alkotmánya erejével eszközözendő egyetértés által haladhat bizton elé. –

Kívánom pedig az egyetértést e helyütt nem annyira mint czélt, hanem mint szükséges következményt, nem annyira azon varázs erő és helyes tapintat miatt, melly sokaknak egyre munkálásában rejtezik, hanem inkább azon morális hatása miatt, melly a' közösen felfogott jótékony cél szerencsés elérése után mindenkit egymás iránti rokon – érzettel – hajlandósággal – és engedékenységgel tölt el, – bizodalmat gerjeszt újabbi közzvállalatra, mi annyi bukott vállalatok országában fölettebb szükséges – neveli az egymást nem nélkülözhetés érzetét – 's kilső nevezetes lépés sok mások tételére, mert az együtt munkálás jó sikerének emlékezete a' sokféle való elágozásokat, és a jobbra fordítható tehetségeknek hasztalan, vagy kevésbé szükséges dolgokra elpazarlását gátolandja. –

Szét tekintvén tehát illy tárgyak után, mintegy önkényesen ajánlkozik kettő, melly már magában is képes lenne az egek áldását e honra leidezni, – a' vagyonosodhatás ez és az általános jobb nevelés eszközölése. Bár mi legyen is vallása nyelve, míveltségének foka, állapotja; ezekben bizonyára mindenki egyetért. Ki ne szeretne zab helyett búza kenyeren élni? daróc vagy vászon helyett posztó ruhát viselni? ki ne szeretné azon hont? ki ne lenne kész mindenét feláldozni hazáért, melly módot nyújtott gyermekei jobb nevelésére? – És így e' kettő által Magyar honhoz – mindenkit a háladatosság legerősebb láncza,

a Magyarorsághoz – a köz-érdek kapcsolna mit senki tagadni nem fog, ha meggondolja, hogy a' nagy erények épen olly tulajdonává válhatnak a' nagy tömegnek, mint a legirtóztatóbb vétkek, a' mint az előzmények ennek – vagy amannak – kedveznek. E kettő körül pedig munkatér mindenkinek juthat.

Hogy pedig a vagyonosodhatás' némelly eszközeit említsem, elég legyen a számos közül csak a mezei gazdaságnak mint Magyar Ország fő élet forrásának országos előmozdítását, – a' közlekedés, utak, pósták általi könnyítését, – főképp a Magyarországra leghasznosb belső kereskedés tekintetéből; – vám és harminczad viszonyaink elrendezését; – Biztosítéki intézetet (Hypotheckenbank), melly épen nem teszi az ősiség eltörlését szükségessé; – Tűz és jég elleni kölcsönös biztosítást neveznem; 's a' t. Honunk csak kifejlődést kíván, mi által a nemzetiségnek legjobb, legszilárdabb alapja tétetnék le, mert Franklin szerint: a' tele zsák szilárdabban áll az üresnél, – a' mi szellemileg is való. – Midőn pedig az egyetértés kedvéért e' lépések tétetnének, szükség lenne óvatosan mindent elkerülni, mi a' kívánt egyesülést akadályoztatná, vagy a' fenn állót össze zavarván, a minden előmenetelhez (Magyarországban főképp) szükséges időtől megfosztana. Leginkább a nemes forrásból származó túlbuzgalomtól kell a' Magyaroknak óvakodnia, nem csak mivel a' túl feszített erőlködés, mely többnyire nem oda vezet, hova irányoztatott, anyagi mint szellemi világban tespedést szül, de azért is, mert a mindig csirában készen lévő rossz szenvedelmeknek kívánt tért és alkalmat nyit. –

Törvényes koronás Fejedelmével együtt véve a' Nemeség – tehát az, ki e' földet bírja – a' haza jövődjéhez ezer érdekek kötvé lévén, mindég cselekedettel késznek bizonyodott az idő igaz kívánatához simólni, 's ez által 800 éves tapasztalás szerint, mi nem csekélység-, egy olly hatalmas fenntartási elv állott egybe, 's erősödött meg, melly a' hajdan viharainak – a' jelenkori felforgatási viszketegségnek, igen is, de a' törvényes korszerű javításoknak – soha ellent nem állva, a haladás legbiztosb, – majd nem egyedüli, legnemesb kútfejévé vált. – Magyarországnak az annyira és méltán óhajtott nemzetiséget képviseli, s történeti alapon a jelent a' jövődöhoz köti. – Mi szükség tehát ezt ostorozni? vagy talán az itt ott jelentkező, a' köz csendet felzavarható túlbuzgók célja még is az érdekek elválasztása lenne? Óvakodjunk sok ezer érdeket sértve, a' történeti alaptól távozni. Így állhatott és maradhatott csak fenn történeti alkotmányunk, mellyben, mint mindenkor mondani szeretem: több bölcsesség rejlik mint első tekintetre a' felületes vizsgálónak tetszik, 's mellyet a' Corpus jurissal együtt csak az gúnyolhat, ki nem érti, vagy bizonyos vágyból, tágkeblű hazafi köpönyegébe burkolva, azt „hogy elavult” velünk elhítni szeretné; sokan közülök jótéteményeit élvezni szeretik, hasonlók azokhoz, kik a' kútból szívesen merítenek a' nélkül, hogy forrását nem csak nem vizsgálják, sőt, azt veszedelmeztetni s elásni indulnak. Óvakodjunk túlságos hévvel improvisációk sürgetésétől, mert ott, hol ország 's nemzet boldogsága

forog kérdésben, csak idővel és időben haladhatunk biztosan elé, s azt mondanám; ne rázzatok fel mindent, ne kísértetek mindent egyszerre – kövessétek atyáitok példáját, kik soha nem rögtönözve; de lépcsőnként – soha idegenek, de csak honosaik közre munkálása által, – 's mindég az egyszer szerencsésen letett alapkö megtartásával, illesztették az idő valódi nem képzelt kívánatához képest a' felülpítményt. – Ha van köztetek rossz szándékú, célta nem érend. – Ti pedig, kik nemes indulatból 's a' hazaszeretet hűvágájából kívánjátok sietetni a' tervezett előmenetelt, hogy – mi olly természetes – azt még élvezhessétek is, óh! mennyire kérnélek titeket a király és haza egyesített javáért, – a' természet ellenit, – a' lehetetlent ne kívánjátok. Nemes szíveteket, az erények legnehezebbjére s épen azért nagyobb élvezésre az ön megtagadásra utasítanám. Igen nevezetes és nehéz, – de legnemesb feladat jutott e jelen nemzedéknek, ön megtagadással – magáról megfejtkezve, – szüntelen az egyezés nagy eszméje feltartásán-öregbedésén munkálkodni. – Engedjete meg, ha sikerülend a teendő javításoknak törvényes és biztos úton, a' jövőknek előkészítéseül, jó irányt adni. Elégedjete meg a' jövődőség boldogsága előérzetében. Az utókor a mostaniak önküzdését áldásaival elismerendi. Ha pedig ezt tenni nem vagytok képesek, szünjete meg haza szeretettel büszkélkedni és magatokkal elhitetni azt – hogy képesek vagytok valami jót eszközölni.

De tárgyam nagyságától elragadtatva, a' szűken mért határokat tán túl is haladva, – a miért bocsánatot kérek, – ismétlem, mi szerint bonyolódott állapotunk közepett, a' minden túlságot jótékonyan mérséklő időt fő eszközül használva, a vagyonosodhatást és nevelést, hatalmas és sebes törvényes léptekkel mozdítsuk elé, – a' nemzetiséget és kiemelkedést pedig minden külső ellenséges hatástól mentsük meg, hogy így amazok által, magukban csendesen fejlődhessenek. – Az élet komoly tapasztalásai ifjúságom ábránd képeit már eltörlték, de még is ezen, – nagy részt időszülte feladatunk illy útoni szerencsés megoldása iránt reménységem, sőt, meggyőződésem el nem hagyand soha, feltevéleg, miről nemzetem, 's különösen ezen Nemes Megye' Rendei iránti csüggedhetetlen bizodalom kezeskedik, hogy a' Király 's hon egyesített javát atyáink által is megszentésített gyakorlati uton, az éltesebb nemzeteket nem utánözva, de tapasztalásaikat használva, – szerencsétlenségeiken okulva, –józan, törvényes haladással mozdítandjuk elő, mint ezt e' Nemes Megye' Rendei mindég férfias meggondoltsággal követték, s hogy ezentúl is követendik Felséges koronás Királyunk és a' Haza reá számot tart.

Ez érzéseim alkotmányos trón – törvényes szabadság – ősz nemzetiség iránti hívségemből származnak, 's ezek egy kis jó akarat hozzá adásával, érdemeim' összegét képezik, – de ezek tisztaságában és akaratom szilárdságában senkinek engedni nem kívánok, s tudom, hogy valamint én törvényes hatalmam' körét jól ismerem, úgy a Tekintetes Rendei azt mindég tisztelni fogják, 's viszont én is letett esküm' szentségéhez tartandom ma-

gam. De vajmi kevés lenne ez, e' fényes hivatalommal elvállalt kötelességeim 's felelősségem' terhei arányában, ha e' Tekintetes megye hasonló érzésektől lelkesített Rendei böltsességökkel és tapasztaltságokkal, – szabad reménylenem, szíves bizodalmmal gyöngye erőmet nem támogatnák, ha olly tisztviselői kar által nem látnám hivatalomat körülvetve, kik vélem közösen munkálva, a' hozott végzések végrehajtását a' felsőségtől törvényes függést, – a' szoros becsületességet tűzék ki vezér elvül, szeretett Királyunk iránti tántoríthatatlan hívségünk, haza-szeretetünk, törvényeink és ősi jó szokásainkhoz való ragaszkodás, azoknak szigorú betöltése, az igazság személy válogatás nélküli kiszolgáltatása, jellemezze minden lépteinket. Az egymás iránti kölcsönös bizodalom, tanácskozásaink komoly méltósága, mind megannyi megkívántatóságai 'a jó rendnek, a' személy 's vagyoni batorság, az árvák, özvegyek 's adózó nép ápolása, 's vagyonunknak hív és kíméletes kezelése, a' közterhek igazságos kivetése, szóval az ön hasznot egyedül a' közhaszonban feltaláló közdolgokbani eljárás, mind megannyi feladatai helyhatósági rendszerünknek, mellynek ismét legerősebb őrije az erényesség. – Csak ha ezeket tartjuk szem előtt, felelünk meg Felséges Koronás Királyunk és a' Haza várakozásának, csak így valósulhat leg-tisztább szándékom, csak így szolgálódnak gondjaim e' megye' boldogságára, dicsőségére, mi hogy történjék a' jóság 's igazság kútfejének a' mindenható Úr Istennek minden reménységeimet 's aggodalmimat felajánlván, hozzá fohászokodom; tartsa és tetézze menyeyi áldásával szeretett Királyunkat, e' hazát, böldegítsa e' nemes megjét.

A Vasárnapi Újság (1859) nyomán

Törköly József sírjánál

Törköly József (1878. március 11. – 1938. április 14.) Rimaszombatban született. Apja elemi iskolai tanító volt. Az *Egyesült Protestáns Gimnázium*ban érettségizett, majd Budapesten szerzett ügyvédi diplomát.

1918 előtt a *Függetlenségi '48-as Párt* tagja volt. Trianon után a *Kisgazdapárt* egyik megszervezője, annak a *Gömör-Nógrádi Gazdasági Egyesületnek* oszlopos tagja, amely tiltakozik a trianoni döntés ellen.

1925-ben már a *Magyar Nemzeti Párt* elnöke, szenátor. 1929-ben képviselő, majd 1935-től ismét szenátor.

Rábely Miklós *Egy rimaszombati polgár emlékezései* címen megjelent önéletrajzában ezt írja róla:

„Magyar lelkem parancsa volt, hogy megemlékezzem, imádkozzak szívünk-lelkünk magasztos és főképpen magyar jellegű ünnepeiről. A halálra sebzett magyarságnak szüksége volt akkor ilyen őrtállásra, fajtánk, nemzetszeretetünk kemény és hű őrségére. Mert küzdelmes, nehéz életünk volt! És éppen ezért nekünk kötelességünk volt a csehszlovák impérium alatt a nemzeti öntudat ébrentartását őrizni, s kötelességünk volt nemzeti mivoltunk megsemmisítését célzó intézkedések ellen hangosan tiltakozni. Ilyen őrtálló, tiltakozó gyűlést tartottunk az első csehszlovák nemzetgyűlési választások idején is Rimaszombatban. Mozgósítva volt az egész alsó Sajó és Rima-völgye. A gyűlékezés helye a Jánosi utca végén, a nagyvásártér volt. A kocsitábor elborította az egész vásártérrel. Mikora megszámolhatatlan tömeg a gyűlésre indult, rengett a föld a lábuk alatt. A gyűlés a Széchenyi kertben volt, de az útirány nem a Jánosi utcán, hanem jobbra fordulva, a Hunyadi utcán menetelt a tömeg egész a Tompa térig. Ott megálltunk, de minden előzetes megbeszélés nélkül, egyetlen jeladásra, lelkes ösztönösséggel, a kalapot lekaptuk a fejünkről és rázendítettünk nemzeti imánkra: a Himnuszra. Zúgott és tört az ég felé áhítatos

énekünk, s ezt a hatalmas orkánt nemcsak az Úristen, de **Kossuth, Rákóczy, Zrínyi**, s hihetőleg még **Csaba** vezér is meghallotta, valami olyan egetverő volt. A Himnusz eléneklése akkor már börtönnel járt – de mi nem féltünk! Sehol körülöttünk, amerre néztünk, egyetlen cseh rendőrt vagy csendőrt nem láttunk. Sőt, azon a vasárnapon a legkisebb rendzavarás sem volt nálunk. A gyűlés a Széchenyi kertben zajlott le, nagy elszántsággal és nagy lelkesedéssel. Az öreg J. Jakus bácsi – azt hiszem – az egész nyári szezonban nem forgalmazott annyit, mint azon az egy napon. De hogy el ne felejtsem: a Tompa téren, az impozáns megyeház első emeletén volt a zsupán lakása, a keleti traktus földszintjén pedig az államrendőrség hivatala s légénységi őrszállása. Még mutatkozni sem mertek. De azt megtudtuk, hogy állandóan fotografáltak bennünket. Valószínű, hogy fel is fedezték néhány nevezetes hívünket.

Ezen a Széchenyi (városkerti) kerti nagygyűlésen jutott nagyobb szóhoz dr. Törköly József rimaszombati ügyvéd, a »gyúker« is. Igazában itt lett a rimaszombati magyarság vezére. Egyike volt azoknak, akik már Trianon előtt felismerték az elkövetkező nehéz időket. Képességének erejét, egész életét annak a nagy feladatnak szentelte, amely a kisebbségi sorsba jutott magyarság nemzeti, kulturális és anyagi érdekeit volt hivatva védelmezni.

Az ő érdeme, hogy Rimaszombat volt az egyedüli csehszlovákiai magyar város, amely vezető szerepét, abszolút többségét 1920-tól végig, 1938-ig megtartotta a város képviselőtestületében, és hogy választó magyar polgárai hívek maradtak fajukhoz, nemzetükhöz az élet nehéz harcaiban. A végzet súlyos megpróbáltatást zúdított rá, anyagilag elpusztult s a fajtáért folytatott küzdelemben testben-lelekben összetört. Idő előtt ragadta el a halál sorstestvérei köréből. 1938 Húsvét hetében temettük. Nem léphetett az ígéret földjére 1938. november 10-én, felszabadulásunk napján. Nagy szellemi erejével, tudásával, bámulatos akarattal s elszántsággal harcolt a prágai parlamentben értünk, a fajtájáért, fennmaradásunkért, utolsó leheletéig. Még emlékszem, Ilaván is felkeresett bennünket, s hozott számunkra konzerveket és italokat a rimaszombati Népbank Áruforgalmi Vállalata és a Konzervgyár igazgatóságának ajándékát. Hálás szívvel és szeretettel gondoljunk rá, s áldott legyen drága emléke!”

Egy másik helyen így emlékezik rá:

„A csehszlovák állam egy 10–12 épületből álló gyalogsági kaszárnyát építettett városunk határán, s annak ünnepélyes felavatását az 1928. évi 10 éves jubiláris esztendőre tervezte. A felavató ünnepségre meghívták a város képviselőtestületét is. A képviselőtestületi gyűlésen a jelenlevő csehszlovák tagok meleg szavakkal

kérték a képviselőtestület tagjait, hogy a megtisztelő meghívást egyhangúan fogadják el és az államunk s hadseregünk iránti ragaszkodó szeretetüknek azzal is adjanak kifejezést, hogy a gyalogezred részére ajándékozzunk egy csehszlovák nemzeti színű selyemzászlót, s arra tűzzünk egy kék-fehér, városunk színét jelképező selyemszalagot, s hímeztessünk rá az ünnepség jelentőségét méltató jelmondatot.

Egy percnyi vagy félpercnyi csend után felállt az első sorban ülő dr. Törköly József ügyvéd, országos szenátor pártvezérünk és közismert ékesszólásával kifejtette pártjának álláspontjait, s röviden ismertette a csehszlovákiai magyarság siralmas kisebbségi helyzetét, pártja nevében.

A meghívást tudomásul vette, de az ünnepségen való részvételét megtagadta. Nem fogadta el a csehszlovák párttagok részéről benyújtott indítványt sem a selyemzászló megvételére vonatkozólag, s így a képviselőtestület többsége az elutasítás mellett szavazott.

Büszkén vallom: Rimaszombat volt az egyetlen magyar város Csehszlovákiában, amelyben kezdettől végig, tehát 1918-tól 1938-ig a magyar nemzeti (kisgazda) párt volt abszolút többségben a város képviselőtestületében.”

Harmadjára is megemlékezik a személyéről:

„Az elnöki tisztet Károly bátyámtól vettem át, aki 1936-ban már 16-ik éve volt alelnöke-elnöke a Polgári Körnek. Akkor ő már belefáradt a sok gonddal, küzdelemmel járó elnöki tisztségbe. Választásom közfelkiáltással, egyhangú volt.

Programbeszéddel összekapcsolt beköszöntő beszédemet mély megilletődéssel s meghatózott szívvel mondtam el. Előzőleg dr. Törköly József szenátor, pártvezér búcsúztatta Károly bátyámat a kör elnöki tisztségétől, meleg szavakkal méltatta missziós munkáját és azt a tiszteletreméltó nagy nemzeti és kulturális építőmunkát, melyet a Polgári Kör az elmúlt 90 esztendő alatt teljesített, s amelynek fokozottabb teljesítésére kell felkészülni az elkövetkező években. És ekkor hangja elcsuklott, beszédét folytatni nem tudta, annyira elérzékenyült, hogy leült és homlokát zsebkendőjével törölgetve, zokogott. S csak néhány perc múlva lehetett folytatni a közgyűlést.

Milyen más volt még a helyzet az 1918 és 1938 közötti években! Akkor a felvidéki magyar televényből támadt bátorlelkű férfiak elméjükkel és szívükkkel szolgálták a fajtájukat, harcoltak igazukért, s őrök álltak soraik felett. Akkor eleven maradt a magyar nedvkeringés, ma már ez a nedvkeringés megszakadt. A magyar harci készségnek, élni akarásnak, a magyar nyelv tanításának, jogainak ma már ott nincs szószólója, sugalmazója. Itt a baj! E tekintetben mi szerencsétlenebbek voltunk. Az időben minden városnak, s minden járásnak megvolt a maga vezére vagy harcosa. Nálunk kettő is volt: dr. Törköly József az egyik, **Czinke István** református lelkész volt a másik. Törkölyt 1938. húsvét hetében temették. A húsz esztendő nehéz harc felőrölte. Testben-lélekben ő is összetört.”

Megemlékezett róla **Szombathy Viktor** is:

„Az örömteljes visszacsatolás éppen akkor érte, amikor a Tiszolc és Breznóbánya felől benyomult szlovákság s a prágai irányítást szívesen követő cseh elem már-már magáénak tekintette a várost, vagyont szerzett s szellemileg is vezetni kívánta volna. Az ezer évig színmagyarnak maradt városra azt szerették volna rábizonyítani, hogy szlovák jellegű. Mindent elkövettek, nyílt s burkolt propagandával, hogy néhai dr. Törköly József szenátornak, a város izzóan magyar, harcos fiának törekvéseit lekicsinyeljék, örökét semmi be vételessék. Vallási s társadalmi harcokat kezdeményeztek, a pénz náluk volt s a hatalom is.”

*

Ujpál Gabriella és Cziprusz Zoltán a sírnál

Erre az emberre emlékeztek március 14-én délután, március idusa előnapján, de már az ünnep jegyében a *Via Nova Ifjúsági Csoport* tagjai a rimaszombati köztemetőben. **Cziprusz Zoltán** kerületi elnök szavai után **Ujpál Gabriella** adta elő **Radnóti Miklós** (*Nem tudhatom...*), **Vörösmarty Mihály** (*Szózat*) és **Petőfi Sándor** (*Nemzeti dal*) egy-egy művét. Törköly József személyét **B. Kovács István** idézte meg a megjelent fiataloknak. Rámutatott, milyen méltatlan dolog, hogy az utóbbi két évtizedben szinte meg sem említették a nevét Rimaszombatban. Sírja elhanyagolt állapotban van. Ajánlására az MKP ifjúsági csoportjának tagjai úgy határoztak, hogy jelképesen örökbe fogadják a jeles kisebbségi politikus sírját, s ébren tartják emlékét. Úgy legyen!

(szerk.)

Pásztorok öröksége – Pásztorok áldomása

II. Pásztortalálkozó Várhosszúréten

Két éve úgy fejeztem be beszámolómat az I. Pásztortalálkozóról, hogy tenni kéne, még nagyon sokat kéne tenni értük, értünk.

Akkor még nem tudtam, hogy ebbe komolyabb beleszólásom lehet. 2008-ban ugyanis egyszeri alkalomra szántuk, **Pál István** az utolsó dudás tiszteletére, 90. születésnapjára hoztuk össze a pásztorokat. Úgy tűnik azonban, hogy akkor olyan szellemet sikerült kiszabadítani, akaratlanul is, a palackból, amelynek már nem lehetett megálljt parancsolni. Pásztorok, gazdák, szakmabeliek, falubeliek egyaránt óriási ösztönzéssel és szeretettel fordultak felénk, hogy folytassuk, amit elkezdünk.

Mivel ezt igazán eldönteni nem tudtuk, ezért 2009-ben egy szakmai konferenciát hívtunk össze, hogy összegezzük eddigi tapasztalatainkat és tudásunkat ez ügyben, hátha ettől okosabbak leszünk. Elárulom, hogy a konferencia rendben lezajlott, hallottunk okos előadásokat, de okosabbak nem nagyon lettünk azonmód, hogy hogyan tovább.

Egy jó kifejelete mégiscsak lett a szakmai találkozóknak, mégpedig az, hogy kialakult egy komolyabb társaság, amely sokkal szélesebb szervezői bázissal bírt, és igazán komolyan akart tenni azért, hogy legyen újabb pásztortalálkozó, mi több, újabb ösztönzéssel szolgált, hogy a gömöri gazdák támogatásukról biztosítottak. Régen látott összefogás alakult ki, amire egy válasz lehetett: megpróbáljuk.

Ezután már csak egy kérdésünk maradt: hogyan lehet egy alapvetően a múltból táplálkozó rendezvénynek igazi jövőképet adni? Ennek a kérdésnek a megválaszolása lett fordulópont a találkozó jelenét és jövőjét illetően. Ekkor jött az ötlet, hogy a találkozó részeként rendezzünk versenyeket a pásztorok által gyakorolt népművészet különböző területein.

Így alakult, hogy idén februárban meghirdettük *Pásztorok öröksége* címen mesemondók, furulyások-dudások és táncosok versenyét, kisbojtár, bojtár és számadó kategóriában, hogy ezen keresztül is utat nyissunk minél szélesebb körben a pásztorkultúra felé, különös odafigyeléssel a fiatal nemzedékre. Hál' Istennek, kezdeményezésünk nem lett hiábavaló, és szép számmal jelentkeztek mindhárom

Szervezők (jobbra: Badin Ádám, Ulman István) és pásztorok

versenybe (közel százan), melyeket természetesen a pásztortalálkozó részeként rendeztünk. A versenyeket a szakmabeliek (**Juhász Zoltán, Agócs Gergely, Dsupin Pál, B. Kovács István, Bese Botond, Varga Norbert, Kupec Mihály, Fitos Dezső, Szücs Gábor, Badin Ádám**) és a pásztorok együtt felügyelték. Mindezekon kívül *Pásztorművészeti Vásárt* hirdettünk meg, állatsimogatót hoztunk létre a *Gyermekek Pásztorudvarában*, egyszóval próbáltuk a résztvevők minden rétegét a maga módján bevonni a pásztorok világába.

Ilyen előkészületek után talán nem szerénytelenség leírni, hogy igazi pásztorünnepé sikeredett 2010. május 29-e Várhosszúréten, amire természetesen eljöttek szép számmal a főszereplők, maguk a pásztorok Gömör, Nógrád, Abaúj, Torna, Borsod, Heves, Hont területéről, tehát az igazi dombvidéki pásztorkultúra képviselői a határ mindkét oldaláról, de itt voltak a hortobágyi és az erdélyi pásztorok képviselői is.

A gömöri gazdákról külön el kell mondani, hogy nagyon kitétek magukért, hiszen nemcsak gondoskodtak arról, hogy pásztorfalatról ne legyen hiány, hanem ők maguk készítettek el a legkülönfélébb pásztorkonyha különlegességeket.

Volt tárgyi kiállítás **Borsody István** jabloncai pásztor gyűjteményéből, fotókiállítás **Peniaško Jozef** tornagörgői fotográfusnak **Hodosi Gyula** edelényi csengősről készített képeiből, etnomozi egyszer volt pásztorok életéről, előadás a magyar pásztorkutyákról, és egész nap szóltak a szebbnél szebb pásztornóták, volt tánc, mese a legjobb kisbojtárok, bojtárok és számadók, szilicei pásztorhagyományőrök, környékbeli népdalkörök, *Ilosvai, Búzavirág* és *Szentendre* táncegyüttesek előadásában a színpadon. A *Pásztortűz óre* vándordíjat idén **Cselényi József** lőkösházi juhász, valamint in memoriam **Laczkó János** felsőrási juhász kapták meg. A legidősebb pásztornak kijáró tiszteletdíjat **Bencsko János** csetneki juhász kapta, aki a maga 92 évével most is maga készítette el hagyományos módon a juhsajtot a helyszínen.

Csíkzentkirályi pásztor

A pásztorünnepre nagyon sokan (több ezren) jöttek el széles egy Gömörországból. Akár csak azért, hogy egy jót beszélgessenek. Mert sokan köszöntek el úgy, hogy ilyen jót már régen beszélgettek. Bárkit megszólítottak, mindenkinek volt egy-két jó szava hozzájuk. Pedig az idén az idő sem túlzottan kedvezett, mégsem riasztott el senkit az eső. Talán ez is a pásztorok nyugalmából, derűjéből árad? Nem tudom, de ha ez a rendezvény minden más fontos értékénél csak

EMBEREK-MŰVEK-ESEMÉNYEK

ennyit hagyott volna maga után, már akkor is megérte megszervezni, és talán a jövőbe nézni is könnyebb így.

A pásztortűzet, amit pirkadatkor gyűjtöttünk meg, együtt éltették pásztorok és a pásztorkultúrát továbbéltető versenyben résztvevő fiatalok. És ha igaza lesz Agócs Gergő néprajzkutatónak, hogy „pásztorkodás, mint főnixmadár kél most újra életre“, akkor két év múlva és még sokáig utána újra és újra meggyújthatjuk és éltethetjük ezt a sok ezer éves múltunkat megelevenítő nemes tüzet.

Adja isten, hogy úgy legyen!

Utóirat helyett: 1. 2010. augusztus 29-én először vettek részt gömöri pásztorok a hortobágyi pásztortalálkozón, ahol **Katyi Gyula** jesztei juhász mutatta be gömöri tárogató tudományát.

2. 2010. szeptember 19-én 10 órakor avattuk **Igo Aladár** hanvai fafaragó Laczkó János felsőrási juhászról faragott szobrát egykori pásztortanyáján, az Ilonhalmi-tanyán (Danyi-tanya).

Badin Ádám

Bencsko János – Csetnek • Jozef Peniaško felvételei

Ifj. Laczkó János és Cselényi József – Lőkősháza

Vásár

Táncverseny

Szlávik Bibiána – a legjobb mesemondó kisbajtár

Gömöri emlékek a Szentendrei Szabadtéri Múzeumban

2010. június 25-én adták át Szentendrén az észak-magyarországi falut bemutató részt, amely a mai Heves, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és a történeti Hont, Gömör és Kishont megyék parasztságának 19–20. századi építészeti- és lakáskultúráját hivatott bemutatni. A sokszínű táj nem kevésbé változatos anyagát 26 település 48 épülete reprezentálja, mintegy ötezer műtárggyal.

Az *Észak-magyarországi falu* tájegységet **Sólyom László** köztársasági elnök nyitotta meg.

Szűkebb pátriánkból két település van jelen: Nemesradnót és Kisgömöri. Az utóbbit a római katolikus kiskápolna másolata, az előbbit néhai **Lukács Pál** mives lakóháza képviseli. Ha Domaházát is Gömörhöz számítjuk (1939 és 1944 között Gömör-Kishont megye része volt), akkor három.

A skanzen képviselői hangsúlyozzák, hogy *„a Szabadtéri Néprajzi Múzeum életében először illesztettünk egy határon túli, Szlovákiából származó magyar épületet (Nemesradnót) egy meglévő tájegységi koncepcióba.”*

Amikor örömmel fejezzük ki szűkebb hazánk egy-egy emlékének bemutatása kapcsán, remélhetőleg nem tekintik ünneprontásnak, ha ehhez néhány gondolatot fűzünk.

Noha „kisnemesi” lakóházként mutatják be, a jelző használatának az indokoltsága megkérdőjelezhető. Ma-

ga a lakóház a nagy tűzvészt követően (amikor a **Pósa Lajos** szülőháza is leégett) épült, a múlt század elején. Akkor, amikor a nemesi kiváltságokat már több mint félszázada eltörölték. Hasonlóan mives házak pedig egykori jobbágyparaszti, majd úrbéres portákon is állnak megyszerte. A példák tetszés szerint sorakoztathatók a r. katolikus Baracától a református Zsípig, a református Darnyától az evangélikus Perjéséig. A megoldás módját illetően is megoszlanak a vélemények. Nehéz elfogadható érveket felhozni, ha valaki azt a kérdést teszi fel: miért kellett a kőből épített házat szétrombolni (a „szétszedés” kifejezés ugyanis itt és most aligha helyénvaló), majd a kővekből újraépíteni. Kétségtelenül indokolt az érvelés, mely szerint a másolatának a felépítésével (akárcsak a kisgömöri kiskápolna esetében) ugyanazt a hatást érték volna el. Persze, a szakmaiság és hitelesség mellett is lehet érvelni. Nehéz igazságot tenni... Azt viszont világosan meg kell fogalmaznunk, hogy a döntéshozók érvelése (hogy, úgymond, „megmentsék”) aligha fogadható el. Így csak azok érvelhetnek, akiknek távoli egzotikum vagyunk, s nem részesei mindennapi valóságunknak, még kevésbé remélt jövőnknek.

A ház berendezése a szándék szerint a 19. századot tükrözi. Mintha familiáris gyűlésre készülne a családtagok.

Csoportkép a ház előtt • Pósa Dénes felvétele

EMBEREK-MŰVEK-ESEMÉNYEK

(A régi radnótiak „család” kifejezés alatt a több kiscsaládot összefogó tágabb rokonságot is értették.) A házban sok kép és metszet került a falakra. A családi gyűlést bemutató berendezés részeként igen szép boros és likőrös készletek között látható a családi nemesi oklevél és pecsétnyomó másolata.

A ház kamrájában a *Fórum Intézet* jóvoltából megismerkedhet a látogató a Trianon után „szlovenszkói”-ként kisebbségbe jutott magyarság történetének egy szeletével is, információk szövegek, fényképek és képeslapok formájában.

(*b. Kovács*)

Domaházi szobabelső

A Kisdömörében álló kiskápolna mása Homoly Erzsébet felvétele

A nemesradnóti ház egykori lakói: Lukács Ilona és Lukács Jolán Gyurán Ágnes felvétele

Sólyom László köztársasági elnököt túrós kaláccsal kínálják a radnótiak • Homoly Erzsébet felvétele

A nemesradnóti ház első és hátsó szobája • Homoly Erzsébet felvételei

X. Ipoly Menti Művészeti Fesztivál

Korábbi sikeres népművészeti fesztiválok és találkozók hagyományaira építve a *Csemadok Losonci Területi Választmánya* és társ szervezőik 10 évvel ezelőtt indították útjára az *Ipoly Menti Művészeti Fesztivált*. Legfőbb céljaként a régió, Nógrád hagyományainak megőrzését és továbbadását jelölték meg. Beleértve a az itt élő nemzetek közötti baráti kapcsolatok ápolását és a határ menti régiók együttműködésnek támogatását.

A házigazda szerepét két község, az Ipoly mellett fekvő Ipolyvilke és az attól ugyan kicsit távolabb fekvő, de a kulturális élet terén kiemelkedő teljesítményt nyújtó Ragyolc vállalták fel, kétévenként cserélve a helyszínt. A két település közös jellemzője, hogy kiváló házigazdák, akik helyi szinten mindent megtesznek azért, hogy a hozzájuk érkező szereplők, nézők és érdeklődők jól érezzék magukat. Az idei 10. évfolyam soros rendezője Ragyolc volt. A művészeti program hét évvel ezelőtt *Nógrádi Gulyásfőző Fesztivál*al bővült. A régióban akkor még nagyon szokatlan rendezvény már az első évben nagy sikert aratott, s maradt az mindmáig, olyannyira, hogy mára önálló napot kapott, melyet a finom falatok kóstolásán, az eredményhirdetésen túl egy, ma már hagyományosnak mondható szabadtéri bál zár le.

A Gulyásfőző Fesztivál idei évfolyamán a régió 29 csapata vett részt, ami rekordnak számít. A zsűri tagjait érte az a tisztesség, hogy valamennyi ételt megkóstolhatta, de elmondható, a jelenlévő baráti körök és érdeklődők egyike sem maradt éhen. A versenyt az OTB Slovakia csapata nyerte meg a varsányi (Magyarország) és a sídi-csomai vadászok csapata előtt.

A vasárnap hajnalban Ragyolcot is elérő erős vihar meggyesegette a rendezvénynek otthont adó Kastélykert fáit is, de ennek nyomait a szervezők időben sikerült eltüntetni. Az „égi segítők” azt biztosították számukra, hogy a délutáni műsorra az előző napok trópusi forrósága is visszavonulót fűjt.

A *Nógrád Folkórja* c. hagyományörző folklórműsort **Hrubik Béla**, a *Csemadok Országos Tanácsának* elnö-

ke köszöntötte. Ebben az elmúlt évek számos eseményére utalva megjegyezte, hogy emberemlékezet óta itt, saját szülőföldünkön folyamatosan próbálják velünk elhithetni, hogy mi mindig rosszkor akarunk valamit (legyen bármilyen igényünkről is szó). Megítélése szerint azonban ez nem így van. *„Mi jó időben vagyunk, jó helyen, mert ez a mi szülőföldünk. Amit akarunk, az nagyon egyszerű. Egyenjogúságon és egyenrangúságon alapuló együttműködést minden néppel, minden nemzettel itt a Kárpát-medencében.”* – mondta többek között.

A közel háromórás műsorban felléptek a ragyolci alapkiskola diákjai (**Nagy Klaudia**, **Botos Renátó**, **Kovács Fábián** és **Balázs Mercédesz**), a somoskőújfalusi *Kisgömböc*, a ragyolci *Kis Nógrád* és a losonci *Pitypang* gyermektáncscsoportok, a ragyolci *Jázmín Női Kar*, a csákányházi *Gyöngyvirág* éneklőcsoport, a ragyolci nyugdíjasklub énekkara, a karancslapujtói *Karancs* és a losonci *Ipel* néptáncgyűttesek, a fülekkovácsi *Mezeicsokor*, a rappi *Kéknefelejcs* éneklőcsoportok, a lukanényei citerazenekar és a hazaiak képviselőiben a ragyolci *Nógrád Néptáncgyűttes*.

Az esti műsor a *Zene határok nélkül* címet viselte, s benne „Mesterek és tanítványaik” léptek fel: **Agócs Gergely**, **Lakatos Róbert**, **Hanusz Zoltán**, **Korpás Éva**, **Lelkes Tibor**, **Vizeli Balázs** és tanítványaik, valamint a kosúti *Berkenye* néptáncgyűttes. A műsor vendégei **Erdélyi Gábor**, a losonci *Kármán Színház* tagja és a losonci *Kelemenék Verséneklő Együttes* voltak. A kiváló, eredeti produkciókat felvonultató műsort egy váratlan műszaki hiba zavarta meg. Azt hiszem, mindenki sajnálatára ennek legnagyobb kárvallottjai a losonci Kelemenék lettek, akik így csak műsoruk töredékét mutathatták be. Szerencsére, a többiek hangosítás nélkül is bemutathatták a tudásukat. A műsor a színpadról a színpad előtti füves részre vonult át, mondhatom, különleges és maradandó élményt nyújtva. A rendezvényt a *Zanzibar* együttes élő koncertje zárta.

Puntigán József

A Nógrád Néptáncgyűttes • Puntigán József felvétele

A KITÁSZ Rimaszombatban

A *Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetsége* (KITÁSZ) Irodalmi szomszédolás címmel idén július 29-e és augusztus 1-e között Rimaszombatban tartotta XIX. vándorgyűlését a *Tompa Mihály Református Gimnázium* dísztermében.

Sebők Attila, a vendéglátó intézmény igazgatója üdvözölte a jelenlevőket, majd röviden ismertette annak történetét. Felmerült az a fájó tény, hogy a magyar szülők nem értik, miért kellene anyanyelvükön oktatatni gyermekeiket.

Rimaszombat és Gömör címmel **B. Kovács István** régész, muzeológus tartott előadást. Majd a *Gömörország* c. folyóiratot mutatta be **Kövesdi Károly** szerkesztővel egyetemben. B. Kovács volt a múzeumlátogatások vezetője, és kalauzolt minket a városban.

A gömörszőlősi – 23 éve létező – művésztelepet **Végvári Zsófia** művészeti kutató mutatta be. A tábor felkarolta a dél-gömöri fazekasságot és fafaragást. Azóta már fogalom-má vált, hiszen 400-500 alkotó vesz részt a munkájában.

Ezt követően **Erdélyi Géza** eredetileg meghirdetett előadása helyett **Duray Miklós** az értelmiségi és a politikus közötti ellentétet vizsgálta. A közéleti emberek elidegenednek a politikától. A pártosság csak akkor termékeny, ha területi autonómiával rendelkezik. A feladatok halmozódnak, mert az értelmiség nem hajlandó szolgálni. Mindez negatív hatással van a határon túli magyarok közéletére.

A Gömörben található középkori freskókat **Prokopp Mária** művészettörténész mutatta be. Bevezetésképp elmondta, hogy **Ferenczy István** Szent István vértanú szobra Esztergomban az örök magyar optimizmust sugallja. Fölfelé néz, az Istenre, miközben halálra kínozzák. Így kell a képeket megszólaltatni, hogy jobbá, erkölcsösebbé, emberségesebbé váljunk! A gömöri gótikus freskók kapcsán kiemelte: megmaradt emlékeinket már csak azért is be-

csülnünk kell, mert még Franciaországban sincsenek ehhez fogható műalkotások. Büszkének kellene lennünk a Kárpát-medencében lévő európai kultúrkincseinkre, melyeket minden bokor alatt lehet találni. Ezek mutatják az ezeréves Magyarország színvonalát.

Este **Döbrentei Kornél** költő, az *Átpingált március* című CD szerzője és élettársa, **Petrás Mária** népdalénekes, iparművész, az *Emeld fel, Uram, kicsiny népe-met!* című interjúkötet főszereplője mutatta be kiadványát. Döbrentei szerint mindnyájan egyre inkább csángókká vá-lunk.

Július 31-én **Ádám Zita**, a *Szlovákiai Magyar Pedagógusszövetség* alelnöke *A hely, ahol élünk - Regionális antológia Gömörrel és Észak-Nógrádról* című, előké-születben lévő könyv egyik szerkesztője mutatta be kiadványukat, mely akár minta is lehetne. A kötet célja, hogy a szülőföld szépségei és értékei visszahúzzák a fiatalokat a szülőföldjükre, hogy az ne néptelenedjen el. A kiadvány művelődéstörténeti ismereteket nyújt a nagyjából három-száz településről. Bemutatja az építést és a pusztulást. A fiatalokat olyan feladatokra ösztönzi, amelyek kutatásra készítik őket, miközben szerelmesei lesznek a tájnak.

Tompa Mihály és Gömör erős kapcsolatáról **Nagy Ákos Róbert** hanvai református esperes tartott előadást. **Szerb Antal** azt írta róla, jelentéktelen költő. Pedig nagy szükségünk van Tompa Mihályra – mondta az előadó –, hiszen nehéz sorsú vidéken élünk, ahol 60-70%-os a munkanélküliség, érezhető a szlovák nyomás, mely „illeszkedést” kíván, vagyis beolvadást.

Kelemen Erzsébet író *Tiszta szándék - Gróf Batthyány Lajos olmützi és pesti naplója, levelei* című kiadványát mutatta be, mely a *Püski Kiadónál* jelent meg. A kötet érdekessége, hogy dokumentumgyűjteménynek tűnik, ám az a szerző szellemi terméke. Batthyány elítélése

Városnézésen a református templom előtt • Balassa Zoltán felvétele

*Prokopp Mária
Balassa Zoltán felvétele*

*Tari István
Balassa Zoltán felvétele*

*Domonkos László
Balassa Zoltán felvétele*

A Református Tudományos Gyűjtemények állandó kiállításán • Balassa Zoltán felvétele

a huszadik századi koncepciók perék előképe. Ha Bécsben államférfiak uralkodnak, másképpen kanyarog a 20. és 21. század története. A kötet egyik tanulsága: *„Az ellenünk lázadó nemzetiségek tévesen értékelték a körülményeket és saját érdekeiket. Mi nem más nemzetek elnyomásáért harcoltunk, hanem magunkért és értük. E kettő elválaszthatatlan egymástól. Az egyik boldogulása vagy boldogtalansága kihat a másikra. Mi nem ellenük, hanem a nemzetiségek számára is kedvezőbb fejlődést biztosító Magyarország megteremtéséért küzdöttünk!”*

Domonkos László és **Konrad Sutarski** *Megőrzésre átvéve* című közös kiadványukat mutatták be. A lengyel állam csupán 539 km²-nyi területet kapott Árva és Szepes vármegyéből. Milyen jó lett volna, ha a megsemmisült csehszlovák állam is a lengyelhez hasonló elfogulatlan lovagiasággal vette volna birtokba a neki juttatott területet. Ahogy Sutarski megállapítja: Az első világháború után *„a szlovák nemzet – a cseh nemzet oldalán – [...] nem a legjobb oldaláról mutatkozott be a világnak.”* *„Az expanzív cseh politikához oly szerencsétlenül kötődő szlovák nemzet ezért kényszerül immáron kilencven éve arra, hogy energiáit délen a magyarok, északon a lengyelek elszlovákosítására fecsérelje.”* Ha nem így tesz, akkor *„nem kellene állandóan a miatt aggódnia, hogy ezeket a területeket egyszer elvehetik tőle. Na, és bizonyára jóval több barátja volna a lengyelek között éppúgy, mint a magyarok között, s válhatna e két, akkor megrövidített nemzet igazi szövetségesévé.”*

Gazda József író, a kovásznai *Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület* elnöke *Megpecsételt vég – Kilencven év Erdély földjén (Hét Krajcár Kiadó)* című kötetének tanulságait mutatta be. Erdély nagy romlásáról szól ez a könyv, mondja a szerző. Tehát pesszimista munka. Mégis Isten csodája, hogy a nemzet áll. Vissza kell hát térni a hithez, és akkor számíthatunk a Jóisten segítségére.

Medvigy Endre, a KITÁSZ elnöke, irodalomtörténész arról értekezett, miképpen kívánták a múlt század 20-as éveiben Trianont meghaladni. Az első korszak (1918-20) jellemzője a **Végvári**-versek. Elkeseredett, irredenta hangok fejezték ki az életérzést. Majd egy esélyt láttak, ha ott-hon maradnak, és autonómiát tudnak álmodni. Létezett

Konrad Sutarski • Balassa Zoltán felvétele

Mács József • Balassa Zoltán felvétele

egy történelmi példa is: a független Erdély, ám kiderült, nincsenek **Bethlen Gábor**aink. A Szovjetunió pillanatok alatt megkapta Bessarabiát és Észak-Bukovinát, Bulgária Dobrudzsát. A második bécsi döntés után iszonyú gyorsan sikerült konszolidálni a magyar viszonyokat. 1938-40 között ránk sütött a nap. **Bethlen, Teleki, Horthy** tette a dolgát. Ha **Németh László** 1956-ban emelkedő nemzetről beszélt, jöhet még kor, amikor ismét így láthatjuk magunkat.

A KITÁSZ-közyűlése után **Virágh László** zeneszerző, a *Magyar Régizenei Társaság* elnöke adott műsort.

Augusztus 1-én, jómagam *Egy elfelejtett kassai költő, író, színművész, Isépy Natália* (Királyhelmece, 1901 – Kassa, 1977) életútját, alkotásait mutattam be. Végigkövettem életútját, és ízelítőt adtam prózájából, verseiből, rádióbeli szerepléseiről.

Neszmélyi Károly címzetes egyetemi tanár, a *Népi Írók Baráti Társasága* elnöke *A népi irodalom és a harmadik út* címmel beszélt erről a szerteágazó és a rendszerváltásig szinte tabuként kezelt témáról. A mozgalomnak a háború után is komoly kisugárzása volt (a háztáji gazdálkodás, a gyes bevezetése).

Mács József felvidéki íróval, a *Bolondok hajója (Mádách-Posonium)* regény szerzőjével Medvigy Endre beszélgetett. Keserűségből fakadó fintor vagy gúny ez a könyv. Egy gondolat uralja: az Ipoly hajózható folyó. A regény annak a közkeletű tételnek kíván a cáfolata lenni, mely szerint a fű meghajlik, mert ez zsákutca.

Tari István délvidéki költő szerint Jugoszlávia abból élt, hogy *„minket kirakatban mutogattak”*. Ez a hamisság összeomlott. A délszláv háború azért tört ki, mert elfogyott a hadizsákmány. Az albánok száma 1921-ben nagyjából annyi volt, mint a magyaroké. Most meg négymilliónyan vannak. Más a mentalitásuk, mert fiatalok. A fiatal ember viszont szívesen vállal kockázatot. Naivan könnyű a világot megváltani. A Kárpát-medencében a család mellékessé vált. Vannak közösségek, melyek erőt sugároznak. Mi keletről jöttünk, és egyedül csak mi nem olvadtunk be. A magyar irodalom nagyhatalom. A nyelvünk megtartott.

Kora délután a részvevők tisztelegtek Tompa Mihály hantvai sírjánál, és meglátogatták parókiáját.

Balassa Zoltán

Szepsi templom – megújult szentély és sekrestye

Augusztus 23-án a felszentelték Szepsiben **Szabó Ottó** alkotását, az új carrarai márvány oltárt (mensa), az ugyan-csak márvány oltárt, az oltárkeresztet, a trónust (sedes), a tizenkét ministráns-széket, a nyolc kovácsoltvas gyertyatartót és az átépített, új sekrestyét.

A kivitelezésben segített **Suchoža Jozef** szobrászművész, a *Besztercebányai Művészeti Akadémia* tanára, aki az oltár faragását vállalta; **Pásztor Péter** építész, a *Kassai Műszaki Egyetem Építészeti Karának* dékánja, aki az építészeti terveket dolgozta ki; **Rácz Péter** és **László péderi** kovácsmesterek, **Lakatos András** kiskunhalasi műbútorasztalos és **Dienes Szilárd** magyarpollányi öntőmester.

Az új oltárt és a szentély megújult terét, valamint a sekrestyét Kassa új érseke, **Bernard Bober** szentelte fel a térség nagy számban megjelent magyar papjainak jelenlétében. A háromnyelvű liturgia latin miseénekeit, valamint a mindenszentek litániáját a szepsi *Vox Columbella* vegyeskar adta elő **Bodnár Attila** karnagy vezetésével.

Az alábbiakban az alkotó, Szabó Ottó leírását közöljük.
(szerk.)

*

Oltár

Az oltár, az Úr Asztala carrarai márványból készült. Egy monolit kőtömb, szabályos kubusz, gyönyörűen érezett, csiszolt felületekkel.

A márványtömb a maga nemében olyan, mint az a bibliai szegletkő, amelyet az építők valamilyen okból megoldatlanul hagytak, amelyet nem törtek kisebb darabokra, amelyet nem használtak fel a falrakás folyamatában. Amely végül szegletkő lett...

A kubusz átlósan le lett vésve, a kőből pedig kibontakozott egy emberi tenyér. Pontosabban kettő.

A tenyér és az ujjak a maguk érdességével az itt élő dolgos, szorgalmas, istenfélő emberek munkától barázdált kezeit utánozzák. Édesanyánk tenyerét, édesapánk tenyerét, őseink tenyerét, a miénket, a tiéteket... Alapjában mindenkiét. Az egyszerű emberét, aki szó nélkül megy, és teszi a dolgát. Kenyérre gyúrja a földet, gépeket tervez, gyerekeket nevel, kultúrát épít. És ember marad minden helyzetben.

Az Úr Asztalává lett carrarai márvány szimbolikája még ezeken is túlmegy!

Az első világháború névtelen hőseinek, eleinknek, nagyapáinknak és ükapáinknak is emléket állít, az innen besorozott katonák áldozatát is megéneklí. Az itáliai Carrara a Dolomitok egyik városa. Itt található Doberdó és Isonzó, itt folytak a legborzalmasabb harcok az első világháború végén, melyeket az Osztrák-Magyar Monarchia csapatai vívtak az egykori szövetséges, az olaszok ellen. Huszonegynéhány véres ütközetet...

Úgy nézzenek erre a műalkotásra, ahogyan ők tekinthettek ott, a messzi idegenben „a csillagos nagy égére...”

Arcukat a kezükbe temetve és elmerengve. Majd a tenyér marad ugyanabban a helyzetben, az ember pedig felemeli a fejét, és választ keres: „*Merre sirat engem az édesanyám?*” Csillagos ég...!

Sokszor fürkesszük az eget, közben olyan érzés kerít hatalmába, mintha valahová visszavágyánk.

Az elesett hősök imádságát találtam meg a kőben. Az elesett hősök imáit és hazavágyódását hoztuk be a templomba.

Ambó

Szerves kiegészítője kíván lenni az oltár filozófiájának. Imára kulcsolódó kezek, szeretgető, becézgető, gyermekeket megnyugtató ujjak, egyedül maradt özvegyek, édesapjukat visszaváró gyermekek, be nem teljesedett szerelmek fohásza az ambó. A dombormű kompozíciós megoldása a Bódva völgyére annyira jellemző, a szélben hajladozó, folyton suttogó nyárfákat idézi.

Oltárkereszt

Hitünk szerint Jézus a mi bűneinket vitte fel a keresztfára, majd legyőzte a halált, és harmadnapra feltámadt, felment a mennyekbe és ott VAN a Mindenható Atyaisten jobbján.

Ott van tehát, és nem a kereszten. A kereszten ezért nem látható.

Az, ami a kereszten látható, az a Szenvedés maga. Figyelmeztetés az élőknek: ha velem ezt tették, veletek is ugyanezt teszik majd, ha engem követtek.

Figyelmeztetés: – Nézz magadba, bűnös ember, mielőtt a szádat kinyitod! Nem az tisztátalan, ami a szájon bemeleg, hanem az, ami azon kijön! – mondotta az emlékezetes kalásztépés szombatján.

Figyelmeztetés: Ha valaki követni akar engem, az vegye fel a maga kereszjtét!

Figyelmeztetés. Amely azoknak az asszonyoknak mondott, akik megfeszítettése harmadik napján kimentek a sírhoz – Miért keresitek az élőt a halottak között?!

Figyelmeztetés: El tudunk képzelni akkora fájdalmat, amelytől képes vért izzadni az ember? Akkorát, amelyről azt írja **Radnóti Miklós**, hogy a falakról lecsorgó, és hogy vöröslik... Testi fájdalom, sebesülések okozta fájdalom nincs ilyen. A lelki fájdalom ez. Amely úgy tud fájni **Pilinszky János** szerint, hogy tőle az embernek az árnyéka is csörömpöl.

Engem is megajándékozott Jézus, van fülem a hallásra és szemem nemcsak a nézésre, de a látásra. Megláthattam a keresztemet, és fel is vettem azt. Azóta nem fáj a lelkem. Mert annak, akinek keresztet adott, erőt is adott, hogy hordozhassa. Így lettem sokkalta erősebb, mint annak előtte.

De a fájdalmat! Azt nagyon ismerem. Én ilyennek ismerem, tanúságot teszek róla. Olyan izzó és folyékony, hogy beleég a keresztbe, amint lassan végigfolyik rajta...

Figyelmeztetés: ne feledjétek.

Ez volt a korpusz szimbolikája.

Emelvény a sekrestyében

Bejárat a templomba

Oltár és gyertyatartók

Az egy szerves egységet alkotó kereszt valójában kettős kereszt. Pontosabban hármaskereszt. Két kovácsoltvaskereszt és egy tölgyfakereszt. Rajta a fájdalom nyomával. Az enyémmel, a tiédde. Az övével.

A miénkkel!

Sekrestye

Valójában egy hatalmas térinstalláció. A rendelkezésre álló magas, de szélességét és hosszát tekintve nem túl nagy helyiség művészi betöltése. Horizontális osztása a magasság miatt elengedhetetlen volt, valójában a többszintű létezés síkjait, eredetmondánk elemeit foglalja magába, a legyezőszerűen szétfutó ívborda-díszek pedig tulipánt formáznak. A fenség, a felkentség, a kiválasztottság ősi motívumát, népművészetünk alapelemét.

A fa Belorussziából származó borovi-fenyő, a sekrestye oszlopai az erdők fát idézik.

A második világháborúban Szepsiből és a Bódva völgyéből besorozott katonák itt bocsátkoztak először harcokba. Belorussziában, a pinszki-mocsarak vidékén... Rengetegen ott estek el, nagyapám is ott harcolt és a szomszédom, **Király Józsi** bácsi is. Ők túléltek, ők meséltek a szenvedésről. Az erdei tömegsírokba eltemetett, elesett bajtársakról. Őket hoztuk haza szimbolikusan a borovi-fenyőkkel, valahonnan Oroszországból... Imáik és hazavágyódásaik kifejezője a sekrestye, hasonlóan apáik és nagyapáik carrarai márvány oltárához.

A sekrestye elrendezésének alapelve egy középkori könyvtár víziója. A gótikában a skolasztika idején nyílnak meg az egyházi egyetemek kapui a világi emberek előtt, a könyvtárakban tárolt emberi tudás hozzáférhetővé válik. A fény korszaka, szokás mondani. A Szentföldről hozott rengeteg tapasztalat új építési konstrukciók kidolgozását

is magával hozta. Az ívbordás, pillérköteges tartószerkezet pedig lehetővé tette, hogy vékonyabbak legyenek a falak és hatalmas méretűek az ablakok. A sötét középkort fény árasztotta el...

Az új sekrestye talán évszázadokon át mellőzött gyönyörű, csúcshíves üvegablaka új, szimbolikus jelentést kaphatott így. A mobilár fölötti emelvény nem karzatként szolgál, ahogyan egy korona sem egyszerű hajpánt (bár kétségtelenül összefogja a haját is), sem pedig fejfedő, amely megvéd az esőtől, hanem sokkal bonyolultabb szimbólumrendszer.

Ez a hely sem raktár. Szent Térről van szó. Koronája szimbólumok és jelentések tömegével bír. Szemközt van az ablakkal. Szemközt a Fénnyel...

Gyertyatartók

A gótikus templomok külső támpilléreit díszítő fiálék hasonmásai. Csak keskenyebbek, kecsesebbek, kőrözsái lehajtott fejű, bünbánó kovácsoltvas angyalok. Mi magunk vagyunk azok. Tűzben izzított, vízben hűtött esetleges létezők.

A gyertyagyújtás elve van a gyertyatartók izzó vasába belealapálva. Az elmélkedés, az emlékezés, az ünnep, a hála, a szeretet, az összetartozás...

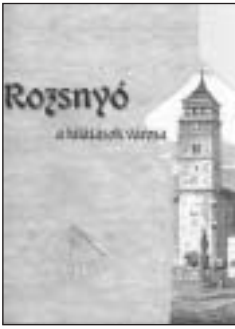
Trónus

A maga egyszerűségével kapcsolódik a költőtarhoz, alapanyagával a sekrestyéhez, ívbordáival magához a gótikához. Külső vonalai szögletesek, kubuszt formáznak, belső vonalai íveltek, a háttámla vonala végig követhető a lábak belső vonalán, a belső vonalak ívelésén. Egy szabályos tojás rajzolható bele, amely az élet és a létezés egyik legősibb szimbóluma...

Kereszt, oltár és ambó • Szabó Ottó felvételei

Könyvről könyvre – lapról lapra

Rozsnyó, a kilátások városa (Szöveg: **Eva Potočná**, képek: **Karol Nowak**. *Rozsnyói Városi Hivatal* és a *Region Poprad* s. r. o, 2009, 216 old.)

Miközben lapoztam ezt a könyvet, mindegyre arra gondoltam, vajon mit szólna Rozsnyó néhai szülőtte, a város múltjának legjobb ismerője, megboldogult barátom, **Tököly Gábor** ehhez a könyvhöz? Az a Tököly Gábor, akinek – a könyvre jellemző módon, egy kisebb, szlovák fordításból hivatkozott dolgozatán kívül – egyetlen munkáját sem idézik.

A reprezentatív kivitelben, A4-es formátumban megjelent munka, kivitelét tekintve szép! Impozáns! Bárcsak az volna tartalmában is. Szembeötlő, hogy a szerző nem csupán a már említett Tököly Gábor idevágó munkásságát hagyta figyelmen kívül, de egyetlen más magyar nyelvű irodalmi forrást sem használt! A nyelvismeret ugyan nem kötelező senki számára, de: ugyanúgy nem kötelező olyan feladatra vállalkozni, amely meghaladja az erejét... Sajnos, a szövegben nagyon sok a kifogásolhatni való. Sok a tárgyi tévedés. Egyetlen példa: a 19. század elején készített megyetérkép alatt azt olvassuk, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia idejéből való. Aligha! Az említett államalakulat ugyanis csak 1867-től létezett. Rengeteg a fordítási hiba. Példának okáért: a „Slovenský kras” nem „Gömöri mészfennsík”, hanem „Szlovák karszt”, hagyományos magyar megjelölése pedig „Gömör–Tornai-karszt”. A betelepített német vendégek érkezését „gyarmatosításként” aligha lehet értelmezni (18. o.). Gond van a szórenddel, fogalmazással, az írásjelek alkalmazásával, de még az alanyi és tárgyias ragozással is! („...*ezt a területet különféle eredetű népcsoportok kavalkádja telepített be.*” A kavalkád egyébként nem telepít be semmit!) A teljes számbavétel ezen a helyen – terjedelmi okokból – lehetetlen. A hírhedt szlovák nyelvtörvény alapján alkalmazza a kiadó azt a legalábbis sajátos szemléletmódot, amely szerint a földrajzi neveket először szlovákul közlik, majd csak ezt követően, zárójelben tüntetik fel magyarul is. Akit érdekel, hogy micsoda nyelvi hibrideket, szörnyszülötteket eredményez ez a gyakorlat, lapozzon bele a könyvbe! Mi meglegésünk itt egyetlen kiragadott példával. „*Ezen felül a Gemer-ben (Gömörben) lévő birtokai egyidejűleg egy gondolatbeli határvonalat alkotnak az erősödő hatalommal bíró oligarchák – jelentős Východné Slovensko-i (Kelet-szlovákiai) családok – ellen.*” Az előszóban a szerzők a lelkesedést emlegetik. Ebben nyilván nem volt hiány. A kiadó részéről sem. Ez azonban édeskevés! Végezetre, szomorúan állapíthatjuk meg, parafrazálva a könyv címét: ez a könyv korántsem a kilátások, ellenkezőleg: a kilátástalanság könyve. Elretentő példa!

(b. kovács)

Pósa Lajos énekelt versei. A CD-t, ajándékként, **Pósa Lajos** tiszteelőinek ajánlja **Kun Miklós Jenő** és **Dinnyés József**. Összesen 34 dal található a CD-n. A dalok dallamait válogatta és feldolgozta, írta és elénekelte Dinnyés József. Tizenkét dalt Pósa Lajos kortársai írtak.

Memento 1944-45. (Szerk.: **Szabó József**). *Vajdasági Magyar Helytörténelmi Társaság*. Bajmók, 2010. 174 oldal)

A kötet az Oromhegyesen, 2009 őszén megtartott szakmai tanácskozás előadásait tartalmazza. A szerzők: **A. Sajti Enikő, Dr. Pál Tibor, Teleki Júlia, Forró Lajos, Mojzes Antal, Dr. Balla Ferenc – Dr. Balla István, Nagy**

Tibor, Nagy Vilma, Mezei Zuzsanna. A 2. világháború végén Tito partizánjai több ezer ártatlan magyar civilt gyilkoltak le a Vajdaságban. A népirtásról évtizedeken át nem lehetett beszélni. Ez is egyik oka annak, hogy az áldozatok száma ma is tisztázatlan. A számuk 5 000 és 40 000 között mozog. Megrázó tanúság „a még hidegebb napok”-ról. (A kifejezés utalás az 1942. január 21-e és 23-a között a magyar hatalom által elkövetett újvidéki vérengzésre, amelynek során több mint 3 000 embert végeztek ki. Ez utóbbi esemény évtizedeken át uralta a magyar közbeszédet. Szemben a '44-'45-ös népirtás elrendelőivel, az újvidéki vérengzés felelőseit még 1943-ban bíróság elé állították és elítélték. Ennek állít emléket **Cseres Tibor** *Hideg napok* c. műve, s az ennek alapján készült, **Kovács András** rendezte film). Döbbenetes kötet! Minden magyarnak ismernie kellene.

Fáklyavivő

A *Rimaszombati Katolikus Kör* havilapja. 2009-ben indult útjára a lapot **Mihály Szilvia** szerkeszti. Tájékoztat a Kör tevékenységéről, s írásokat közöl a rimaszombati római katolikus egyház történetéből.

Két hír az Európa Parlamentből

Tudunk-e élni a szabadsággal?

Bizonyára sokan és sokszor elgondolkoztak már azon, hogy mi a szabadság? Mit értettek alatta elődeink, nagyszüleink és szüleink? Mit jelent e szó nekünk ma? Értjük-e a szót és tartalmát? Megértjük-e, megtiszteljük-e azokat, akik különböző korokban harcoltak és az életüket áldozták érte. Elgondolkoztunk-e már azon, hogy nem is keveseknek mily alantas és erkölcsi mélységekbe kell lesüllyedni ahhoz, hogy az így kapott szabadságot csak és csak önnön hasznukra használják ki. A szabadság szó érzékeny szó. Elgondolkozzatok.

Surján László, európa parlamenti képviselő 2009 novemberében pályázatot írt ki, amelynek prózai egyszerűséggel a *Tudunk-e élni a szabadsággal* címet adta. A cél is „egyszerű” volt. Elmondani, számba venni, hogy húsz évvel a mostani szabadságunk kivívása után éltünk-e vagy sem a megszerzett lehetőséggel. A legjobb munkák szerzőit brüsszeli kirándulás várta.

Idézve Surján Lászlót, az eredmény minden várakozását felülmúlta: *„Mintha csak a forradalmunkra emlékeztető számmisztika irányította volna, 56 pályamunka érkezett, s többségük olyannyira kiemelkedő színvonalú, vagy szívbemarkolóan magával ragadó volt, hogy eredeti elképzelésünktől eltekintve, az összes pályázót első díjban részesítettük, azaz meghívtuk az Európai Parlamentbe.”*

A pályázók nagy többsége élt a lehetőséggel, s így május 31-én kora hajnalban a budapesti *Műcsarnok* bejárata előtt több mint 40 meghívott pályázó (köztük, beleértve magamat is, több felvidéki) szállt fel a Brüsszelbe induló buszra.

Az első, s talán a legnagyobb meglepetés akkor ért, amikor láttam, hogy az utazók nagy többsége inkább tizen-, mint huszonéves fiatal, akik jó esetben is csak a szüleiktől, ill. nagyszüleiktől ismerhették meg az 1989-es év eseményeit. Mégis vállalták a véleménynyilvánítást, s nem is akármilyen szinten. Írtak arról, amit hallottak, be-

szélgettek azokkal, akik ott voltak, s elmondták azt, amit ők minderről gondolnak. Hihetetlen őszinteséggel! Sokat és sokakat lehetne idézni. Példaként olvassuk a *Marosvásárhelyi Művészeti Líceum* (középiskola) diákjának, **Szekeres-Ugron Villó** aktuális problémáinkat elemző írásának zárógondolatait: *„Ha ezeket a problémákat nem orvosoljuk, akkor elődeink erőfeszítései hiábavalóak lesznek. Ha hagyjuk, hogy a történelem megismételje önmagát, nem biztos, hogy a második rendszerváltást még megérjük, hogy lesz még magyar a Földön, aki majd elmesélheti saját gyermekeinek, unokáinak a mi történetünket. Én elregéltem nagyszüleim történetét. De vajon az én gyermekemnek, unokámnak, dédunokámnak lesz-e lehetősége ugyanezt megtenni? Ez csak tőlünk függ, attól, hogy képesek vagyunk-e felismerni és orvosolni társadalmunk problémáit, vagy hagyjuk őket tovább fajulni, nem törődve a jövővel. Hisz értéktelített múltból fakadhat értéktelen jelen, de értéknélküli jelenből ritkán fakad értékes, fényes jövő.”*

A négynapos kirándulás fontos része volt az Európa Parlament meglátogatása. Itt Surján László ismertette a tudnivalókat. Részesei lehetünk a magyar néppárti delegáció által szervezett Trianont (is) idéző, de a jövőbe mutató kiállítás megnyitójának, melyen az *Európai Néppárt* elnöke, **Gál Kinga**, **Bauer Edit** és **Tőkés László** szólaltak fel. A kirándulás további programjában Brüsszel, Gent, Brudge, Ostende majd, már útban hazafelé, Köln nevezetességei szerepeltek.

Abban, hogy ezeknek a napoknak az eseményei élményként maradtak, maradhattak meg, meghatározó szerepe volt Surján László asszisztensének, a nagymegyeri **Mikóczy Ilonának**, aki nemcsak a pályázat egyik ötletadója, de a kirándulás előkészítésnek is legfőbb irányítója volt. (A pályázat teljes eredményét a <http://mkdsz.hu/content/view/18701/202/> oldalon olvashatják. Innen elérhetőek az eredeti pályamunkák is – beleértve a felvidékiekét is.)

Kiállításmegnyitó. Balról jobbra: Joseph Daul, Gál Kinga, Szájer József és Tőkés László

Trianonról másképpen

Ismert, nemzetközileg elismert tudósokat és személyiségeket mutatott be az *Európa Parlament* brüsszeli épületében napokban zárult kiállítás, amelyet a trianoni döntés kilencvenedik évfordulója alkalmából szervezett az *Európai Néppárt* magyar képviselőcsoportja. Mint azt a címe – *Világhírű magyarok: a trianoni múlt, schengeni jövő* – is jelezte, a szervezők alapjaiban nem a múlt feletti sajnálkozást tűzték ki célul, hanem azt, hogy a személyiségek eredményein keresztül felvillantsanak valamit a magyarok által a világnak adott értékekből.

A nagyon ötletesen elkészített táblák egy-egy életutat mutattak be. Az ezekhez kapcsolt térképen, az azon bejelölt születési hely pedig mindennél egyértelműbben jelezte, hogy a magyarság nem csak a mai Magyarország területére korlátozódott és korlátozódik. Nem kellett különösen bizonygatni személyiségek által létrehozott értékeket sem, hiszen azok önmagukért beszélnek. **Gábor Dénes** (Budapest, Nobel-díjas fizikus), **Szent-Györgyi Albert** (Budapest, Nobel-díjas biokémikus), **Márai Sándor** (Kassa, író, újságíró), **Jedlik Ányos** (Szímő, természettudós), **Bartók Béla** (Nagyszentmiklós), **Liszt Ferenc** (Doborján, zeneszerző), **Kőrösi Csoma Sándor** (Kőrös, utazó, nyelvész), **Bolyai János** (Kolozsvár, matematikus), **Neumann János** (Budapest, matematikus), **Irinyi János** (Nagyléta, feltaláló), **Petzval József** (Szepesbela, feltaláló), **Kempelen Farkas** (Pozsony, feltaláló), **Puskás Tivadar** (Pest, feltaláló), **Ifj. Rubik Ernő** (Budapest, feltaláló) **Munkácsy Mihály** (Munkács, festőművész).

A kiállítást a védnökséget is vállaló **Gál Kinga** nyitotta meg, őt követően **Joseph Daul**, az Európai Parlament néppárti képviselőcsoportjának vezetője, valamint **Bauer Edit** és **Tőkés László** mondtak beszédet. A megnyitón jelen voltak a **Surján László**, néppárti képviselő által tavaly novemberben *Tudunk-e élni a szabadsággal* címen meghirdetett pályázat résztvevői is.

A kiállításról és véleményükről közvetlenül a megnyitó után Gál Kingát és Tőkés Lászlót kérdeztem.

Gál Kinga:

Versailles-ban 90 éve írták alá azt a békeszerződést, amely számunkra trianoni szerződésként vált ismertté. Ez számunkra egy nagyon komoly és tragikus következményekkel járó békeszerződésről volt. Ezt az eseményt kellett tudnunk nekünk itt úgy elmondani, hogy emlékezzünk, de ez ne azt jelentse, hogy a múltba fordulunk vissza. Mit tudunk mi ebből azzal, hogy erről beszélünk a jövő számára adni. Engem folyamatosan az hajt, hogy mi pozitívat tudunk a gyerekeink felé felmutatni, hogy hogyan tudnak ezzel az egésszel majd tovább élni... A szüleinknek nagyon nehéz volt, de a mi generációnknak sem volt könnyű. Én magam is Kolozsvárott születtem és Nagyváradon nőttem fel. Én úgy gondoltam, hogy ma Európában ilyen formában lehet elmesélni. Hogy bemutatjuk azokat a híres magyarjainkat, akik magyarként ismertek a világon. Ha megnézzük a születési helyeiket, akkor azt látjuk, hogy azok ma már kívül esnek

a mai Magyarország területén, és a különböző utódállamok területén vannak. Mégis, ha beszélünk róluk, akkor mindenkiben az marad meg, hogy magyarok. Ebben van az üzenet! Az, hogy a nyelvük, az identitásuk, mindaz, amit megalgattak, nem köthető bele a határokba. Az felüláll ezen, és továbbvezet minket. Azt is gondolom, hogy azért fontos ezt az Európai Parlamentben is elmondani, mert Európa adja azt a keretet, ahol ezekről a kérdésekről lehet vitázni. Azért jó Európa, mert igenis eljutunk addig a pontig, hogy ne legyenek tabuk, hogy mindenről lehessen beszélni, és ha kibeszéljük, akkor tudjunk találni jövőbe vivő megoldásokat is.

Tőkés László:

A bibliai bénákra, vakokra, sántákra, csonka-bonkákra gondolok, ahogyan **Károlyi Gáspár** nevezi őket. Ha ezen a gyászos évfordulón leszükítenénk a gondolkodásunkat, akkor csak a csonkaságunkat emlegetnénk, a nyomorúságainkat és a fájdalmainkat. Bár joggal és joggal tesszük ezt. Azonban ezek a csonka-bonkák azok, akiket Krisztus Urunk az út mentén emelt fel, szólított és gyógyított meg. Ők Isten kegyelmével dicsekedtek és nem a nyomorúságukat mutogatták. Ezzel a metaforikus képpel fejezném ki a lényegét. Nekünk a gazdagságunkat kell bemutatnunk és nem a veszteségeinket! Az értékeinket, amelyek valóban a határok felett létező **Illyés Gyula**-i értelemben létező hazát ábrázolják a magasban. Ez a szellem magassága, az értékek, a tudomány, a hit, a művészet, az irodalom magassága. A halál ellen az élettel kell érvelni. A pusztulás ellen a teremtéssel, az értékekkel. Nagyon jónak tartottam azt az ötletet, hogy szellemi nagyságainkkal rajzoljuk a kis Magyarországot meghaladó Kárpát-medencei Magyarországot. Ezt sikerült itt megvalósítanunk.

A gyásznak is megvan a helye és a szava. A gyászhoz való jog alapvető emberi jognak nevezhető, **Szophoklész** *Antigoné* c. darabjának az értelmében. Sajnos még mindig nem törlesztettük adósságunkat halottaink, áldozataink, mártírjaink, hőseink iránt. Sőt tilalom alá esett ez, és még mindig bennünk él a tilalom önkorlátozó reflexe. Tehát helye van a gyásznak, de túl kell lépni rajta, mint a nagypénteken, húsvétkor. Túl kell lépünk ezen. Az *Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács* legutóbbi erdélyi közgyűlésén is meghirdettük Trianon gyógyítását. Ez is egy pozitív szemléletű, a jövőképből, nem a múltban jeleskedő magatartás.

A kiállításon felsorolt személyiségek mellett én a névtelen hősokeket is kiemelném. Nagyanyám tanítónő volt Szépkényerűszentmártonban. Ő nem volt hajlandó felesküdni a berendezkedő új román hatalomnak 1920-ban, ezért elvesztette az állását. Tőkés nagyapám pedig háromszéki esperesként a 4 év alatt, amikor visszatért Erdély, tagja volt a magyar országgyűlés felsőházának. A mi köveink is beépültek az országházba, a mi verítékünkkel is épült a haza, és én ezeket a csodálatos nagyságokat az elidegeníthetetlen és szétszakíthatatlan nemzet tagjainak és oszlopainak tartom, amelyen felépül a nemzet boltozata a Kárpát-medencében.

Puntigán József

Még mindig nem sajátítottuk el a demokrácia játékszabályait

Születésnapi beszélgetés Ferdinandy Györggyel

Októberben ünnepli 75. születésnapját. Büszkén mondja, hogy az ősei Rozsnyóról és Kassáról származnak, arra már kevésbé büszke, hogy Rozsnyón, ahol egyik szépapja a város első embere is volt, még sosem járt. 1956-ban kalandvágyból Nyugatra ment, végül Puerto Ricóban kötött ki. Francia írónak indult, de a sikerek és a *St. Exupéry-díj* dacára a magyar nyelvet választotta. Gyerekei szétszórva élnek a nagyvilágban, de ő az első adandó alkalommal hazajött, s az év nagy részét a dédszülei által épített Sas-hegyi villájában tölti. A maradék hónapokat pedig Floridában kényszerű gyógykezelésen, ahová csak az írógépét viszi magával. Bamba és mosolygós vagyok ilyenkor – írja egyik levelében. **Kukorelly Endre** szerint ő a legszemélyesebb magyar író, akinek az életében és az írásaiban benne van az egész XX. század.

Ferdinandy Györggyel Budapesten beszélgettünk irodalomról, politikáról, érvényesülésről, s arról, hogy nem is olyan könnyű a demokrácia alapelveit elsajátítani. Fülledt hőség, esőre áll az idő a Sas-hegyen. Az ócska magnóban egy régi, ütött-kopott hangfelvételen **Tóth Menyus** hangja szól. Anyám az utolsó éveiben csak ezt hallgatta – mondja Ferdinandy György, mielőtt bekapcsolnám a diktafont. Ha nem ment volna ki Nyugatra, talán még ma is ismernék. De őt **Seress Rezső**vel ellentétben elfelejtették. S óhatatlanul arra gondolok, hogy ilyenkor a saját életpályájára gondol, amely tele van kalandokkal, s bár hazatér 1990-ben, mégis talán túl későn, amikor már nem sikk az irodalom.

– Biztos feltették már a kérdést sokszor, ki választotta a könnyebb utat 1956-ban, aki elment, vagy aki idehaza maradt?

– Nem lehet erre válaszolni. Minden esetet külön-külön

Ferdinandy György otthonában • Juhász Dósa János felvétele

kell megítélni. A közhiedelemmel ellentétben nagyon nehéz dolgunk volt, de többségünkben volt egy akarat, hogy majd mi bizonyítjuk, hogy vagyunk valakik, s mi majd két vállra fektetjük a Nyugatot. S ez az akarat hiányzott az itthon maradottakból, akiket körülvelt egyfajta letargia. Ezért szoktam azt mondani, hogy valószínűleg nekik volt nehezebb.

– Belegondoltál már abba, hogyan alakul a pályád, ha itthon maradsz?

– Nem egyszer. Amikor elmentem, délelőttönként az ELTE-n voltam magyar–francia szakos tanár, délutánonként buszsofőrként dolgoztam. S mivel békés természetű ember voltam, valószínűleg betörtem és megalkudtam volna. Nem volt nekem semmi bajom a világgal, csak az fájt, hogy a háború után a megbélyegzettek közé kerültünk, és a saját házunk garázsában, operettvilágban éltünk. Ez az operett odakinn alakult át drámává, ahol bizony nem volt könnyű visszhang nélküli magyar íróvá lenni egy teljesen idegen nyelvi közegben. **Márai**nak könnyű dolga volt hozzánk képest, hiszen már itthon is magyar író volt, s emigrálva sikeresen játszotta a menekült író szerepét. Szerencsémre akadtak olyanok, akik egyengették egy fiatal, kezdő író életét, mint **Cs. Szabó László**, **Szabó Zoltán** vagy **Határ Győző**. Márai soha egyetlenegy fiatal írónak a megkeresésére sem válaszolt, s teljesen elzárkózott a világ elől. Ezt nem is tudom neki megbocsátani. Egyszer az egyik rokonom, **Ferdinandy Mihály** véletlenül találkozott vele, s csak annyit mondott róla, hogy olyan volt, mint egy megfagyott mopszli.

– De mennyire élhette meg Márai tragédiaként, hogy gyakorlatilag egyik pillanatról a másikra olvasótábor nélkül maradt, hisz a nevét sem volt szabad leírni idehaza. Ahogy a Te nevedet sem ismerhették meg a rendszerváltás előtt.

– 30 év, az tényleg rendkívül nagy idő, ami kiesett az életünkből. De hangsúlyozom, ő ismert író volt, amikor itt hagyta az országot, s ráadásul megkapta a hatalmas Goldschmied-vagyont, így anyagi gondjai sem voltak, míg nekünk a semmiből kellett felépíteni az életünket. Amikor kimentem, először kőműves voltam, később a Ford-gyárban töltöttem az akkumulátort, s évek teltek el, amíg eljutottam oda, hogy tanítani kezdtem egy kis, nyomorult Puerto Rico-i egyetemen. S mindezek mellett kellett volna magyar íróvá válnom! Ezek után engedjék meg, hogy fenntartásaim legyenek Márai emberi minőségével kapcsolatban. Furcsa ellentmondás, de Máraiak tulajdonképpen nagy szerencséje volt, hogy a kommunisták a polgári irodalmat kiirtották, hiszen így 1989 után hiánypótlóként robbanhatott be a magyar irodalomba. Mivel írni akarok Márairól, végiglapoztam a műveit, a kor irodalmát, s rájöttem, hogy volt a kornak több ragyogó tehetségű

polgári írója is, akiket teljesen elfeledtek. Hadd említsem meg közülük **Heltai Jenőt**, akinek pl. az *Almokháza* c. regénye magasan veri *A gyertyák csonkig égnek* c. Márai-regényt, amelyet csak többszöri nekifutásra tudtam elolvasni, mert igencsak unalmas volt. Heltai legnagyobb hibája, hogy slampos volt, s folytatásokban írta a regényeit, némi aprópénzért, ezért sokszor nem ügyelt a részletekre, s a csiszolásra vajmi kevés ideje maradt. Ha a kezembe adták volna, hú, de meg tudtam volna szerkeszteni.

- *Soha, egy percig sem bántad meg, hogy elmentél, hisz, ahogy magad is írod, az akkori döntésed hirtelen született, s csak egyszerű kalandnak indult.*

- Nem tudom már utólag megítélni, hogy mennyi megaluvásra lettem volna képes. De elég, ha csak kinézek az ablakon, s velem szemben blokkházakat látok. Az a telek szintén a miénk volt, de öcsém félelmében, hogy elkobozzák, inkább eladta. Lehet, hogy ha maradtam volna, még mindig a miénk lenne.

- *S ha maradsz, akkor is író lettél volna?*
- Persze, hisz már az egyetemi évek alatt írogattam.

- *Az ember felnőtt fejjel már másképp látja a rendszerváltást megelőző éveket-évtizedeket, mint annak idején, amikor belevágtunk a bársonyos forradalomba, s azt hittük, hogy megválthatjuk a világot. Te Nyugatról hogyan láttad a hatvanas-hetvenes éveket?*

- Sok kortársammal ellenétben én elég hamar hazalátogattam, hisz apám toloszékhez volt kötve, s öt-tízévenként turistavízummal hazaengedtek látogatóba. S engem is ismertek a hazai írók, hiszen a *Szabad Európában* én recenzáltam őket. De hogy visszatérjek a kérdésedre, csupa felháborító dolgot fogok válaszolni. Évtizedekig Puerto Ricóban, egy amerikai gyarmaton éltem, ahol az amerikaiak elsősorban a helyi kultúra kiirtásával voltak elfoglalva. Bár csak a sziget tíz százaléka volt amerikai katonai támaszpont, a szigetet elárasztották a kulturális szeméttel, nem is beszélve arról, hogy az emberek döntő többsége rendkívül szegény volt. Így, amikor hazaköltöztem, nem voltak illúzióim a Nyugattal kapcsolatban. Az ottani egyetemen a rabszolgák unokái voltak a diákjaim, s én velük voltam szolidáris. S hazalátogatván azt láttam, hogy itt is van egy kivételezett művészcsoport, akik mindent megkaptak, elég volt bemenniük Aczél elvtárhoz. **Szónyi Zsuzsa** például az apja összes festményét kivitte Rómába, és pénzzé tette, majd a rendszerváltás után azt nyilatkozta, hogy attól félt, hogy fejbe lövik vagy felakasztják. De kértem én akkor, hogy is van ez? Ezekről az alakoktól megpróbáltam elhatárolódní, így szerencsésen kizártam magam az ún. kulturális elitből.

- *Azt írod valahol, hogy a feleséged meglepődött, amikor sétálván az éjszakai Budapesten, s benézvén az ablakokon, mindenütt halomban álltak a könyvek. A kultúrához nagyon olcsón hozzá lehetett jutni akkoriban, s nem volt luxuscikk, mint manapság.*

- Az irodalomnak, a kultúrának más volt a szerepe, mint ma. Mindenki tőlük várta a szabadság eljövését. De a dolgok másképp alakultak. Annak idején Nyugaton is működött a szolidaritás a szegényebb rétegek felé, létrejöttek a szakszervezeti mozgalmak, de miután a Szovjetunió megbukott, ezeket rögtön felszámolták. Kiderült, hogy mindez csak álca volt, s arra szolgált, hogy itt is fel tudják mutatni, hogy nem csak a szocialista blokkban van meg a munkás biztonságérzete. Ma, ha valaki állásba kerül, aláíratnak vele egy papírt, hogy semmilyen szakszervezetbe nem lép be. Az amerikaiak ma már nem tudják, hogy mit is ünnepelünk május elsején. Az ottani munkavállalók számára övön aluli ütés volt a szocialista blokk szétesése, mert az addig meglévő jogaik egyik percről a másikra semmivé lettek. S bár voltak a rendszerváltásnak pozitív eredményei is, a legelesettebbek sokkal rosszabbul élnek, mint annak idején. S ez a réteg egyre nagyobb számot tesz ki. Ami a legszomorúbb, hogy egy értelmiségi, a szabadságra szakosodott ember, mint én, ma azon gondolkozik egyre intenzívebben, hogy a biztonság nem fontosabb-e. S a válasz egyre inkább az a számomra, hogy a szabadság csak egyes intellektuális rétegeket és a zavarosban halászókat elégítette ki, míg a nagy többség számára a napi kínokat, az alapvető létszükségleti dolgokért való napi csatározásokat hozta el.

- *S hogyan fogadtak benneteket Nyugaton? Az ottani emigráció is rendkívül vegyes képet mutathatott, hiszen gazdasági menekültektől kezdve háborús bűnösökön át elég széles volt a skála.*

- Eleve megvolt bennük az előítélet irántunk, hogy minket már megfertőzött a kommunizmus, s ezért eleinte mereven elutasítottak bennünket. Öt-hat év kellett hozzá, míg végre sikerült ennek a társaságnak lapot kiadnia, így jelenhetett meg a *Párizsi Magyar Műhely* a hatvanas évek elején. Persze, ehhez az is hozzájárult, hogy mi is kineveltük azt az „urambátyám” világot, s azokat, akik még akkor is a régi, már idejétmúlt normák szerint próbáltak élni, ami számunkra tragikomikusan hatott.

- *Mielőtt ismert magyar író lettél, franciául is szerencsét próbáltál.*

- Igen, de ez nem tartott sokáig. Holott igazán jól indult a francia nyelvű karrierem, hisz a hírneves *Denoël* kiadó fogadott a kegyeibe, amely előtt sikertelenül álltak sorban a francia anyanyelvű, jó nevű írók. A baloldali *Le Monde*-nak én voltam a vasárnapi novellistája hónapokon át.

- *Kukorelly Endre írja rólad, hogy te vagy a legszemélyesebb magyar író, aki egész életében nem csináltál mást, mint a saját és a barátaid életét vetetted papírra.*

- Nagyon sok fikció van minden könyvemben, viszont az egyes szám első személy kifejezési formává vált az írásaimban, amihez a mai napig ragaszkodom. De ez természetesen nem mind én vagyok. Abban viszont feltétlenül igazad van, hogy a családom életén kívül megírtam

a barátaim történetét, akiknek az élete szintén kész regény volt.

- *Megírtad édesapád, később édesanyád regényét is, akik se a papíron, se az életben nem fértek meg hosszú távon egymás mellett. Mit szóltak ők vagy a családtagok ezekhez a művekhez?*

- Soha nem szóltak semmit, valószínűleg nagyon idegen volt a számukra az egész. Nem miattuk mentem el 1956-ban, hanem azért, mert egy budai, német származású kispolgári közegek voltam a tagja, amely közegek engem megfojtott. Amikor hazajöttem, megtaláltam őket, szeretettel fogadtak, de soha egy pillanatra nem felejtettem el, miért is mentem el.

- *Puerto Ricóban a diákjaid tudták, hogy írsz?*
- Ugyan, nem szóltam erről senkinek.

- *S arra nem gondoltál, amikor átköltöztél az óceánon túlra, hogy megpróbálkozz spanyolul írni?*

- Nem, túl sok lett volna egy újabb nyelvváltás. Amikor már kinn voltam egy-két évet, rájöttem, hogy a francia nyelvtudásom milyen gyorsan kopik, ellentétben a magyarral. S be kellett ismernem, hogy ez az édes, elárult magyar nyelv sokkal erősebb bennem, mint a francia, amelyre olyan büszke voltam. Márai azt jósolta, hogy megkopik idegenben a nyelvünk, mire írtam neki egy levelet, hogy vegye meg a libatömésről vagy a gombatenyésztsérről szóló szakkönyvet, s gyakorolja a magyar nyelvet.

- *S kivel tudtál magyarul beszélgetni odakint?*

- Senkivel. A francia feleségemet és a három gyerekemet nem tudtam rávenni arra, hogy megtanulják a nyelvet, pedig még Sárospatakra is elküldtem őket. A kubai feleségem, s a közös fiunk viszont megtanult magyarul, igaz, ő egy ideig itt járt Budapesten iskolába.

- *Olvastam valahol, hogy a Ferdinandy család kötődik a Felvidékhez.*

- A család rozsnyói eredetű, az 1740-es években Rozsnyó városbíráját **Ferdinandy Mátyás**nak hívták. A címerlevelet 1794-ben **I. Ferenc**től kapták, majd **Ferdinandy Mihály** és testvére, **György**, akik részt vettek Berlin elfoglalásában, grófi címet kaptak. György kint maradt, megnősült, s többet nem tud róla a családi krónika. Ez kísértett engem is, hiszen én is hasonló cipőben jártam, mint ő. S ehhez volt út az irodalom.

- *S a család mikor váltott németről magyarra?*

- A Millennium idején, amikor elkezdődtek a nagy építkezések, s a férfiak mind építészek voltak a családban. A dédszüleim egyébként Kassán találkoztak, hiszen az anyai ág kassai eredetű, s ma is élnek rokonaim Kassán és Tornynosnémetiben. De irodalmár nem volt köztük. Emlékszem, hogy az egyik nagybátyám muzeológus volt, s amikor meghívót küldött az egyik előadására, anyámék egy elegáns mozdulattal szétépték, s röhögve csak ennyit

mondtak: megint a Mihályka marhaságai. S innen igen nehéz volt kitörni.

- *Már két évvel a rendszerváltás előtt megjelent az első magyarországi köteted a Magvető Kiadó jóvoltából. Hogyan fogadtak idehaza?*

- Meglepően jó volt a fogadtatás, az olvasóközönség mellett az írók is szeretettel fogadtak, a nevemet már előzőleg is ismerték, bár sokáig csak úgy írhatták le még a *Nagyvilágban* is, hogy **Georges Ferdinandy**, francia író. A kánonba kerülés viszont egy más história. Olyanokat futtatnak, akiknek nincsenek írói kvalitásaik, s olyanokat vesznek semmibe, akik bárhol a világ más táján nagy írók lennének. Hadd mondjak neveket: hallottál már **Lábass Endréről**? De ott van **Gion Nándor**, aki világhírű lehetne, s hogy nem lett, az ennek a betokosodott, provincialista szellemiséggel megáldott magyar irodalmi életnek a vétke. Az viszont, hogy nem lettek világhírű íróink, nem a nyelv hibája, hanem ennél sokkal prózaiabb oka van, ugyanis nincs mondanivalónk a nagyvilág számára. Tipikus példa erre **Kertész Imre** esete, aki közel sem tartozik a legnagyobb magyar írók közé, de olyan mondanivalója volt, ami az egész világhoz szólt, nem beszélve arról, ahogy meg tudta fogalmazni. Egy majdnem vidám, elviselhető barakknak mutatja egy kamaszfiú szemén át a haláltábor, s ez a morbid megközelítés megdöbbentette a nyugati olvasót is. S ezért megérdemelte a Nobel-díjat. Az a kirekesztés, ami itthon zajlott körülötte, az az itthoni beteges provincializmus terméke volt, s egész egyszerűen megbocsáthatatlan. S még nem is említettem **Bodor Ádám**ot vagy **Tar Sándort**, akit besúgónak kiáltottak ki, s nem azzal foglalkoznak, hogy **Móricz** óta a legnagyobb realista íróink. Biztos voltak ártalmas férgék is, de a többség csak kényszerű hangulatjelentéseket írt. S emiatt pelengérré állítani őket bűn.

- *S ti ott kint, tudatok tenni azért, hogy a magyar irodalmat a Nyugat megismerje?*

- Nekünk kötelező volt az ablaknyitogatás, s a hazai irodalom legjobbjait meg kell mutatni a nagyvilágnak. Évtizedek óta készítem a nyersfordításokat, bár csak költokeket fordítottam, a prózaírókra egész egyszerűen nem jutott időm. Volt idő, amikor franciára is fordítottam, ma főleg spanyolra fordítok, amit aztán a spanyolt anyanyelvi szinten bíró ottani költők véglegesítenek. Több ilyen kötet is megjelent már. Az igazi gond viszont az, hogy a mai Nyugatot, Amerikáról már nem beszélve, nem igazán érdekli, mi történik Kelet-Európában.

- *Esterházy, Nádas, Dalos György – ők a nyugati irodalmi világ magyar favoritjai.*

- **Esterházyt** igazából csak itthon fújták fel, bár érdekes és fontos jelensége a magyar irodalomnak, de Nyugaton soha nem volt 3 ezernél nagyobb olvasótábora. **Dalos György**öt senki nem tartja írónak. **Nádas Pétert** viszont képtelenség végigolvasni. Ha majd hozol valakit, aki képes volt végigolvasni, beszélhetünk róla.

- *De vannak kedvenceid a legfiatalabbak közül is.*

- Hadd említsem meg **Csender Leventét**, aki Székelyudvarhelyről települt át Budapestre. Két aranyos kisgyereke van, s igen boldog családi életet él. De most önző módon azért aggódom, hogy ezek után fog-e még érdemlegesen írni. Minden könyvhéten beszerzek legalább 50 ajándékkönyvet, amit illene elolvasni. A sajtószabadság egyik nagy hátránya, hogy ma nincs kritikai élet, s minden szemét megjelenhet. Sokszor a pusztá véletlen műve, ha felfedezek egy-egy gyöngyszemet.

- *Az soha nem került szóba, hogy valamelyik írásoadat megfilmesítsék?*

- De igen. **Szomjas György** most filmesíti meg *A mosoly albuma* c. írásomat, amely arról szól, hogyan próbálták meg az ötvenes években kiirtani a magyar középosztályt.

- *S újjáalakult már ez a középosztály?*

- Valami létrejött ugyan, de ennek a mai újjazdag rétegnek nincs meg az a morális háttere, ami a régi középosztálynak megvolt. Csak reménykedhetünk, hogy évek-évtizedek alatt eljutnak arra az etikai-morális szintre, ahol a kommunizmus alatt kiirtott egykori középosztály volt. Egyelőre ennek nem sok jelét látom.

- *2010-ben hogyan látod Magyarország helyzetét?*

Nyugaton az emberek hozzászórtak a demokráciához, s természetes számukra, hogy a választások lényege abból áll, hogy négyévente váltják egymást az aktuális kormányok. Nálunk ehhez nem szoktak hozzá még húsz év elteltével sem, s több barátom is volt az elmúlt hetekben nálam, akik elmondták, hogy innen most, azonnal el kell menni, mert diktatúra van kialakulóban. Én semmi ilyesmit nem látok, csak azt, hogy az egyik párt felváltotta a másikat. S ezt meg kell szokni, ennyi az egész. Azt is elmondtam a baloldali barátainak, hogy nyolc év baloldali kormányzás alatt ezt az országot teljesen kifosztották, ami azt is jelenti, hogy a demokrácia játékszabályait még mindig nem sajátítottuk el.

Juhász Dósa János

*

Ferdinandy György

Mutti

Hogy miért, azt már nem olyan könnyű megmondani. Hogy hosszú életű lehess a földön - mondja, ha jól emlékszem, a tízparancsolat. Konkrétabban, mert a világra segítettek. Meghoztak érted mindenféle többé-kevésbé kétes értékű áldozatot. Csupa közhely. Tény, hogy a szüleinek hálás szokott lenni az ember.

Apám szegény - tolókcocsijában - nem jutott volna messzire. De anyámnak azért leszek hálás, amíg élek, mert hiába hívták és hiába fenyegették, a mutti megmakacsolta magát, és maradt.

Elnézem nálam szerencsésebb társaimat: az egyik valamelyik miniszterelnök tanácsadója, a másik fél kézzel vezet holmi külföldi mamutvállalatot. Limuzinok viszik ide-oda őket, fél évszázad óta nem ültek se buszon, se villamoson. Vannak, akik még beszélnek magyarul, de a legtöbben már a második mondat közepén nyelvet váltanak.

A harmadik mondatot pedig... minek! Nekem sincsen számukra három mondatom.

Hát igen. Kivitték őket, vagy kimentek utánuk. Megcsinálták az életüket Kentőikiben, utánam az özönvíz, az alvégből és az anyanyelvől csak por és hamu maradt.

Anyámnak mindössze három nagy utazására emlékszem. Az első: 1944 karácsony éjszakáján felpakolt minket egy katonai teherautó ponyvája alá, és átmentett a Franklin Társulat Irányi utcai raktárába. Idejében: Budán akkor már javában álltak a harcok, néhány nappal később a mi házuk is telitalálatot kapott. Koromsötét éjszaka volt, a sofőr lépésben kerülgette a lyukakat az Erzsébet hídon.

Az Irányi utcából akkor mentünk tovább, amikor bejöttek az oroszok. Innen már csak szánkón. Én húztam, anya tolt a matracok tetején kuporgó öcsémet, húgomat. Ez az út rövidebb volt: végigfűjtattunk a Kecskeméti, majd a Baross utcán. A Mikszáth tér sarkán töltöttük az egész január hónapot.

Anyánk kijárt a pék elé, sorban állni. Ha végiggéppuskázták a raták a Baross utcát, mindenki szétszaladt. Ő pedig jött haza, diadalmasan, egy-egy nagy, meleg veknivel a hóna alatt.

A téren két ló hevert a hóban. Oda este jártunk: baltával szeleteltük a csonttá fagyott állatokat. Akkor már mindenki elmenekült a városból, aki félt. Kocsioszlopok haladtak Nyugat felé az országutakon.

Anyámnak akkor jutott eszébe, hogy az Irányi utcában felejtette az útlevelét, amibe bele volt vezetve a három gyerek és a vízumok. Egy gyenge percében nyilván fel akart kerekedni ő is.

Ez volt anya második utazása, a Mária és az Irányi utca között. Mint később mesélte, a legnehezebb.

A Kálvin téren még álltak az utcai harcok. Egymást lőtték magyarok, németek, oroszok.

- Menjen haza, mama! - kiabáltak a katonák.

- Menjete ti! - felelte anyám. - Én itthon vagyok!

A raktárban egy pillanat alatt megtalálta az útlevelét, délre már vissza is érkezett. Kis híján eltévedt - mesélte. Amíg odavolt, felismerhetetlenre bombázták a Kálvin teret.

Az útlevelet bedobta a tűzbe. Vaskályhában fűtöttünk, volt egy ilyen jancsi-kályha azokban az időkben, amin - ha volt mit - még főzni is lehetett. Nem lett nyugatos belőlünk. Amikor kitavasodott, visszamentünk Budára. Akkor már targoncán toltuk a matracokat.

Ezzel be is fejeződött anyám harmadik, utolsó utazása. Jöhetett bármi: kitelepítés, forradalom vagy ellenforradalom, ő összeszorította a száját, és a dédszülők barackosáiban maradt.

*

Azokról, akik nyakukba szedték a világot, azokban az időkben nem sokat hallott az ember. A szerencsésebbek kaptak néha tőlük egy-egy képeslapot vagy IKKA-csomagot.

Ha jól meggondolom, még én voltam a legmozgékonyabb a családban. Nem rajtam múlt, de eljutottam a nagyvilágba, nem is egyszer és nem is akárhogyan. 1947-ben például Brüsszelben tett le egy éhező gyerekeket szállító vöröskezes vonatot. Nevelőszülőkhöz kerültem, már-már úgy volt, hogy velük maradok. Azután anya közbelépett: nem írta alá az örökbefogadásomhoz szükséges nyilatkozatokat. Hazakerültem, mire feketelistára tettek a magyarországi gimnáziumok.

Ötvenhatban is kisodródtam, amikor megnyílt a határ. Anyámat akkor már nem hívta a rokonság. Tudták már, hogy még ha mindenki elmegy is, ő - mint mondtuk: dafke! - itt marad.

Haza ugyan már nem toloncoltathatott, de amikor meghirdették az amnesziát, elkezdte építeni a házat. Tulajdonképpen nem parancsolt soha rám, nem kért és nem erőszakoskodott. Várt. Ő, akinek mindenütt volt rokona a nagyvilágban, nem mozdult Budáról. Mások mehettek, de ő nem mozdulhatott.

Mi mást tehettem, hazajöttem én is. Megtanultam, hogy a betűvető - Hamupipőke. Mindegy, hogy rátalál-e a herceg. Az ő dolga az, hogy - marad.

Eljött az idő, amikor megnyíltak a határok. Hazajöttek, egyik a másik után, nyugatosok, disszidensek, ötvenhatosok. Az egyik a miniszterelnök tanácsadója, a másik fél kézzel vezet holmi külföldi mamutvállalatot. Limuzinok viszik ide-oda őket, fél évszázad óta nem ültek se buszon, se villamoson. Van, amelyik még beszél magyarul, de a legtöbben már a második mondat közepén más nyelvre váltanak.

A harmadik mondatot pedig... Köszönöm, mutti, hogy nem szedte a nyakába a világot. Hogy itt maradt.

Bacska Béla: Őszi táj (akvarell, 1977)

Nagy ez a család

„Csak rád tekint fásulva, tompa hittel,
rokon közönnyel, s néha kezét át,
de ha ezekkel a testvéreiddel
élsz, majd elámulsz. Nagy ez a család.

Családtalanok óriás családjá,
mely a többség törvényét túlkiáltja,
komor kisebbség, szívós és kemény, ...”
(**Kosztolányi Dezső**: Számadás)

Nem jártam még lent Délvidéken. Nálunk, a mai Szlovákia déli, magyarlakta területeit sokan mondják, tévesen, „Délvidék”-nek. Pedig az lenn van Bácskában, Szabadka, Újvidék és Ada meg Magyarkanizsa környékén, amennyire jól tudom... Olyan erős magyar szellemiségű táj ez, amely többek között első igazi nagy költő-mesteremet, **Kosztolányi Dezsőt** adta a magyar irodalomnak. Szülőttei közül az első személyes találkozásom néhai jó **Sziveri Jánossal** esett, úgy a múlt század nyolcvanas éveinek derekán. Maradandó élmény volt egy teljes napot átpalánkázni vele különféle budai kiskocsmákban. Irodalomtörténeti tény, hogy milyen nagyszerű és hiteles költő volt. A másik pedig a valamivel fiatalabb **Bozsik Péter**. Ugyanazon a helyeken barangoltunk a Vízivárosban. Húsz év is eltelhetett azóta, hogy a Vörösmarty-téren megismerkedtem **Tari Istvánnal** az ünnepi könyvhét vajdasági sátra előtt. Kötetet cseréltünk, s ő szintén igazi, jófajta bácskai kisüstivel kínálgatott közben.

Tari Pistát húsz év elteltével Rimaszombatban láthattam újra, mégpedig a magyar gimnázium dísztermében, a *Csurran a csillag* című kötetének bemutatóján. Két előbb említett költőbarátom pedig azóta elköltözött. Sziveri a költészet fényes égi birodalmába (1989), Bozsik pedig katonai behívója elől ugrott meg még 1992-ben Veszprémbe, a magyar királynék városába, ahol alkalomadtán **Luzsicza Árpád** közös grafikus barátunkkal meg-meglátogattuk.

Húsz év alatt bizony sok víz lefolyt a Dunán, és még a soknál is sokmindenebb megtörtént. Nagyon hosszú lenne most mindezt elmesélni, meg nem is az én tisztem. Élő szavakkal az ember úgyszólván csak dadogna. Ezért nem lepett meg, hogy Tari a vajdasági szellemi történések legújabb, általa szerkesztett antológiájából a történések érzékeltetésére Rimaszombatban felolvasta a *Betakarják az egek* című prózaversét, melyben, gondolom, szinte mindent elmond azoknak, akik nem éltek meg az ottani tragikus eseményeket. Mi itt legfeljebb újságcikkekből, rádió- és tévéhíradásokból szereztünk róluk tudomást. Ám hogy a kép még teljesebb legyen, egy nagyszerűen kivitelezett vaskos kötetbe szerkesztette a *Magyarkanizsai Író Táborban 2003 és 2007 között elhangzott felszólalások, eszmefuttatások és a táborban résztvevők próza- és verstermésének legjavát*. Nagy megtiszteltetés számomra, hogy az antológia egyetlen magával hozott példányát nemes gesztussal nekem

ajándékozta. Mivel teljes tartalmának ismertetése igencsak hosszadalmas lenne, összeállítottam a Gömörország olvasói számára egy szerény, de a lényeges dolgokat leginkább megragadó válogatást.

Bettes István

*

Valamiféle státuszgázolványt álmodtam magamnak, mások mintájára, gyermekünk születése előtt titokban talán útlevelet, ha a feleségem odaát szülné meg... Már tudom, a történelem alól nincs menlevél, és a végítélet tüze mind elhamvasztja az olcsón szerzett búcsúcédulákat. Elvégre útlevelet a kezükbe nyomva tuszkoltak ki nem sok éve embereket a szabadkai vasútállomáson, s miközben életüket megtartották, idegenben el is veszítették. Jól beszélt hát mégis az ifjú földim mostanában, egy szabadkai fiú, aki azt találta mondani, szülővárosában akar élni s meghalni majd. Hogy valamiféle megnyugvást és bátorítást nyerjen elhatározásához, a kettős állampolgárság lehetősége arra jó.

(**Bognár Antal**: *Egy csalódott illuzionista*)

A legnagyobb feladat minden nép számára, mondja Hamvas Béla, hogy megfogadjon benne a szellem, hogy kialakuljon az a szellemi réteg, amely más rétegekkel egyetemben hozzájárul ahhoz, hogy az emberi létezés célja és mélyebb értelme megvalósuljon.

Ha bármely nép történelmére vetünk egy pillantást, könnyen felismerjük azokat az időszakokat, amikor a gazdasági és a szellemi dimenzió együttállása megvalósult, és a nemzet páratlan felvirágozását eredményezte. Magyar emberek előtt szólok, hadd utaljak hát a magyar történelemre, amelyben ezeket a sikeres időszakokat a legnagyobb uralkodók nevei jelzik: Szent István, Nagy Lajos és Mátyás király kora volt ilyen.

Nincs olyan nép, amelynek a soraiban ne volnának kiváló gondolkodók, csak észre kell venni, fel kell ismerni őket és nagyszerű adottságaikat. Egyetlen demokrácia sem maradhat fenn a maga szellemi rétege nélkül, mondja Bibó István. A magyarok a 20. században olyan szellemi nagyságokkal ajándékozták meg az emberiséget, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán, Szabó Lajos, Hamvas Béla, Várkonyi Nándor, Fülepi Lajos, Vajda Lajos és Weöres Sándor. Igaz, a nagyvilág még nem figyelt fel mindegyikőjükre; de némely nép a saját nagyjait sem fedezte még fel, akik pedig a párhuzamosan futó, mellőzött, nehezen megragadható szellemi valóság legjavát alkotják...

(**Sava Babic**: *Gondolatok a nyelv, az irodalom és a kultúra esélyeiről*. Danyi Zoltán fordítása)

A költők kihalófélben lévő hullók, lábasfejűek. Az ugrifüles ifjoncok pedig gátlástalanul robognak az „információs sztrádán” a szeméthegek felé, s még alanyiságnak

is alig nevezhető exhibicionizmusukat maszatolják az internetes képernyőre vers ürügyén. Made in Postmodern. Am a villódzás vége karambol – a teljes érdektelenség.

Vajon melyik cybervilágbeli dudás vállalja majd a polkijárást? És ami még fontosabb: kimászhatunk-e valaha a kaméleonizmus digitális mocsarából?

Talán. Aligha. Esetleg.

Jézus azt mondta, nincs oly titok, mely nyilvánvalóvá ne lenne, s nincs olyan dolog, mely világosságra ne jönne. E mélyértelmű bölcsesség egyik lehetséges megfejtése, hogy a kromoszómák rőzsafüzéreiből legalább annyi világosság szunnyad, mint amennyi sötétség. Bár tegyük mindjárt hozzá: ma már ez sem biztos. Még néhány év, és a génmanipuláció, a klónozás se lesz bonyolultabb a gyufaszál meggyújtásánál.

(Benediktus Tamás: A költői képtől a költői képletig)

Rádásul ez az Európa – régi, kéktiszta szerelmünk – hülye sznobok és gonosz, kártékony politikusok ájtatos ájudozásának is tárgya. „Ach, Europa...!” Vagy „Och, Europa...” nyögödsik éjjel-nappal, Moszkva helyett Brüsszel és Strassbourg alfeleit tisztogatva szorgalmasan. Így persze alig-alig láthatjuk már a nagy, nyomulós tülekedésben, kiért, miért is szorítottunk, vágyakoztunk, sínylődtünk vagy kitartottunk annyi, de annyi éven keresztül. Mindez – hogy ez a lestrapált, kiszipolyozott és mégjobban kiszipolyozni próbált, sokszorosan becsapott-félrevezetett, jobb sorsra érdemes és minden mai szennyen túl mégiscsak a legnagyobb eszmei és ideálrendszerrel nyújtani képes teremtmény azért mégiscsak a mi réges-régi, örök-egy és egyetlen Európánk, Thomas Mann-nal és József Attilával és Szolzsenyicinnel és Ottlik Gézával és Albert Camus-vel és Móricz Zsigmonddal és Andrzej Wajdával és Makovecz Imrével és mind-mind a többiekkel, még hála Istennek oly sok többivel együtt – nos, mindezt csak akkor látni tisztán és igazán, amikor a legeslegújabb hódító korábban soha nem gondolt barbárságával, kulturálatlan kultúrájával, hihetetlen ostobaságával és önhitt pökhendiségével találkozunk. Igen: Európa, amelynek agyondöngölt, vértől cserzett, drága talaján állunk, próbáljuk megvetni remegő, gyenge lábunkat – az amerikai fertőzéssel szemben, azzal kontrasztban tudja megmutatni, mit is érhet valójában.

(Domonkos László: Magányos vándor a szív)

A hetvenes évek legelején nem véletlenül olvasták Gasparbeiter-versként, a vereshős valahol az otthontól távol kalódi, s ott éli meg azt a zűrzavart, amelyről a vers tudósít, ott éli meg idegenségét. A mai versértelmezésekben teljesen háttérbe szorult a vers vendégmunkás-alaphelyzete. Az itthoni otthontalanságműve verse lett a Kormányeltörésben, a hazájukban hazátlanközérzete, a sehohlyon otthon nem levés dokumentuma.

A nyelv elvesztésének, és azzal együtt az identitás elvesztésének a verse a Kormányeltörésben. Csak egyvalami bizonyos és állandó benne, s ez telíti kisebbségi létérzettel is egyúttal a verset: az „úgyis”. Az „úgyis” a beletörődés szava,

úgyis téves lesz, bárhová megyünk, úgyis belehalunk. Nem a bizonytalanság verse ez, a kijelentések keményen, határozottan kopognak, a vereshős története célirányosan vezet az öntudatos „én lenni”-től az úgyis minden mindegy lelkiállapotig, az én teljes elvesztéséig, amikor már „nem gondolni kollektív / nem gondolni privát”. Az identitásvesztés pedig pusztuláshoz vezet. Ennek a komikus-ironikus kifejezése a vers.

(Toldi Éva: Identitásvesztés a történelemben)

Minket, külföldre szakadt magyarokat beleérzés szempontjából alaposan fölkeszítette a történelem. A kiszolgáltatottságunk nagy fokú érzékenységet, alkalmazkodó készséget, jellemző szolgálalkúséget fejlesztett ki bennünk. Olyannyira, hogy a trianoni békediktátum után főként kerekedettetek is sajnáljuk megbántani a kérésünkkel: kisebb mértékben nyomjanak el bennünket. Az elvesztett régebbi háborúk következményeként kellett beletörődnünk abba, hogy kizsákmányolóink megbántásának lehetősége is terheli a sorsunkat. Vigasz-e, hogy a sorvasztóink önmagukat is károsítják, mikor gyakran tőlük függetlenül is ellenségei vagyunk önmagunknak? Lapulásunknak mindenesetre többnyire a képlékenység, a fölhasználhatóság s ezzel együtt a belső élet további burjánzása a velejárója. Ami, persze, sehova sem vezet.

(Vajda Gábor: Egyik lábunk Európában, a másik pedig a Balkánon, a szívünk pedig...)

Most már biztosan benne vagyunk. Márhogy közkeletű megfogalmazással: Európában. De mi is Európa? Földrajzilag se könnyű. Egyszerű kérdés: mi Európa legmagasabb csúcsa? Némelyek szerint a francia Mont Blanc a maga négyezer nyolcszáz méterével, mások szerint az Elbrusz a Kaukázusban, ami ötezer hatszáz. Egyáltalán hol végződik Európa? Oroszország, Törökország vagy a Kaukázus még hozzá tartozik? Ha igen, úgy Európa a mindenkori török-iraki vagy azeri-iráni határon végződik? És, ha ez változik? Úgy Európa nyilván területet veszít és területet nyer.

Mint ahogy vannak népek, amelyek Európában élnek ugyan, mégse európaiak. A magyar kisebbségi törvény például azt a népcsoportot ismeri el őshonosként, amely legalább száz éve a Kárpát-medencében él. Ma tizenhárom ilyen van. A kínaiak nincsenek köztük. Hallani kínai kereskedőkről, akik civil mozgalom keretében gyűjtik az adatot, hogy száz éve az Osztrák-Magyar Monarchia Budapestjén is kereskedtek kínaiak. Várjuk a végét.

Európában nem szeretik az idegeneket. És, hogy ki az idegen, a születése pillanatában eldőlt. A legtöbb európai vezető az Európai Unió fogalma alatt ködösen valamiféle erődöt képzel el, vízre tornyosuló bástyákkal, várakkal, lőrészekkel, ahogy kell. Európa, ha úgy vesszük, ostrom alatt áll, legalábbis sok európai látja lelki szemei előtt, amint mindenre kész gazdasági bevándorlók ezrei kúsznak éjszánkánként a bástyafalakra.

(Németh Ákos: Ismét Európában)

Bogdán József

Anyám, Magyarország

Nem kértem én, anyám, se pénzt, se kenyeret,
Csak egy csöppnyi mosolyt, egy kis szeretetet,
Csak azt kértem tőled, mit a gyermek kérhet,
Holt csillaggá lettél, nem ontod a fényed.

Holt csillaggá lettél, nem látom az orcád,
Olyan idegen vagy, anyám, Magyarország,
Lehúztad a redőnyt, mikor hozzád mentem,
Én is fiad vagyok, mért tagadsz meg engem?

Mint fészket a madár, kezéd úgy kerestem,
A mostoha sorsba belekeseredtem,
Nyolcvan esztendeje, fekete palástban,
Itt a Délvidéken, apátlan, anyátlan.

Kihez menjek, mondd hát, ki fogad be engem,
Ki segít, ha nem Te, a sok elesetten?
Akik felnéztek rád mint édesanyára,
Megvert magyar népünk ölelése várja!

Nem kértem én, anyám, se pénzt, se kenyeret,
Csak egy csöppnyi mosolyt, egy kis szeretetet,
Csak azt kértem tőled, mit a gyermek kérhet:
Ragyogtasd fel újra ezeréves fényed!

Az agresszor valójában területszerzésre spekulált, miután az elszakadt országrészekben rekedt nemzettársainak nem az élete forgott kockán, hanem, ami az életnél is fontosabb, megannyi kiváltsága, élőködő, uralmi pozíciója... Hogy, hogy nem, az ő soraiból került ki a legtöbb igazgató, rendőrfőnök, bíró és katonai parancsnok..., röviden: a külügy, a belügy s a pénzügy intézése egy nemzet kezében összpontosult, ami teljesen érthető; történeti jussa van neki az irányításra, parancsolgatásra, miután évszázadokkal ezelőtt azért telepítette őt oda az osztrák impérium, hogy töröktől védő határórként a térség ura legyen.

Az 1990-es évek háborúinak végét tudjuk; az agresszor vereséget szenvedett, csak hogy nem teljes vereséget, ezért köszönthetett be a béke fémegoldásokkal.

(Vicei Károly: Hedonista nomádok)

Isten csodát tett. Képesé tette az apostolokat arra, hogy más nyelveken szóljanak, hogy a jelenlévők, minden nép közül, melyek az ég alatt vannak, megértsék őket. Isten fordítva is tehette volna a csodát: úgy, hogy az apostolok a saját nyelvükön beszélnek, és mégis mindenki megérti őket. De Isten így tett. Azt akarta, hogy az ő nagyságos dolgairól mindenki azon a nyelven halljon, amelyben született, mint Károly Gáspár mondja, az anyanyelvén. Isten megtisztelte az embert, saját teremtményét azzal, hogy megmutatta, hogy minden nyelv, minden nép nyelve, amelyek az ég alatt vannak, egyformán fontos, hiszen

a nyelv egyedül az ember képessége és a nyelvek végtelen változatossága a teremtés végtelen változatosságát gazdagítja. Egyik nyelv a másiktól nemcsak szavaiban, nemcsak szerkezetében különbözik, minden nyelv a világ megismerésének és kifejezésének sajátos módja.

(Tóth Éva: A Nyelvi Jogok Egyetememes Nyilatkozata és a nyelvi genocídium)

Mindaddig a nemzetrészünket irtók és cinkosaik politikájának, a pusztulásunkon élőködők kiszolgálói maradunk, míg a civil társulatainkkal és a rájuk majd remélhetőleg fokozottabban figyelő politikusainkkal az élen nem tesszük folyamatossá és rendszeressé a szerbiai, anyaországi és európai központokban a további elembevitelünk elleni tiltakozásunkat. Ennek szerves része kell legyen az önálló magyar iskolarendszer kiépítése melletti folyamatos nemzetközi kiállításunk, mint nemzetrészünk autonómmá válásának stratégiai pontja. Külön gondunk, hogy a média az Újvidéki Televízióval az élen közel sem tudósít érdemben a délvidéki magyarok mind gyakrabban a makogás szintjére süllyedő nyelvi problémáiról, öngyilkossági arányszámáról, egészségügyi helyzetéről. A szerkesztőkben többnyire a felelősség köntösébe bújtt kicsinyes magánérdek működik.

(Vajda Gábor: Hónapról hónapra... avagy mennyi költözött belénk a gyilkosok szelleméből)

Ugyanakkor nem hihettük, hogy mi idéztük elő a rendszer megroggyanását, jól tudtuk, hogy a világ nagyhatalmainak megegyezése áll a megindult folyamatok mögött – közhelyesen Máltára volt szokás utalni. Azonban az is nyilvánvaló, hogy a változáshoz emberek közreműködésére volt szükség, statisztériára – ahogy akkoriban fogalmaztam. Tudtam, hogy statiszták vagyunk ezen a történelmi színpadon, no de nélkülözhetetlen statiszták, hiszen az ilyen munkát nem lehet egészen betanított ügynökökre bízni. Egyetlen ügynök se tud olyan ügyes lenni, mint egy lelkes balek. Még azt is tudtam, hogy a lelkes balekokat az ilyen játszmák végén leselejtezik – ez se bántott, nem akartam politikus lenni, az ugyanis egy szakma, amelyhez se kedvem, se tehetségem nem volt soha. Nemhogy keserűség nem kísérte a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójának lázát, hanem azóta is szeretettel gondolok vissza rá. Keserűség mástól támadt szívünkben.

Ha jutalmat, előmenetelt, erkölcsi tőkénk aprópénzre váltását nem kívántuk is, azt azért nem tudtuk előre elgondolni, hogy a rendszerváltozás igazi nyertesei, pimasz haszonélvezői ugyanazok lesznek, akik a pártállami diktatúra kádereként és klientúrájaként leföleltek minden lefölelhető, lepusztították a gazdaságot, s nemzedékek sorát megnyomorító állami kölcsönökkel fedték be az ország alatt tátongó szakadékot. Szinte az első perctől tapasztalni lehetett, hogy ők vannak előnyben, elvégre a piaccgazdaság a pénzről szól, amely az ő kezükben összpontosul, a jogállam pedig a tulajdon (bármilyen eredetű tulajdon) védelmezője. Márpedig mi, ugye, piaccgazdaság és demokratikus jogállamot akartunk. Elszámoltatás?

Igazságtétel? A bűnösök megnevezése? Veszélyes örökségnek minősült a rá való igény, és kiderült, hogy még a klasszikus nyugati demokráciákhoz sem fellebbezhetünk erkölcsi megcsúfolásunk miatt, ugyanis a kádárista gazdasági modell már a nyolcvanas évek elejétől lehetővé tette, hogy a pártállami diktatúra elitje – ha nem is a politikai szereplők, hanem az érdekkörük, a bázisuk – nyugati üzleti kapcsolatokat építsen ki, nyugati bankoknál helyezze el tőkéjét.

(**Ács Margit:** *Sebek az igazságon*)

Európa valójában soha nem Európával, hanem csak saját magával törődött. Magukkal törődtek a srebrenicai civil lakosság megvédésére kivezényelt ENSZ-katonák: egyetlen puskalövés nélkül adták meg magukat a még ma is hősként tisztelt hóhérnak, Mladitynak. Hol a férfiúi becsület? Hol a katonabecsület? Jóllehet, a puskák ravaszát nem ők húzták meg, a késsel nem ők metszették el gyermekek torkát, de tehetetlenségükkel, nemtörődömségükkel, korrupságukkal gyilkosok ők is, a Balkán „nagy tárgyalói”: a két, párban szélhámós: Vance–Owen, az idióta mosolya mögé elbúvó Akasi Jaszusi, az ENSZ pipogya főtitkára, a Butrosz-Butrosz Gáli és a selyemfiú Hans van den Brook. Hány életet megmenthettek volna ők, ha a becsületnek csak a szikrája megett volna bennük? Az ő semmittevésük eredményezte a koszovói albánok holttesteivel megrakott hűtőkocsikat, amelyeket valahol Szerbiában a Duna mélye rejt magába, és ők, meg fehérkesztyűs gyilkostársaik is felelősek azokért a kamionokért, amelyek az albánok holttesteit Koszovóból a szerbiai kohókba és húsfeldolgozó üzemekbe hordták...

(**Bata János:** *Most, hogy az ember élete még mindig mit sem ér*)

Szlovákia kormánya bizonyára nagyon meglepődött, amikor Brüsszel érzékenyen odamordult az első magyarverések miatt. Miért kell ebből ügyet csinálni? Ugyanezt kérdezték Belgrádban, ugyanezt fogja kérdezni Bukarestben önmagától Markó Béla, amikor hírét veszi, hogy az általa is kormányzott köztársaság nyugati végein magyarországi magyar biciklistákat is vernek a közelgő európai testvériség jegyében, a helyi hatóság pedig reflexszerűen asszisztál hozzá. A derék határ menti románok pedig nem gondolnak arra, hogy a közeljövőben óhatatlanul áttévedhetnek bozgorföldre, ahol esetleg megjegyzték a rendszámukat. A do it yourself alapon igazságot szolgáltatóknak álmukban sem jut eszükbe, hogy valami rosszat csináltak. De ezért hadd fájjon a megverték és magyarázkodásra kényszerítették feje! Ez már csak így van, ezért nem fogunk generális agyporszívózást csinálni Közép-Kelet Európában. Majd csak mindent békévé old az emlékezés.

(**Rigó Béla:** *Elfelöltlenedettek*)

Nem kívánok a posztmodern irodalommal és az ezt alátámasztó kritikai doktrinákkal vitába szállni, noha az a benyomásom, hogy a posztmodern elméletek követői alkalmanként szinte ugyanolyan kíméletlen doktrinársággal

fejtik ki nézeteiket, mint egykor a marxista ideológia irodalomkritikai alkalmazói és alkalmazottai. Nem kívánok vitába szállni, már csak azért sem, mert a nálunk posztmodern íróként elkönyvelt szerzők tekintélyes része (Esterházy Péterre, Nádas Péterre, Krasznahorkai Lászlóra, Tolnai Ottóra, Grendel Lajosra és másokra gondolok) egyáltalán nem közömbös az irodalom közéleti és erkölcsi feladatvállalásával szemben, ellenkezőleg, műveik kontextusában többnyire maguk is ilyen „irodalmon kívüli” nézőpontokat érvényesítenek, és hitelesen szólnak például a magyar társadalom vagy a magyar értelmiség közéleti konfliktusairól és tapasztalatairól, nemegyszer hitelesebben, mint azok, akik az irodalmat nemegyszer szándékosan és provokatív módon politikai, mi több, pártpolitikai szolgálatnak rendelik alá.

(**Pomogáts Béla:** *Irodalom a jelenben*)

Említettem: ma már, valamennyien, a liberális média-idiotizmus közegében élünk. Aligha véletlen, hogy ahol a liberalizmus kezd erőre kapni – például Erdélyben, a Felvidéken és szórványosan a Vajdaságban –, ott a kisebbségi társadalmak hangadó köreiben felerősödik a nemzeti kollektivitás, a nemzeti együvé tartozás és a kisebbségi önszerveződés, az „etnikai alapú” érdekvédelem bírálata, gyógyírként és kötelező szólam formájában nyomban ezután felhangzik a multikulturalizmus ellentmondást nem tűrő dicsérete (ennek az „eszmének”, pontosabban: dogmának a bukásáról persze nem hallani egyetlen árva szót sem), és kötelező beszédtemává válik a holokauszt és a kollektív büntudat kérdése. Egészséges lelkiületű, jó érzésű ember e legutóbbi „téma” említésekor elhallgat, és nem mond semmilyen programbeszédet. Nem gyalázza meg az ártatlan áldozatok emlékét egy „előremutató” ideológia kedvéért sem. Az alkalomhoz sohasem illő agresszív számonkérés és vizsgáztató szándékú liberális locsogás a holokausztról épp annyira ízléstelen és méltatlan, mint a zsidóság ellen elkövetett bűnök lekicsinylése, bagatellizálása.

(**Hornyik Miklós:** *Az írók felelőssége és a szabadság. Ezredvég*)

Tari István

Betakarjuk az eget

kilencvenegy őszén harmincnyolc évesen kaptam meg az első behívót a háborúba melyet postaládánkból kotortam elő éppen amikor budapestre indultam a hunyadi szövetség alakuló értekezletére akkoriban már gyakrabban megfordultam az Anyaországban és azóta még gyakrabban megmártózhattam az Anyaországgal szembeni ellenérzésekben az anyáskodás elutasításában amihez persze az is hozzátartozik hogy nálunk egy időben abban a sokak által annyira irigyelt szabadságban

bűnnek számított az **Anyrország** szó
 használata szóval: akkoriban már
 gyakrabban megfordultam az Anyorszámban
 élveztem azt a pezsgést melyet egyesek
 rendszerváltásnak
 mások
 módszerváltásnak
 neveznek
 szegedről lila autójával ildikó
 vitt föl a budai várba ahol rengeteg
 megrettent délvidékivel találkoztam kik
 lehülyéztek amikor megtudták hogy haza
 akarok menni - halállisták vannak! - vágták
 a képembe - te pedig hős szeretnél lenni!
 - bujdosni csak ott lehet - magyarázkodtam
 zavarodottan - ahol keresik ahol meg
 is akarják találni a szökevényeket
 miután összejöttünk egyik társunk
 menedékhelyén átittuk az éjszakát egy
 kíváncsiságától lázas fuldokló asszony
 társaságában aki néhány pillanatra
 elhitette velem: ebbe belepusztulok
 aki rettentően féltett - hiszen apja is
 délvidéki származású volt - és tudott a
 tömegsírokról a rabszolgapiacról az
 összedrótózott szájakról a szabad rablás
 vérmámoros változatairól túl sokat
 hallott vidékünk szenvedéstörténetéről
 elérzékenyülve könnyes szemmel fogadott
 testvéröccsévé vette tenyerébe arcom -
 öreganyámnak volt akkora tenyere és
 olyan széles lábfeje mint neki apai
 öreganyámnak mezitláb ment előttem a
 tarlón ami emlékezetembe ragadt - így
 hozott össze a sors a magyar irodalmi
 társaságok nagyasszonyával a magyar
 irodalom zseniális kerítőjével
 aki kishegyesei gyökereit kereste
 akkoriban amikor még senki sem tudott
 kishegyestről amikor még csupán dsida nagy
 versében esett szó a bácskai - micsoda
 abszurdum! - szőlőhegyekről felénk a töltés
 a hegy haza akkor a bujdosásba mentem
 az elnéptelenedett utak vaksötétjébe
 a föl nem tehető kérdések erdejébe
 a bezárt ajtókkal pulzáló rettenetbe
 a második behívó érkezését lazán
 átaludtam nem működött a csengőnk melyet
 azóta sem javítottam meg a szomszédok
 mondták hogy azon a hajnali órán hosszan
 dörömböltek kapunkon akkoriban tudtam
 meg hogy az utcánkából többen féltettek ami
 a könnyekig meghatott - hányan élnek le úgy
 az életüket hogy sohasem tudhatják meg

félti-e őket valaki az utcájukból
 lányaim kulcsot hordtak a nyakukban közben
 a kossuth rádióknak nyilatkoztam hosszan
 nem dehogy bátorságból inkább egyik pestre
 szökött volt munkatársamon segítve aki
 az újrakezdés mellett döntött aki húzós
 anyagot akart az asztalra tenni ami
 akkor éppen a bujdosó költővel készült
 telefoninterjú volt melyet FANTOMORSZÁG
 SZERBTÖVISE NYOMJA MAGYAR LELKEMET címmel
 az egyik bulvárlapban is megjelentetett
 versemmel együtt melyben a zsírra mutatva
 a zsír zimankós szobrászaként megneveztem
 közeljövőkönkelő nélkülözhetetlen anyagát
 az emberzsír szökevényeként tetszelegve
 persze bíztam a balkáni fejtelenségben
 gyávaságban zűrzavarban lustaságomban
 bíztam a leginkább abban hogy ébredésem
 után nagyon utálok az ajtó kilincsét
 keresgélmi mely a költészet kilincsevé
 vált inkább mások kerestek föl engem - gyere
 közénk politizálni - nyaggattak - a magyar
 írók költők értelmiségiek be vannak
 tojva azok is leléptek akik nem kaptak
 behívót - majd akkor megyek közétek ha az
 első délvidéki magyar író becsukják -
 ráztam le őket kelletlenül addig békén
 is hagytam amíg egyik következetesen
 politizáló író társamat a bajban
 be nem csukták - zokszó nélkül mentem közük
 és jött az első többpárti választás és láss
 csodát: közösségként létezni kezdett ami
 addig nem létezett kis időre átéltek
 az együvé tartozás erejét kényszerét
 aztán a széthúzás tömény nyomorúságát
 az árulás a kiszorítási kisserű
 gyalázatát közlelő láthattam azt is hogy
 a többség dehogy szeretne szabad lenni hogy
 a kígyózó szolgálalkúság kiskorúság
 a zsigerekben lakik szonetteket írtam
 a kötöttségbe bújva a vers zenéjébe
 csimpaszkodva a gyerekek felé fordultam
 közben új országhatárokkal átrajzolták
 többször a térképeket és közkegyelemben
 részesültünk elszaporodtak körülöttünk
 azok kik valahol már rossz szomszédok voltak
 gyilkosként hősnek érezve magukat a hely
 szellemével visszaélve az új helyzetet
 meglövegolva a megtörtéteket meg nem
 történte téve ahogy azt már megszokhattuk
 ahogy azt már szüleink is megszokhatták a
 hadizsákmány szerepében közben föl nőttek
 a gyerekeink és a háború kezdetén
 elültetett fáink betakarják az eget

Kitartó hívás

A Gömöri Fotóklub a Vajdaságban

Délvidék. Vajdaság. Szerbia. Ott is élnek magyarok. Élnek? Élnek, de vajon hogyan élnek? Hogyan gondolkodnak? Milyen a lehetőségük a magyarságuk megőrzésére? Tudnak-e, akarnak-e élni a lehetőségeikkel? Gondjaik hasonlóak a mi gondjainkhoz? Vajon miért nem tudják – nem akarják! – elhagyni a hazájukat? Ma, amikor divattá vált a külföldön való „önmegvalósítás“. Mi tartja őket odahaza?

A kérdések csak nem hagynak nyugodni. Állandóan motoszkálnak bennem. Valami hang suttog belül, hívogat kitartóan az ismeretlen felkutatására. Végül az eszem megadja a megoldást: a Gömöri Fotóklub mutassa be a Felvidéket fotókiállítással, a kiállítás lehetőleg vándoroljon több helyre, és ahol erre igény van, ott legyen vetítéssel egybekötött előadás ugyanebben a témában. Azáltal, hogy bemutatkozunk a Vajdaságban, lehetőségünk adódik megismerni az ott élő embereket. Az ott élő magyarokat.

Egy tikkadt nyári napon aztán megszületik az elhatározás: az álmat meg is valósítom. Lássunk munkához. Elő a térképet, helyszínek keresése, régi kapcsolatok felelevenítése, segítségkérés. Telefonálgatás. Hát ez nem mindig egyszerű. Bár azonos a nyelv, értjük, mégis időbe telik, amíg meg is értjük egymást. Jönnek a nehézségek, de nem adom fel. Nem akarom feladni...

2010. március 15-én egy Belgrádhhoz közeli településen koszorúzunk. A szerémségi és mi, gömöri magyarok együtt ünnepelünk Nyékincén, a **Hegedűs János** és **Gudelyevics Anna** által vezetett *Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület* székhelyén. Egy olyan településen, ahol a '60-as évektől nincs magyar oktatás, és ahol ezidáig még senki (!) nem koszorúzott. A koszorúzást **Benedek László**, a Gömöri Fotóklub elnöke *Felvidék, ahol élünk* című vetítéses előadása előzi meg.

Petőfi sorai „*Talpra magyar, hí' a haza ... rabok legyünk, vagy szabadok...*“ valahogy ott másként, más csengetéssel szólnak.

Fejes Zsuzsanna, a fotóklub tagja így emlékezik vissza, amikor a vajdasági élményeiről kérdezem:

„Az első – és egyben legfontosabb – szempont, ami miatt gyors elhatározással elindultam a vajdasági útra: az, hogy személyesen is jelen akartam lenni a Gömöri Fotóklub tagjai által elkészített, a Felvidéket bemutató fotókiállítás ünnepélyes megnyitóján, Pancsován másod ízben a számomra eddig még ismeretlen vidék és az ottani kultúra fotók általi dokumentálása volt. Nem utolsó sorban pedig a határon túl rekedt vajdasági magyarság megismerése, és új, eddig még nem létező kapcsolatok létrehozása, ami a jövőre nézve is építő jelleghű lehet.

Számomra a legkedvesebb és a legszebb emlékek Nyékincéhez fűződnek. Egy nagyon kedves hölgnél voltunk elszállásolva, Annuskánál – Gudelyevics Annánál. Érezhető volt, hogy a magyar nyelvet nem beszéli tisztán, de egyszerű nyelvezetével oly nagyszerűen

fogalmazta meg mondatait, hogy egy diplomata is megirigyelhetné... Ilyen helyeken tanulja meg az ember, hogy az egyszerű nép, aki el van zárva a magyar tömbökben élőtől, szervezeti pénzek híján is képes végezni a feladatát, sőt, lehet, még nagyobb szívvel végzi a magyarság fennmaradásáért a munkáját, mint azokon a részeken, ahol a magyarlakta területek túlsúlyban vannak. Rájöttem, vigyáznunk kell egymásra, még ha több száz vagy több ezer kilométer választ is el bennünket.“

Március 19-én késő délután kerül sor Pancsován, a felújított Történelmi Levéltár alsó szintjén lévő galériában a *Felvidék* című fotókiállítás ünnepélyes megnyitójára és az ezzel egybekötött vetítéses előadásra, melyet Benedek László tartott. Említsük meg a kiállítók névsorát, akik fotóanyagukkal képviselték a Gömöri Fotóklubot: **Benedek László, Bial Péter, Fejes Zsuzsanna, Gecse Attila, Kolmont Enikő, Kovács Attila, Lénárt László, Szőke Attila, Telek Gyula.**

A **Rancz Károly** által vezetett Petőfi Sándor Művelődési Egyesület lelkes, magyarságukat féltve őrző és ápoló tagjai szeretettel vezetnek végig bennünket Pancsova hangulatos utcáin, a korzón, a Temes-parton, a nándorfehérvári várban. Séta közben van idő és mód az eszme-, illetve gondolatcserére.

Erdei Ernő

Kitartó hívás

Itt a madarak sem kérnek szállást,
Az égi mezőt gondban égve szeldelik,
mert minden ág könnyel van behintve,
s pusztá röggé hanyatlanak a berkeink.

A megriadt ember is messze tart,
mintha hozzánk rügyes tavasz sose jönné,
a világgá menő már-már hiszi:
a járatlan út a dráma békevolgye.

Távozzók, ha én is útra kelnék,
Ki nevelne új berkeknek csemetékét,
S hogy az otthont élni mentsük vissza,
Ki rebegné felhívásként tífelétek?

Egy hónap elteltével Pancsováról Újvidékre, a **Bátori József** elnök által vezetett Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület székhelyére kerül a *Felvidék* c. kiállítás anyaga, majd onnan Topolyára, a **Zsáki István** képzőművész (aki egyben a Topolya melletti, ma már magyar névvel rendelkező településen, Bácskossuthfalván (rég neve Ómoravica) levő 9+1 művésztelep egyik alapító tagja) által vezetett *Art Galériába*.

Arra a kérdésemre, fontos-e, hogy legyen kapcsolat a határon túli magyarok között, és arra, volt-e értelme a kiállításnak és az előadásnak, az általam megkérdezett vajdaságiak a következő válaszokat adták:

„Ahhoz, hogy az agyonhangoztatott légiesített határok valóban működőképesek lehessenek, szerintem a mindennapi, úgymond a közönséges kisember szintjére is el kell tudni és merni vinni egymást. És itt nem a gondjainkra és problémáinkra gondolok, bár az is helyel-közzel közös, hanem a kultúránkra, ami szintén az. Még akkor is, ha »házon belül és kívül egyaránt« egymást előszeretettel nevezzük tótnak, csángónak, bunkónak, pápistának, oláhnak, rácnak stb. Pedig azokat a bizonyos sorompókat még »véletlenül« sem a mi »fajtánk« kíváncságszári óhajának megfelelően eresztették le kilencven esztendővel ezelőtt. Bár a sorompókat nagyjából kivonták a forgalomból (a nyomuk ennek ellenére továbbra is megvan!), a tudatlanságból és a félelemmel együtt belénk sulykolt előítéletekből eredő címkézés mindmáig fellelhető. S akkor aztán jön a pofára esés, hiszen egy ez ideig idegen régió természetfotóiból készült fényképkiallítás kapcsán elhangzó kísérőszövegben (emberek, történelem, hagyomány...) több hasonlóságot vélünk felfedezni, mint azt valaha (a protokoll-szerű, fellengzős szövegektől akár egy jöttányit is arrébb lépve) be mertünk volna magunk előtt vallani!“

(**Martinek Imre**,
a vajdasági Hét Nap magyar hetilap külmunkatársa)

„Fontos, hiszen a saját nemzeti identitásunkat tudja az erősíteni, ha látjuk, a saját nemzetünkhöz tartozók hogyan élik meg a mindennapjaikat, a hagyományait, a magyarságukat egy másik térségben, mi a közös, mi a más, mi az, amit ebből kamatoztatni tudunk. A kiállítás visszhangja kitűnő volt. A nyári időszakban valósult meg, így több, a Topolyai Múzeumba látogató turista is megtekinthette. Örülünk, hogy mi is részesei voltunk egy-egy gömöri pillanatképnek.“

(**Gazso Hargita**, Topolyai Múzeum)

„Fontos, hogy a határon túli magyarok kapcsolatban legyenek egymással, legyen ez a Délvidék, Felvidék, Erdély vagy akár Ausztrália, Amerika, mert az összetartozás fontos. Egy nép akkor tud fennmaradni, ha megtanul összefogni és egymást segíteni. Ha ezt megtanulja, akkor a nehéz időköt is könnyebben vészeli át, és a lehetetlennek tűnő dolgokat is meg tudja valósítani. Ezért fontos az anyaországgal is, és a határontúliakkal is kapcsolatban lenni. Az előadásnak jó visszhangja volt: szívesen néztünk volna még több természetfotót.“

(**Gabriella**, szervező, Bácskossuthfalva)

„Ami a határon túli magyarok kapcsolatát illeti: nagy fontosságot tulajdonítok neki, hiszen egyek vagyunk, viszont jobban össze kell(ene) tartanunk. Vannak közös dolgaink, amelyekről egységesen, erőteljesebben kellene nyilatkozni az anyaország felé, hogy azok nagyobb

súllyal bírjanak. A nemzet részei vagyunk, ha a határon túl is vagyunk. A körülmények folytán lehetnek, és ha vannak is közöttünk különbségek, ezek nem oszthatnak meg bennünket. Főképpen az alapvető kérdésekben. Aki magyar, akár a világ végén is magyar.“

Tizenöt évvel ezelőtt Szabadkán öt magyar összehajolt, és megalapította a Bácsországot. Három évig a Hét Nap hetilap mellékleteként 8-16 oldalon jelent meg, havonta egyszer. 1998-ban önállósult, ettől fogva oldalszáma növekedett és havonta az olvasó asztalára került. Néhány év óta – a magánosítást követően – az egyik szabadkai magánnyomda tulajdona. Aminek van jó oldala, de hátránya is megmutatkozik. A Szülőföld Alap támogatását élvezve, évente négy alkalommal jelenik meg.

Személy szerint pozitívumnak venném, ha a két lap felvenné a kapcsolatot, hiszen egy ilyen együttműködés csak a hasznunkra válna, hozzásegítené ahhoz, hogy kölcsönösen a Gömörország és a Bácsország oldalain megjelenő írások által közelebb kerülhessen egymáshoz szerkesztőség, olvasó.

Az a kis, de állandó közönség, amely rendszeresen látogatja a kiállításokat, felfrissülésként élte meg a tárlatot. Eddig ugyanis nem volt lehetőség rá, hogy szlovákiai magyar alkotók munkáival megismerkedjen. Azt hiszem, egy kapcsolat kialakulása alapozódott meg ezzel a találkozóval, amelyet a jövőben rendszeresíteni kell és más téren is fejleszteni. El tudom képzelni pl. a Gömörország bemutatkozását, irodalmi estet stb., miáltal a gyakorlatban is megvalósulna az együttműködés, amire igen nagy szükségük (lenne) van a határon túli magyaroknak. Az összefogás ne csak szólam legyen.“

(**Szabó József**, Topolya,
a Bácsország egyik alapítója, szerkesztője)

*

Az első márciusi út szorongással, kételyekkel, kíváncsisággal vegyített érzéseit a második, illetve harmadik út során egyfajta nyugalom, az ismerősök sorsa iránt való érdeklődés váltja fel. Lassan-lassan a száraznak tűnő településnevek belső tartalommal telnek meg, hisz egy-egy kiállítás bontást-megnyitást úgy szervezek meg, hogy közben bejárjuk a vetítéses előadással az egész Vajdaságot. Megesik, hogy mire fel-eszmélünk, a pár órával ezelőtti nyugati horvát határ mentét a keleti román határ egyik-másik települése váltja fel.

Emlékek, élmények, emberi arcok, kedves hangok, finom illatok – mindez egyszerre idéződik fel. Otthonosan járunk-kelelünk olyan helyeken, aminek a létezéséről nemrég még fogalmunk sem volt.

Erdei Ernő, a pancsovai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület aktív tagja, a ma **135 ezer** lelket számláló Pancsova város egykori polgármestere, saját verses kötetét nekünk ajándékozva búcsúzik tőlünk. Ezekkel a sorokkal: „Az élet elváltasz és összeköt. Köszönöm az utóbbi!“

Balázs Emese

Koszorúzás Nyékincén, március 15-én • Balázs Emese felvétele

Kiállításnyitó Bácsstopolyán • Balázs Emese felvétele

JELLEN SZÁMUNK SZERZŐI

Ádám Éva, történész-muzeológus (Rimaszombat)

Andrássy György (1797-1872)

Bacsikai Béla (1935-1980)

Badin Ádám, Várhosszúrét

Balassa Zoltán, publicista (Kassa)

Balázs Emese, művelődésszervező, publicista (Balogtamási)

Bettes István, költő (Rimaszombat)

Hanvay Zoltán (1840-1922)

Juhász Dósa János, publicista (Balogfalva)

Kiss László, orvostörténész (Csilizradvány)

B. Kovács István, gömörológus (Rimaszombat)

Manczel Jenő

Merényi-Metzger Gábor, történész (Gyula)

Motesiky Árpád, vadászíró, publicista (Verebély)

Puntigán József, publicista (Losonc)

Szabó Ottó, festőművész (Bódvavendégi)

Tózsér Árpád, költő (Pozsony)

Zsámboki László, történész (Miskolc)

Andrássy (IV.) György – Széchenyi István

„Magyarország reformküzdemeinek egyik nevezetes bajnoka, azon tettekben jeleskedő országnagyok egyike, aki a nemzeti ébredés első percétől kezdve fáradhatatlan tőrrel működött hazája közjában, s aki a haladás pályáján karoltve járt a vele benső baráti viszonyban álló, halhatatlan érdemű Széchenyi István gróffal, s később is, élete végéig, folyvást küzdött és munkált a magyar haza újjászületésén. Már az 1830-32-iki években félreismerhetetlen jeleit adta hazafias igyekezetének és annak, hogy a jó polgár, akit születés és történet anyagi kedvezésen kívül magasra törő hévvel is megáldott, ha egyébként nem lehet, saját példája és egyéni cselekvőssége által is boldogítólag hathat nemzetére. A tettek mezején mindenkor az első egyike lévén, a törvényhozás körében is azokhoz tartozott, akiknek elvei nem kevésbé voltak szabadok és hazafiasak, mint életének egész iránya a cselekvés terén. [...] A későbbi idők szenvedélyessége, a hazaszeretet azon költészetét, amely Andrássy Györgynek s korunk legjobb fiainak egyesítő kapcsa volt, inkább vadítván, mint nemesítvén, őt távolabb tartá a politikai színpadtól. Míg mások vitáztak, harcoltak, ármánykodtak és torzsalkodtak egymás közt és egymás ellen, ő minden gondját és igyekezetét a haza belső emelésére, az anyagi javítások hatásának szentelé. Az országgyűléseken is ritkán szólalt fel, s beszédje, akárcsak külseje és magatartása, mindig nemes, egyszerű, hazafias, szerény és túlzott csapongás nélküli szabadelvű volt. [...] Egész életében minden hazafias, közművelődési és jótékony célú vállalatnak bőkezű pártolója volt, s a jótékonyt a legszelebb körben gyakorolta.”

(Dr. Csucsomi, 1900)

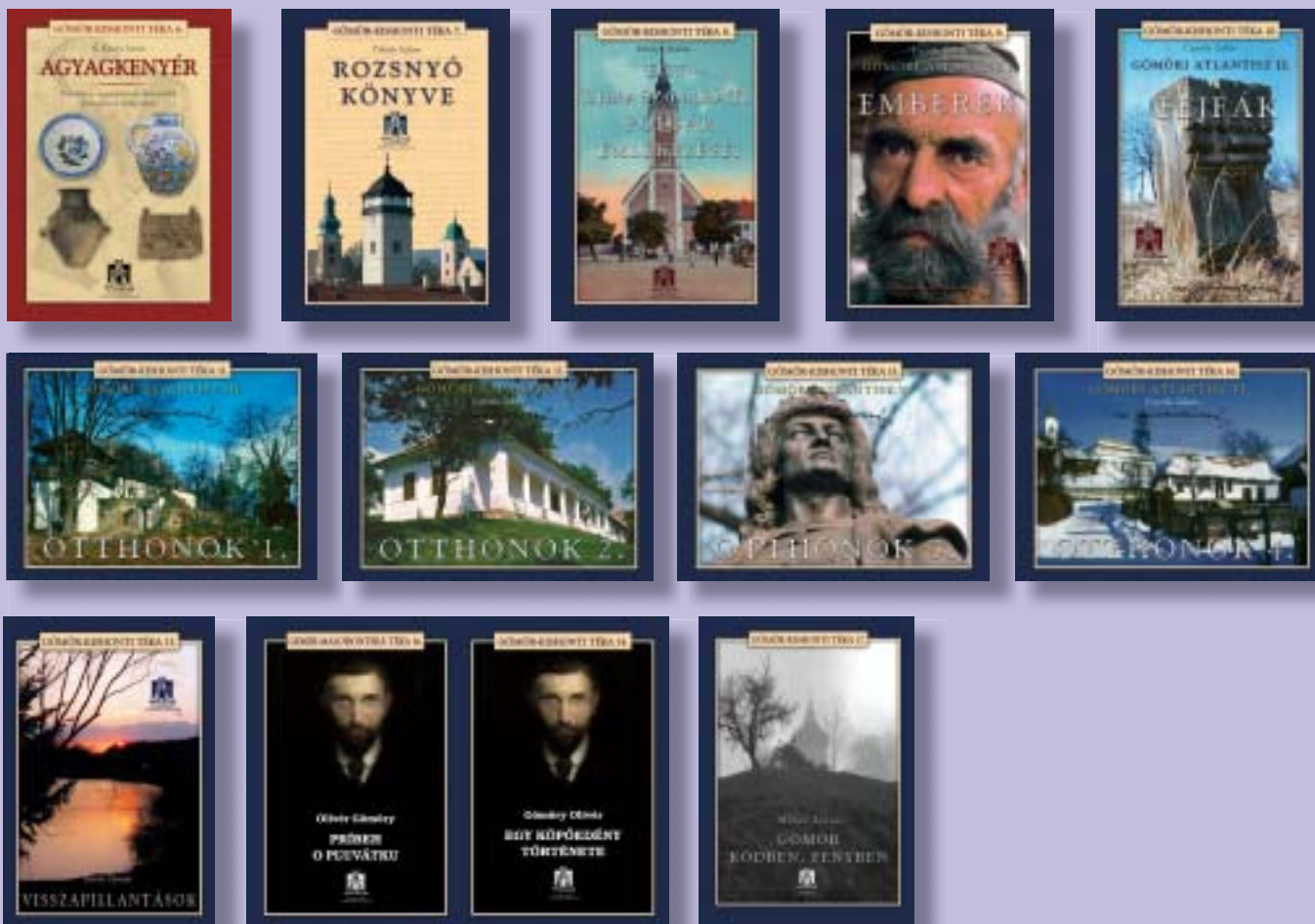
„A magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány ily külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert éppen nincs más tulajdona, és a vak hév által mégis felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanússá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipátiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebellet, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolják vérükhöz. - S ím ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt, nem legtisztább fényben a világ nagy színpadán, s miért nem képes civilizációi szimpátiát s hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasabb magyar polgári erény is odakünn. Ám mert annyi bitor fényű álhazafiságtul van környezve és elrútítva, mely tapsot arat s bálványul emeltetik idebenn.

(Széchenyi István: A Magyar Akadémia körül)

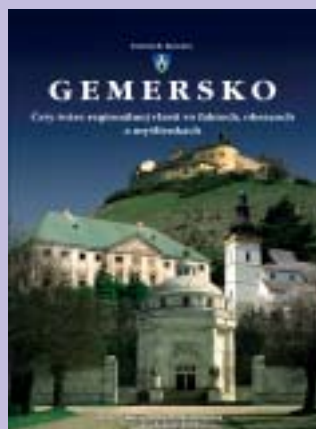
„Széchenyi: az örökarcú magyar, akinek eszméi örökké időszerűek, aki túllép a Tegnapon és a Mán és az örök Holnap hirdetője lesz. Széchenyi a magyar élet lelkiismerete, tükör, amelyben hibáit, bűneit, gyarlóságait látja meg a magyar... s aki előtt mea culpázva, mellet verve felsír a magyar. Széchenyi a magyar élet értékmérője, akinek élete azt példázza, hogy a nemzetek nagy versenyében a legnagyobbat, a legtökéletesebbet alkossa a magyar. Széchenyi a magyar élet legmagasabb csúcsa, ahova felnéz a magyar, mert »egy fejjel magaslik ki« mindnyájunk fölé. [...] Széchenyi szellemarca mind erőteljesebben árad szét ma a magyar ugaron és szelleme jegyében lelki regenerációt követel ma tőlünk, egy új magyar arcúságot, építő magyarságot... az eszményiség, az önfeláldozás magyarságát. Magyar népem, az örök Széchenyi szól tehozzád, halld meg hívó szavát és szólj: szolgálatra jelentkezem!”

(Smíd István Lehel, 1941)

GÖMÖR-KISHONTI TÉKA

A sorozaton kívül jelentek meg

MEGVÁSÁROLHATÓK (MEGREDELHETŐK)

- a Kiadónál (gemamuz@gmail.com, Železničarska 1, 97901 Rimavská Sobota / Rimaszombat, Mobil: 00421/905/846618)

- a Tompa Mihály Könyvesboltban (www.konyvrs.sk - 979 01 Rimavská Sobota / Rimaszombat, Hlavné námestie / Főter 17 Tf.: 00421/47/5626823) és a Madách-Posonium Kft. üzlethálózatában

- Magyarországon terjeszti a Xantusz Könyv Kereskedelmi Kft. (www.xantusz.hu - 1068 Budapest, Lövölde tér 4. Telefon: (36 1) 351-4733, Fax: (36 1) 321-3287, Mobil: (36 30) 203-9126)

A Patrióta kiadásában

Támogatóink:

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PROGRAM:

Kultúra národnostných menšín - 2009
Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma

nka

Nemzeti Kulturális Alap

